

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XII.
2/2017

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

**Vedecký časopis
Ročník XII.
2/2017**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XII

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Lubomír ČECH

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Samuel ČELOVSKÝ

University in Novi Sad, Serbia

Lenka FOJTÍKOVÁ

Technical University of Ostrava, Czech Republic

Tomáš GONGOL

Silesian University in Opava, Czech Republic

Jana ILIEVA

University of Tourism and Management in Skopje,
Republic of Macedonia

Karol JANAS

Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic

Eva JANČÍKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Larisa KAPUSTINA

Ural State University of Economics, Russia

Kiyoshi KASAHARA

Rikkyo University, Japan

Olyana KINDIBALIK

University of European Studies of Moldova,
Republic of Moldova

Helena KOŠCIELNIAK

Technical University in Częstochowa, Poland

Milan KURUCZ

Ministry of Foreign and European Affairs
of the Slovak Republic, Slovak Republic

Zuzana LEHMANNOVÁ

University of Economics, Prague, Czech Republic

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Ludmila MALÍKOVÁ

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Stanislav MRÁZ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

POGÁTSA Zoltán

University of West Hungary, Hungary

Jozef SABOL

The Police Academy of the Czech Republic in Prague,
Czech Republic

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

René PAWERA

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Dalibor VLČEK

Matej Bel University, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Jazyková redakcia/ Language editing

bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2017

IČO 00 399 957

ISSN 1339-3502

Issues in 2017

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah

Dynamika zadlženia a hospodárskeho cyklu <i>Marcel Čas</i>	4
Európska krajná pravica v historickej perspektíve <i>Marianna Dudášová</i>	13
Prvé interpretácie ex post facto klauzúl ústavy Spojených štátov amerických <i>Gilbert Futó</i>	27
Basic Understanding of Reconciliation in Eyes of J. P. Lederach and L. Gardner-Feldman <i>Samuel Goda</i>	39
Súčasnú postavenie ekonomiky Európskej únie vo vybraných ukazovateľoch <i>Jana Krátka – Andrea Čambalíková</i>	44
State Symbols of Ukraine: Constitutional and Legal Aspect <i>Igor Kuznetsov</i>	56
Vesmírny program ako zložka mäkkej moci Číny <i>Juraj Ondriaš</i>	62
Suezská kríza vrcholí – aké boli vyhliadky mierového riešenia? (august 1956) <i>Karol R. Sorby</i>	70

DYNAMIKA ZADLŽENIA A HOSPODÁRSKEHO CYKLU

Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: marcel.cas@euba.sk

Abstrakt:

Táto práca sa zoberá dynamikou súkromného zadlženia a jej vplyvom na hospodársky cyklus. Podľa ortodoxného modelu platí, že peniaze sú len obmedzený statok, podobne ako všetky ostatné statky, ktoré sa vymieňajú na trhu. V tomto článku vychádzame z teórie endogénnych peňazí, ktorá je v priamej kontradikcii s ortodoxnou predstavou trhu peňazí. Cieľom tohto článku je vysvetliť prečo a ako vznikla finančná kríza v USA. To vykonáme aplikáciou teórie endogénnych peňazí a jej dôsledkov na ekonomiku USA.

Kľúčové slová: súkromné zadlženie, trh peňazí, ekonomické krízy

JEL Klasifikácia: E51, B50

Abstract:

This paper deals with the dynamics of private debt and its influence on the business cycle. According to orthodox models money is just another form of a scarce good that is being traded on the market. In this paper we presuppose the theory of endogenous money, which is in direct contradiction with the orthodox model of loanable funds. The aim of this paper is to explain the how and why of the financial crisis in the USA. That will be done by applying the theory of endogenous money and its implications on the economy of the USA.

Key words: private debt, loanable funds market, economic crises

JEL Classification: E51, B50

Úvod

Táto práca sa zoberá dynamikou súkromného zadlženia a jej vplyvom na hospodársky cyklus. V teoretickej ekonómii hlavného prúdu býva vplyv súkromného zadlženia na hospodársky cyklus podceňovaný. To je dané ortodoxným modelom trhu peňazí. Podľa ortodoxného modelu platí, že peniaze sú len dodatočný obmedzený statok, podobne ako všetky ostatné statky, ktoré sa vymieňajú na trhu. Ak je toto tak, tak potom by zmeny v súkromnom zadlžení nemali viesť k výrazným zmenám v agregátnom dopyte, keďže proces požičiavania/zadlžovania zvyšuje monetárny tok jedného ekonomického subjektu (dlžník) i znižuje monetárny tok druhého ekonomického subjektu (veriteľ). Komerčné banky fungujú v tomto teoretickom konštrukte ako tak zvaný čistý sprostredkovatelia.

V tomto článku vychádzame z teórie endogénnych peňazí, ktorá je v priamej kontradikcii s ortodoxnou predstavou trhu peňazí. Podľa teórie endogénnych peňazí sú komerčné banky viac ako čistý sprostredkovatelia, keďže v procese udeľovania úverov vytvárajú dodatočné množstvo peňazí (depozitných peňazí meraných pomocou monetárneho agregátu *M1*), bez toho aby znižovali kúpyschopný agregátny dopyt akéhokoľvek tretieho ekonomického subjektu. Na základe tohto presvedčenia budujeme našu analýzu vplyvu dynamiku súkromného zadlženia na hospodársky cyklus.

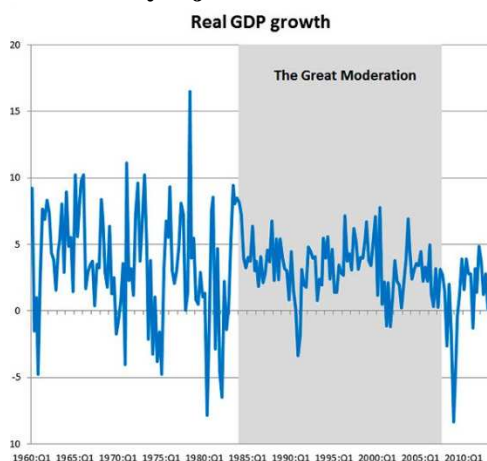
Cieľom tohto článku je vysvetliť prečo a ako vznikla finančná kríza v USA. To vykonáme aplikáciou teórie endogénnych peňazí a jej dôsledkov na ekonomiku USA. Práca je okrem úvodu a záveru rozdelená na tri časti. V prvej časti uvedieme niektoré základné historické súvislosti vývoja ekonomiky USA relevantné pre skúmanú problematiku. V druhej časti vykonáme komparáciu teoretických predpokladov a dôsledkov ortodoxného modelu trhu peňazí a heterodoxnej teórie endogénnych peňazí. A napokon v tretej časti odvodíme dôsledky danej komparácie pre vysvetlenie príčin vzniku finančnej krízy v USA.

2 Skrytý exces v období veľkého zmiernenia

Povojnovú ekonomickú históriu USA možno rozdeliť na dve pozitívne obdobia, po ktorých nasledujú obdobia kríz. Prvé tri dekády po vojne sa nazývajú „zlatým vekom kapitalizmu“ (z anglického „*the golden age of capitalism*“), 70. roky boli sprevádzané krízami v súvislosti s ropnými šokmi a pred súčasným obdobím „sekulárnej stagnácie“ sa hovorilo o období s názvom „veľké zmiernenie“ (z anglického „*the great moderation*“).

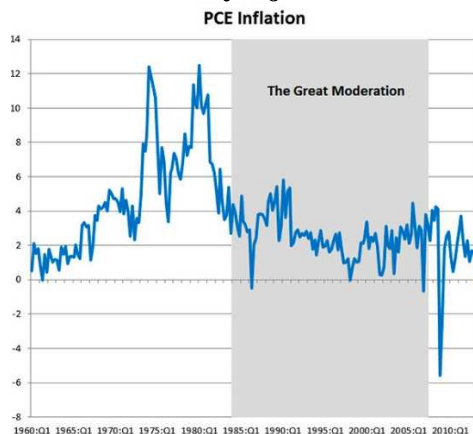
Obdobie veľkého zmiernenia je definované ako obdobie, počas ktorého došlo k zníženiu cyklickosti, ako aj k zníženiu priemerných hodnôt najdôležitejších makroekonomických premenných. Konkrétnejšie možno najlepšie pozorovať fenomén veľkého zmiernenia na údajoch o raste HDP (Graf 1) a vývoji inflácie (Graf 2).

Graf 1 Vývoj reálneho rastu HDP

Prameň: História FEDu, Dostupné na internete na: <http://www.federalreservehistory.org/Events/DetailView/65>

Graf 2 Vývoj inflácie

Prameň: História FEDu, Dostupné na internete na: <http://www.federalreservehistory.org/Events/DetailView/65>

Na základe makroekonomického konsenzu svojej doby bol makroekonomický vývoj v období „veľkého zmiernenia“ považovaný za priaznivý. Na základe prezentovaných grafov je vidieť, že vývoj v tých veličinách, ktorý daný konsenzus považoval za relevantné, bol skutočne pozitívny. Tento pohľad na ekonomický systém bol spojený s ekonomickou teóriou nového keynesovstva, podľa ktorej najdôležitejší prvok pre udržiavanie stability a pozitívneho vývoja ekonomiky je stabilný vývoj cenovej hladiny, ktorý je garantovaný centrálnou bankou skrz implementáciu monetárnej politiky.¹ Z hľadiska doladovania hospodárskeho cyklu centrálny banke stačilo udržiavať infláciu skrz monetárnu politiku na úrovni blízkej dvom percentám. Panovalo presvedčenie, že ak si centrálna banka bude plniť túto úlohu, tak žiadne hlboké systematické krízy v hospodárstve nemôžu vzniknúť.

V ekonomickej skutočnosti sa však situácia vyvíjala *prima facie* menej priaznivo. V období veľkého zmiernenia, totižto došlo k výraznému nárastu finančného sektora relatívne voči hospodárstvu produkujúcemu fyzické tovary a služby. O možnom náraste finančného sektora nad mieru rozumnosti sa vedú mnohé diskusie. My sa chceme však zamerať na jeden konkrétny aspekt rastu finančného sektora. Týmto aspektom je miera súkromného zadlženia.

Graf 3 Vývoj súkromného zadlženia v USA

Prameň: Vlastné spracovanie podľa dát BIS, Dostupné na internete na: <http://www.bis.org/statistics/totcredit.htm>

V grafe 3 môžeme vidieť, ako sa vyvíjala miera súkromného zadlženia v USA, vyjadrená pomerom ku HDP. Vidíme narastajúci trend tohto ukazovateľa od konca vojny až po najvýraznejší odklon od trendu v roku 2007. Ak by sme použili historické dáta, tak by sme mohli vidieť, že na začiatku 21. storočia dosahovala miera súkromného zadlženia podobné hodnoty, ako v 20. rokoch 20. storočia.

3 Dlhy, banky a ekonomická teória

Ekonomia hlavného prúdu však trend rastúceho súkromného zadlžovania celé dekády zľahčovala. Zhrnúť všetky argumenty v prospech takéhoto zľahčovania by bolo veľmi zložitú. Treba si však uvedomiť, že ekonomia hlavného prúdu obsahuje množstvo zabudovaných dôvodov, prečo by sa na peňažné fenomény nemalo hľadieť. Klasická dichotómia, peňažná neutralita, Sayov zákon, Walrasov zákon a podobné, to sú všetko argumenty, ktorých dôsledkom je abstrahovanie peňažných fenoménov od ekonomickej analýzy. Pokiaľ ide o súkromné zadlženie v konkrétnosti, tak hlavný argument, pomocou ktorého sa trend viditeľný v grafe 3 zľahčoval, vyplýva priamo z konceptualizácie peňazí v modeli trhu peňazí.

¹ WOODFORD, M. *Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy*.

Pomôžeme si citáciou z práce ekonómov hlavného prúdu Krugmana a Eggertssona. Títo ekonómovia publikovali v roku 2010 prácu s názvom „Dlhy, oddlžovanie a pasca likvidity: Fisher – Minsky – Koo prístup“ (z anglického „*Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher – Minsky – Koo approach*“)². V tejto práci vybudovali *DSGE* model, ktorý vedie k hospodárskemu prepadu v dôsledku krízy vyvolanej prílišnou mierou zadlženia. V tejto práci priznávajú, že takýmto možnostiam sa v minulosti nevenovala pozornosť, a to z nasledujúcich dôvodov: „Implicitne predpokladá, že dlh je dlh – že nezáleží na tom, kto dlží peniaze. Ale toto nemôže byť pravda, ak by bola, tak by dlhy vôbec neboli problémom. Koniec koncov, v prvej aproximácii sú dlhy peniaze, ktoré dlžíme sami sebe – áno, USA má dlhy voči Číne atď, ale to nie je v centre problému. Ak by sme ignorovali zahraničie, alebo sa pozerali na svet ako celok, celková úroveň dlhov nemá žiadny vplyv na agregátne čisté imanie – záväzok jednej osoby je aktívum druhej osoby. Z toho vyplýva, že úroveň zadlženia je dôležitá iba vtedy, ak je dôležitá distribúcia týchto dlhov, ak veľmi zadlžení hráči stoja pred rozdielnymi obmedzeniami ako hráči s malým zadlžením.“³

Autori tohto článku predpokladajú model trhu peňazí. Ich predstava je taká, že pokiaľ sa navýši súkromné zadlženie v hospodárstve, tak sa stalo iba to, že jeden aktér (domácnosť/firma) posunul svoje peniaze vo forme úspor druhému aktérovi (firma/domácnosť). Potom je naozaj pravda, že záväzok jednej osoby je aktívum druhej osoby. Potom je taktiež pravda, že táto transakcia nemôže mať na agregátny dopyt vplyv, pretože jedna osoba znížila svoju kúpyschopnosť a druhá osoba o takú istú hodnotu zvýšila svoju kúpyschopnosť. Je teda takmer⁴ úplne irelevantné, aká je celková úroveň zadlženia, pretože zmena agregátneho dopytu by bola pre ľubovoľnú zmenu miery zadlženia rovná nule.

Táto predstava je v nesúlade so skutočnosťou bankového systému. Je pravda, že záväzok jednej osoby musí byť aktívum druhej osoby. Je ale dôležité si uvedomiť, aké „osoby“ možno správne dosadiť za tieto premenné. Z hľadiska bankového systému treba povedať, že záväzok domácnosti alebo firmy vo forme dlhu nie je voči iným domácnostiam alebo firmám, ale voči bankám.⁵ Sú to banky, ktoré vedú tieto dlhy, z ich pohľadu „úvery“, ako aktívum. Predstava, ktorá počíta s tým, že uzavretý ekonomický systém si vypožičiava v procese úverovania fixné množstvo peňazí medzi sebou, je nepravdivá. Treba ju nahradiť predstavou, kde aj pre uzavretý ekonomický systém platí, že sa môže zadlžiť „ako celok“, tým, že bankový systém danej ekonomiky vykoná emisiu patričného množstva úverov – teda dlhov, čím *ipso facto* mení množstvo peňazí v ekonomike.

---

² EGGERTSSON G.B., KRUGMAN P.R. Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. In: *The Quarterly Journal of Economics*.

³ EGGERTSSON G.B., KRUGMAN P.R. Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. In: *The Quarterly Journal of Economics*, Vlastný preklad z anglického originálu, s.3

⁴ Podľa ekonómov hlavného prúdu, záleží na zadlžení v súkromnom sektore iba vtedy, keď sú zadlženejšie subjekty s vyšším sklonom k spotrebe ako subjekty, ktoré majú nízky sklon k spotrebe. Ak budú v takomto systéme zadlženejšie subjekty splácať dlhy subjektom, ktoré majú nižší sklon k spotrebe, tak bude možné pozorovať pokles agregátneho dopytu. Tejto pointe sa venoval citát od Krugmana a Eggertssona.

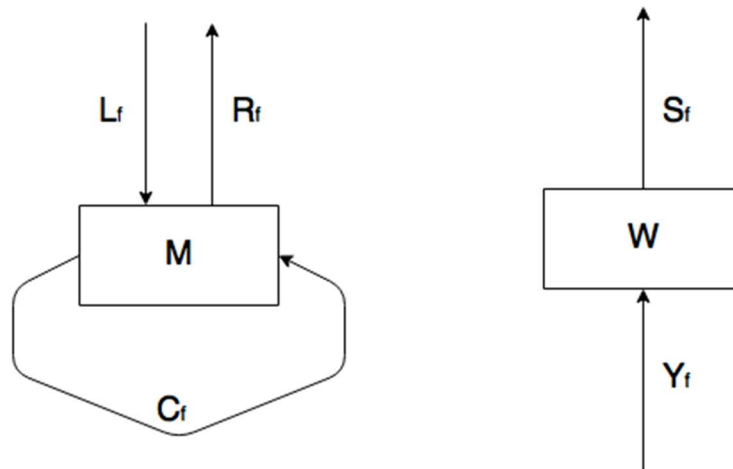
⁵ Takýmto spôsobom sú aj dáta o súkromnom zadlžení získavané. Je úplne absurdné, že by štatistické úrady zisťovali, kto komu dlží peniaze vo svojom osobnom živote. Dáta o súkromnom zadlžení sú samozrejme získavané z bilancií bankového systému. Predstava akéhosi „peňažného trhu“, na ktorom si ekonomické subjekty vymieňajú peniaze, je jednoducho nereálna.

⁶ Takisto si treba uvedomiť, že banky nemôžu „minúť“ celú hodnotu splateného úveru. Zisky a náklady banky sa totižto pokrývajú iba z úrokov na úveroch. Nie z istiny, ktorá predstavuje tú časť splátky, ktorá je po uhradení „zničená“ – presnejšie tieto „peniaze“ sa odpíšu, a tým pádom prestanú existovať. Spotreba bankového sektora teda nedokáže nahradiť prepad agregátneho dopytu zo strany zadlžených aktérov.

Pre znázornenie použijeme hydraulický model monetárneho makroekonomického systému (Obrázok 1).

Obrázok 1 Schéma monetárneho makroekonomického systému

Prameň: Vlastné spracovanie

Na obrázku 1 môžeme vidieť predstavu monetárneho makroekonomického systému, ktorá nie je v rozpore so spôsobom ako bankový systém generuje monetárny agregát $M1$. Vľavo sú znázornené peňažné toky, označené indexom „f“ a vpravo sú znázornené fyzické toky, taktiež označené indexom „f“. Písmená bez indexu znázorňujú stavové veličiny.

Tok C_f znázorňuje tok peňazí, ktorý financuje akúkoľvek ekonomickú činnosť reálnej ekonomiky znázornenej napravo. Na C_f pôsobia rôzne faktory, ako sú rýchlosť obehu peňazí, rozhodnutia spotrebiteľov a investorov o nákupe a podobné. Toto si uvedomuje aj hlavný prúd ekonómie. Čo si už hlavný prúd takmer neuvedomuje, je to, že C_f je do veľkej miery ovplyvňované aj rozdielom medzi tokom L_f , teda tokom nových peňazí, ktoré boli emitované bankovým systémom a tokom R_f , teda tokom peňazí, ktoré sú odpisované pre potreby vyrovnania v minulosti naakumulovaných dlhov.⁷ Nie je to tak, že ekonomický systém sa nevie zadlžovať „ako celok“, keďže úverovanie je iba sprostredkované požičiavanie. Hospodárstvo ako celok sa dokáže zadlžovať vo svojom vlastnom bankovom systéme.

Treba si uvedomiť, že bankový systém vždy takto fungoval a nie je preto plauzibilné myslieť si, že takýto systém bankového úverovania musí nevyhnutne viesť vždy ku krízam (alebo, že by ho bolo treba nahradiť niečím radikálne odlišným), keďže v kapitalistickom vývoji možno pozorovať aj dlhšie obdobia bez finančných kríz. Treba si ale presne stanoviť podmienky, kedy je takýto bankový systém prospešný pre makroekonomickú činnosť a kedy nie.

Na agregátnej rovine môže mať bankový systém v danom modeli tri druhy dopadov na činnosť národného hospodárstva. Tieto tri druhy dopadov sú uvedené v nasledujúcich vetách.

$$\text{Ak } L_f < R_f, \text{ tak } \Delta AD_{bs} < 0 \quad (1)$$

$$\text{Ak } L_f > R_f, \text{ tak } \Delta AD_{bs} > 0 \quad (2)$$

$$\text{Ak } L_f = R_f, \text{ tak } \Delta AD_{bs} = 0 \quad (3)$$

Ak je tok peňazí „dnu“ menší, ako tok peňazí „von“, tak agregátny dopyt je znížený, skrz činnosť bankového systému o danú hodnotu (1). Ak je tok peňazí „dnu“ väčší ako tok peňazí „von“, tak je agregátny dopyt zvýšený skrz činnosť bankového systému o danú hodnotu

⁷ Pre jednoduchosť abstrahujeme od úrokov na týchto dlhoch. Inkorporácia úrokov by analýzu sťažila a výsledky by vzhľadom na relatívnu malosť úrokov voči istinám výrazne nezmenila.

(2). A napokon, ak sú toky peňazí “dnu” a “von” vyrovnané, tak bankový systém nemá žiadny agregatívny vplyv⁸ na činnosť národného hospodárstva.

Veta (2) podáva vysvetlenie, prečo sú obdobia konjunktúry spájané s rastúcim dlhovým zaťažením súkromného sektora (napriek tomu, že dlhy by mohli byť považované, z pohľadu jednotlivca, za “zlé”) a veta (1) naopak vysvetľuje, prečo sú obdobia hospodárskych poklesov spájané s klesajúcim dlhovým zaťažením súkromného sektora (napriek tomu, že oddlžovanie by mohlo byť považované, z pohľadu jednotlivca, za “dobré”).

Ktorá situácia je teda z hľadiska cieľov národných hospodárstiev “najlepšia”? To sa iba na základe tejto informácie nedá, podľa nás, jednoznačne rozhodnúť. Na to, aby sme mohli posúdiť, či je rast v monetárnom hospodárstve opodstatnený a udržateľný, tak musíme monetárne hospodárstvo relativizovať voči reálnemu hospodárstvu. Znakom problematického vývoja je, ak platí, že:

$$\frac{\Delta D}{\Delta Y} > 0, \quad (4)$$

teda, ak je pomer zmeny dlhov (peňažný fenomén) ku zmene outputu (reálny fenomén) kladný. Ako možno túto situáciu interpretovať? V situácii, kde platí (4), platí, že bola vykonaná emisia určitého množstva peňazí z dôvodu podpory rastu reálneho ekonomického systému. Zároveň platí, že daná emisia dlhov je spojená s prísľubom dané dlhy zaplatiť z budúcej ekonomickej činnosti. Ak je však pravda, že množstvo nových peňazí v systéme rastie rýchlejšie, ako output, tak je pravda, že ekonomická činnosť nebola stimulovaná adekvátne, pretože tieto peniaze boli vytvorené za podmienky, že budú financované rastom v reálnom hospodárstve. Ak by bol ekonomický rast adekvátne stimulovaný, tak by narástol output o hodnotu rovnú, alebo vyššiu, ako bola hodnota nárastu dlhov v monetárnom systéme a pomer (4) by nemusel rásť. Pri opačnom vývoji, by pomer (4) narástol.

Treba ešte poznamenať, že medzi emisiou nových peňazí, realizáciou relevantných investícií a nasledovným splatením dlhov prejde nejaký čas. Preto je o niečo poctivejší znak „zdravia“ hospodárstva pomer zmeny dlhov v čase t ku zmene outputu v čase $t+1$. Ak ale platí, že súkromné dlhové zaťaženie rastie v čase kontinuálne (tak ako bolo tomu aj v prípade USA), tak potom je pravda, že hospodárstvo sa ako celok zadlžuje (monetárna ekonomika rastie), a regeneruje dostatočné množstvo rastu v reálnom hospodárstve potrebného na to, aby mohli byť naakumulované dlhy v budúcom období splatené bez väčších negatívnych dopadov na hospodárstvo.⁹

4 Dynamika zadlženia a hospodárskeho cyklu

Na základe tejto analýzy je pre dynamiku hospodárskeho cyklu trhových hospodárstiev kľúčový vzťah medzi množstvom súkromného zadlženia (D), ako proxy premennej pre monetárne hospodárstvo a outputom/HDP, ako proxy premennej pre reálne hospodárstvo. Finančné krízy, ktoré sa úplne prirodzene pretavia do hospodárskych kríz, súvisia s narastajúcim kladným pomerom týchto dvoch premenných, alebo ako sa medzi ekonómami kolokviálne hovorí, keď sa monetárne hospodárstvo „odtrhne“ od reálneho hospodárstva.¹⁰

K tejto analýze treba ešte spomenúť dve veci. Po prvé, treba si uvedomiť, že tendencia k takémuto „odtrhnutiu“ je v trhovej ekonomike priam inštitucionalizovaná. Čitateľ v našom pomere „zdravia“ ekonomiky je totižto monetárny fenomén, ktorý vzniká ako dôsledok činnosti bankového systému, ktorý je ľudskou inštitúciou, a teda platí, že rast tohto systému nie je prirodzene obmedzený. Rast v bankovom systéme, resp. rast úrovne súkromného zadlženia je

⁸ Čo neznamená, že nemá partikulárny vplyv na jednotlivé domácnosti a firmy.

⁹ Keďže podľa vety (1), ak by L_f decelerovalo relatívne voči R_f natoľko, že ich rozdiel by bol záporný, tak bankový systém by začal peniaze z ekonomiky sťahovať, a tým by sťažoval financovanie ekonomickej činnosti a hrozilo by spomalenie ekonomickeho obratu.

¹⁰ Pre dôslednejšiu analýzu vzťahu poskytovania pôžičiek a ekonomickeho rastu pozri napr: BIGGS M., MAYER T., PICK A. Credit and economic recovery. In: *DNB Working Paper*.

podmieneny ľudskými očakávaniami a inštitúciami. Tento rast by teda mohol v prípade vhodnej davovej psychózy akcelerovať *ad infinitum*.¹¹

Avšak menovateľ v našom pomere „zdravia“ ekonomiky je reálny fenomén. Táto premenná nemôže akcelerovať *ad infinitum*, pretože je prirodzene obmedzovaná skutočnými výrobnými podmienkami. Davové psychózy nemôžu akcelerovať rast v reálnom hospodárstve. Rast reálneho hospodárstva môže byť stimulovaný iba novými technológiami, podnikateľskou iniciatívou alebo vhodnými štátnymi zásahmi.

Po druhé, treba pripomenúť, že náš výklad, vzhľadom na obmedzený priestor, vynechal akúkoľvek podobu špekulácii zo svojej analýzy. Inkorporácia špekulácií by výsledky tejto analýzy iba zosilnila, ale je prekvapivé si uvedomiť, že daný trend k „odtrhnutiu“ by bolo plauzibilné očakávať aj v prípade absencie špekulatívnych aktivít v monetárnom hospodárstve.

Finančná kríza v USA so širokými dopadmi na reálne hospodárstvo vypukla v roku 2007, keď sa miera súkromného zadlžovania začala znižovať, teda v tom období, kedy vývoj v monetárnom hospodárstve prestal byť udržateľný vzhľadom na vývoj v reálnom hospodárstve. Bankový systém vplýval na reálne hospodárstvo tak, že začal obmedzovať peňažné toky financujúce ekonomickú činnosť. Pre znázornenie uvádzame graf 4.

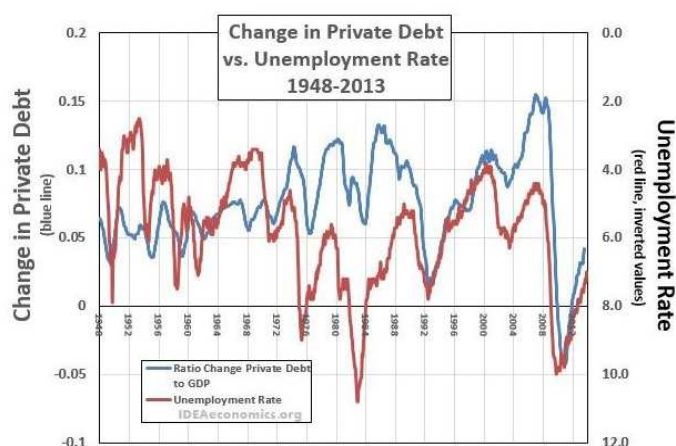
V grafe 4 môžeme vidieť graf, na ktorom je znázornená zmena v súkromnom zadlžení USA v rokoch 1948 – 2013 (v modrom). Takisto môžeme pozorovať ako sa v tomto období vyvíjala miera nezamestnanosti (v červenom – súradnica pre tieto údaje je otočená, aby sa dal vizuálne lepšie pozorovať korelatívny vývoj týchto veličín). Môžeme vidieť, že tieto dve veličiny korelujú, lebo ak sa súkromné zadlženie zvyšuje, tak to znamená, že komerčné banky zvyšujú množstvo peňazí v ekonomike financujúce ekonomickú činnosť a naopak, ak sa súkromné zadlženie znižuje, tak to znamená, že komerčné banky znižujú množstvo peňazí v ekonomike financujúce ekonomickú činnosť.

Na grafe môžeme taktiež pozorovať, že korelácia medzi zmenou v súkromnom zadlžení a mierou nezamestnanosti je v čase stále silnejšia. Vysvetlením tohto fenoménu je fakt, že miera súkromného zadlženia sa relatívne voči hospodárstvu (pozri graf 3) v čase zväčšuje, a to znamená, že v čase rastie proporcia agregátneho dopytu, ktorá je financovaná skrz úverovú činnosť bankového systému, a teda, ak je stále väčšia časť ekonomickej činnosti financovaná skrz úvery, tak je pochopiteľné, že vplyv úverovej činnosti bankového systému na reálne hospodárstvo bude v čase stále väčší.

---

¹¹ Zároveň platí, že bankový systém má dôvod, aby sa množstvo dlhov v systéme neustále zvyšovalo. Dlhý totižto predstavujú pre bankový systém úvery, a tie sú hlavným zdrojom príjmov a ziskov pre bankový systém. Preto je potrebné strážiť, či sa bankový systém nachádza v symbiotickom vzťahu voči reálnemu hospodárstvu (tento vzťah existuje a je dôležitý), alebo, či sa z bankového systému stal parazit na reálnom hospodárstve.

Graf 4 Zmena súkromného zadlženia a miera nezamestnanosti v USA

Prameň: IDEA economics, Dostupné na internete na: <http://www.ideaeconomics.org/tools/>

Vývoj týchto dát sa nedá dobre vysvetliť aplikáciou ortodoxnej ekonomickej teórie. Po prvé, porovnávame vývoj monetárnej veličiny (súkromné zadlženie) a vývoj reálnej veličiny (miera nezamestnanosti), čo je samo osebe v priamom protiklade s výskumným programom akceptujúcim klasickú dichotómiu a po druhé, podľa modelu trhu peňazí nemôže existovať žiadny vzťah medzi veličinou zadlženia a veličinou zachytávajúcou ekonomickú činnosť, pretože zadlženie je, podľa ortodoxie, iba *presunom* peňazí. Skutočnosť je však, na základe týchto dát, veľmi odlišná.

Záver

Cieľom tejto práce bolo vysvetliť prečo a ako vznikla finančná kríza v USA. Na základe uvedeného vyplýva, že finančná kríza v USA vznikla ako prirodzený následok zmeny v dynamike súkromného zadlženia v USA. Samotná schéma v pozadí tohto presvedčenia je jednoduchá. Problém v uznaní správnosti tejto analýzy tkvie skôr v tom, že táto analýza vyžaduje pre svoju platnosť zavrhnutie ortodoxného modelu trhu peňazí, na ktorom si ekonomické subjekty vymieňajú peňažnú „komoditu“. Ak však akceptujeme, že bankový systém je schopný generovať nové peniaze v rámci procesu poskytovania úverov, tak dostaneme vysvetlenie pre vznik finančnej krízy v USA, ktoré, bez ohľadu na kultúrne, morálne a podnikateľské súvislosti, ukazuje, že dynamika súkromného zadlženia môže viesť k zmenám v dynamike reálneho hospodárskeho obratu s mechanickou nutnosťou.

Použitá literatúra:

1. Bank for International Settlements (2017): *Credit to non-financial sector*. [citované 22. 6. 2017]. Dostupné na internete na: <http://www.bis.org/statistics/totcredit.htm>
2. BIGGS M., MAYER T., PICK A. (2009): Credit and economic recovery. In: *DNB Working Paper*.
3. EGGERTSSON G.B., KRUGMAN P.R. (2010): Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. In: *The Quarterly Journal of Economics*.
4. HAKKIO, C.S. (2013): The Great Moderation. [online]. In: *Federal Reserve History*. [citované 22. 6. 2017]. Dostupné na internete na: <http://www.federalreservehistory.org/Events/DetailView/65>
5. IDEA economics. (2015): *Debt charts*. [online]. Dostupné na internete na: <http://www.ideaeconomics.org/tools/>

6. WOODFORD, M. (2003): Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy.
Princeton University Press. ISBN-10: 0691010498

Kontakt:

Ing. Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: marcel.cas@euba.sk

EURÓPSKA KRAJNÁ PRAVICA V HISTORICKEJ PERSPEKTÍVE

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

Abstrakt:

Nedávne úspechy krajnej pravice sú v súčasnosti jedným z najdiskutovanejších a najskúmanejších politických fenoménov (nielen) v Európe. Úspech politickej strany treba však vnímať ako proces, v priebehu ktorého dochádza k interakcii rôznych faktorov a ktorý sa odohráva v určitom historickom kontexte. Cieľom článku je popísať transformáciu, ktorou krajná pravica prešla od polovice 50. rokov 20. storočia až dodnes, identifikovať základné míľniky tohto vývoja a zodpovedať otázku, do akej miery je súčasná krajná pravica kvalitatívne novým fenoménom, ktorý si vyžaduje originálne a integratívne výskumne prístupy, nezaťažené historickými konceptami či empiricky opakovane vyvrátenými tézami.

Kľúčové slová: Krajná pravica, extrémna pravica, pravicový extrémizmus, radikálna pravica, pravicový populizmus, populistická radikálna pravica

JEL klasifikácia: F59, Y80

Abstract:

Recent electoral fortunes of the far right are currently one of the most discussed and studied political phenomena (not only) in Europe. However, the success of political parties should be viewed as a process – an interplay of various factors that is settled in a specific historical context. The aim of this article is to describe the transformation of the far-right party family since the 1950s until today, identify the milestones of this evolution and to answer the question, whether and to which extent the current far right is a qualitatively new phenomenon requiring original and integrative research approaches, which are not burdened with historical concepts or theses that have been repeatedly refuted.

Key words: Far right, extreme right, right-wing extremism, radical right, right-wing populism, populist radical right

JEL Classification: F59, Y80

Úvod

Nedávne úspechy politických strán a hnutí krajnej pravice sú v súčasnosti jedným z najdiskutovanejších a najskúmanejších politických fenoménov. Žiadnej inej straníckej rodine sa v akademických kruhoch nevenovalo v posledných rokoch toľko pozornosti ako práve krajnej pravici, a to napriek tomu, že jej úspechy i reálny politický vplyv sú stále neporovnateľne menšie ako v prípade etablovaných straníckych rodín, akými sú napr. kresťanskí či sociálni demokrati.¹ Politické strany a hnutia krajnej pravice však nie sú v európskej politike novým fenoménom. Krajná pravica je predmetom záujmu politológie ale aj iných spoločensko-vedných disciplín prakticky od polovice 50. rokov 20. storočia, teda od začiatku kreovania povojnových straníckych systémov. Kým spočiatku bol výskum krajnej pravice inšpirovaný najmä výskumom totalitarizmu, postupne sa vo vedeckej obci

---

¹ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties*, s. 2.

vyprofilovala osobitná oblasť výskumu, v rámci ktorej existuje niekoľko teoretických škôl, ktoré operujú s rôznym terminologickým aparátom² a preferujú odlišné prístupy k výskumu krajnej pravice.³

Zvýšený záujem o výskum krajnepravicovej straníckej rodiny zaznamenávame približne od 80. rokov 20. storočia, a to v súvislosti s prvými väčšími úspechmi politických strán a hnutí, ktoré sú obvykle s krajnou pravou spájané.⁴ Nasledujúci vývoj na európskej politickej scéne tento trend len potvrdil a v súčasnosti zaznieva nielen v médiách ale aj akademických kruhoch téza o tzv. *obrate doprava*.⁵ Ten sa má prejavovať nárastom volebnej podpory i parlamentného zastúpenia krajnepravicových politických subjektov. Aj keď niektorí autori varujú pred preceňovaním reálneho politického vplyvu krajnepravicových politických subjektov,⁶ vo väčšine európskych štátov možno v súčasnosti pozorovať, do akej miery je každý úspech krajnepravicových subjektov tematizovaný médiami, politikmi i odborníkmi prakticky pri každých voľbách na regionálnej, národnej či európskej úrovni. Možno sa preto domnievať, že v európskej politike došlo (a stále dochádza) k určitým zmenám, ktoré vytvárajú vhodné podhubie pre nárast volebnej podpory i akceptácie krajnepravicovej ideológie a rétoriky. To, prirodzene, vyvoláva mnohé otázky. Odpovede na tieto otázky sú v literatúre ale i širšom spoločenskom diskurze obvykle formulované v troch základných rovinách. Najmä v minulosti dominoval socioekonomický determinizmus, ktorý úspechy krajnej pravice interpretuje primárne v kontexte hlbokých spoločenských zmien súvisiacich s procesmi modernizácie a globalizácie, prípadne ako reakciu na krízový vývoj. Voči týmto tzv. dopytovo-orientovaným teóriám stoja tzv. ponukovo-orientované koncepcie, ktoré interpretujú úspechy krajnej pravice v kontexte zmien, ktorými v posledných dekádach prechádzajú európske stranícke systémy, ale aj ako dôsledok ideologickej transformácie a profesionalizácie, ktorou prešli samotné krajnepravicové politické subjekty.⁷ Súhrnne možno o teoretických koncepciách vysvetľujúcich volebný úspech krajnej pravice povedať, že vzhľadom na komplexnosť skúmaného fenoménu nemožno vychádzať z existencie nejakého monokauzálneho vzťahu. Iba spojením oboch perspektív – dopytovej i ponukovej, môžeme získať komplexný obraz o tom, ako vzájomné pôsobenie makro-štrukturálnych charakteristík a vývojových tendencií v spoločnosti na jednej strane a reakcia krajnej pravice i jej politických konkurentov na druhej strane, vytvárajú vhodné podhubie pre úspechy krajnej pravice vo voľbách.

Úspech politickej strany však nemožno skúmať staticky, treba ho vnímať ako proces, v priebehu ktorého dochádza k interakcii rôznych faktorov a ktorý sa odohráva v určitom historickom kontexte. Cieľom tohto článku je preto popísať transformáciu, ktorou krajná pravica prešla od polovice 50. rokov 20. storočia až dodnes, identifikovať základné míľniky tohto vývoja a zodpovedať otázku, do akej miery je súčasná krajná pravica kvalitatívne novým fenoménom, ktorý si vyžaduje originálne a integratívne výskumne prístupy, nezaťažené historickými konceptami či empiricky vyvrátenými tézami.

---

² K terminológii krajnej pravice pozri napr. NOCIAR, T. (2016): *Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny*; MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*.

³ K teoretickým školám pozri napr. MUDDE, C. (1996): *The war of words defining the extreme right party family* alebo NOCIAR, T. (2015): *Politológ ako lekár, psychiater a ideologický štátny aparát: kritický pohľad na problematické aspekty terminológie politickej krajnosti*.

⁴ V tejto súvislosti možno vzhľadom na nekončiace sa spory ohľadom terminologických a definičných rámcov hovoriť len o tzv. obvyklých podozrivých, keďže autori sa často rozchádzajú v tom, na základe akých kritérií možno politické strany a hnutia zaradiť do straníckej rodiny krajnej pravice, príp. do niektorej z jej užšie definovaných podskupín (napr. extrémnej pravice, radikálnej pravice, populistickej pravice a i.).

⁵ V anglicky písanej literatúre sa používa termín *right turn*, v nemecky písanej literatúre termín *Rechtsruck*.

⁶ MUDDE, C. (2013): *Three Decades of Populist Radical Right Parties in Western Europe: So What?*, s. 1.

⁷ K dopytovo-orientovaným a ponukovo-orientovaným teóriám pozri MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, Part III Explanations, s. 201-276; RYDGREN, J. (2007): *The Sociology of the Radical Right*.

Pri vymedzení jednotlivých období vo vývoji európskej krajnej pravice po 2. svetovej vojne budeme vychádzať primárne z troch fáz, ktoré zadefinoval Klaus von Beyme vo svojom slávnom článku *Right-wing extremism in post-war Europe*^{8 9} a z článku od Andersa Widfeldta, ktorý navrhol doplniť Beymove rozdelenie o fázu štvrtú.¹⁰

1 Fáza povojnového neofašizmu

Prvú fázu v povojnovom vývoji krajnej pravice nazval Von Beyme fázou povojnového neofašizmu. Táto trvala od skončenia 2. svetovej vojny približne do polovice 50. rokov. Fašizmus a nacizmus boli v očiach väčšiny Európanov zdiskreditované natoľko, že extrémne pravicové ideológie nemali šancu získať podporu významnejšej časti elektorátu. Ostatné politické strany sa spolupráci s extrémnou pravcou vyhýbali, snažili sa o jej izoláciu, vytesnenie na okraj spoločenského a politického diania.¹¹ Latentný fašistický potenciál bol potlačený aj pôsobením spojencov, najmä procesom denacifikácie v Nemecku.¹² Nemecko sa stalo tzv. „brániacou sa demokraciou,“ v ktorej sú parlamentu, vláde i súdnej moci zverené rozsiahle právomoci na ochranu liberálnej demokracie pred tými, ktorí by ju chceli zničiť.¹³ To sa prejavilo napr. rozhodnutím Federálneho ústavného súdu, ktorý v roku 1952 postavil *Socialistickú ríšsku stranu*, ktorá sa považovala za nasledovníka Hitlerovej NSDAP, mimo zákon.

Najrýchlejšie ožila fašistická ideológia v Taliansku, ktoré sa vzhľadom na svoj status tzv. „čestného víťaza“ vyhlo zasahovaniu spojencov do svojich vnútorných záležitostí.¹⁴ V roku 1946 založili podporovatelia Benita Mussoliniho z radov bývalých fašistických lídrov a veteránov talianskej fašistickej armády neofašistickú stranu *Movimento Sociale Italiano* (MSI),¹⁵ ktorej sa ako jedinej svojho druhu v povojnovej Európe darilo kontinuálne získavať zastúpenie v parlamente.¹⁶ Program strany bol namierený proti talianskej demokracii i komunizmu, jeho ultimátnym cieľom bol návrat k fašizmu. Keďže povojnová talianska ústava i dohody so spojencami tomu bránili, musela strana navonok vystupovať opatrnejšie.¹⁷ MSI počas nasledujúcich dekád zápasilo s vnútorným napätím medzi radikálnymi a umiernenými krídlami vnútri strany, no postupne sa mu podarilo dostať z izolácie a získať akceptáciu aj zo strany politických oponentov. Transformácia strany bola zavŕšená v roku 1995, keď sa hnutie pod vedením Gianfranca Finiho premenovalo na Národnú alianciu (*Alleanza Nazionale*, AN),

---

⁸ Von Beyme používa termín pravicový extrémizmus (*right-wing extremism*), keďže tento bol v čase vydania článku v akademickej obci preferovaným označením. V tomto článku používame skôr pojem krajná pravica, ktorý sa obvykle definuje širšie a nie je spojený s takými negatívnymi konotáciami ako pravicový extrémizmus. Zároveň, ak použijeme pojem krajná pravica ako zastrešujúci, v jednotlivých fázach môžeme diskutovať o partikulárnom prúde v rámci krajnej pravice, ktorý bol v danom období dominantný, a na základe toho použiť aj iný termín, napr. pravicový radikalizmus, pravicový populizmus, extrémna pravica a i.

⁹ VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*.

¹⁰ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*.

¹¹ Tamže, s. 12.

¹² VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*, s. 8-9.

¹³ Pôvodný nemecký názov je *streitbare Demokratie* alebo *wehrhafte Demokratie*. Tento koncept bol v Nemecku diskutovaný už od 30. rokov 20. storočia pod vplyvom zlyhania ochranných mechanizmov demokratického ústavného zriadenia Weimarskej republiky, ktoré uvoľnilo cestu k moci nacistom. Myšlienka militantnej demokracie je stále predmetom politickej i vedeckej polemiky, keďže naráža na fundamentálny rozpor medzi slobodou a bezpečnosťou – priveľa slobody dáva priestor extrémistickým silám, priveľa bezpečnosti môže viesť k obmedzovaniu individuálnych slobôd a rozkladu demokracie – pozri napr. DUDÁŠOVÁ, M. (2015): *Vybrané otázky chápania pravicového extrémizmu*, s. 54.

¹⁴ VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*, s. 8.

¹⁵ IGNAZI, P. (1998): *MSI/AN: A Mass Party with the Temptation of the Führer-Prinzip*, s. 157.

¹⁶ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*, s. 13.

¹⁷ IGNAZI, P. (1998): *MSI/AN: A Mass Party with the Temptation of the Führer-Prinzip*, s. 158.

ktorá sa definitívne dištancovala nielen od fašistického dedičstva, ale aj od rasovej ideológie i akejkoľvek formy totalitarizmu.

Na rozdiel od Talianska boli pokusy o založenie neofašistickej strany neúspešné napr. v severských krajinách či vo Veľkej Británii pod vedením fašistického veterána Oswalda Mosleyho. V 1951 bolo z iniciatívy švédskeho neofašistického ideológa a neúspešného politika Pera Enghdala, založené Európske sociálne hnutie (ESM) – organizácia, ktorá mala podporovať paneurópsky nacionalizmus.¹⁸ Nebola však ani jednotná, ani úspešná, a v roku 1957 prakticky prestala vyvíjať činnosť.¹⁹

Možno teda konštatovať, že v prvej povojnovej dekáde boli politické subjekty krajnej pravice spoločensky i politicky izolované a ostrakizované, a to najmä preto, že sa otvorene hlásili k fašistickej ideológii. Latentný fašistický potenciál tak nemal krátko po vojne možnosť rozvinúť sa do politicky úspešnej podoby.

Výskumu krajnej pravice dominovali v tomto období dva prístupy. Psychologické, resp. psychoanalytické metódy sa opierali najmä o zistenia tzv. *Berkeley skupiny* pod vedením Theodora Adorna, publikované v slávnom diele *The Authoritarian Personality*.²⁰ Adorno a jeho tím sa snažili identifikovať myšlienkové vzorce a psychické predispozície, ktoré sú typické pre podporovateľov fašizmu, resp. politického extrémizmu. Na základe svojich zistení vytvorili aj tzv. F-škálu, prostredníctvom ktorej merali autoritatívnu osobnosť. Adornova štúdia zaznamenala vo vedeckých kruhoch veľký ohlas, ale zároveň bola podrobená aj dost' širokej kritike za metodologické i teoretické nedostatky, hlavne za to, že žiadnym spôsobom nebrala do úvahy autoritárske predispozície ľavicového charakteru.²¹

V politológii zaznamenala väčší ohlas Lipsetova *téza o extrémizme stredy*, ktorá vychádzala z empirickej analýzy zloženia elektorátu Hitlerovej NSDAP.²² S. M. Lipset považoval fašizmus za extrémnu formu liberalizmu, ktorej hlavnými podporovateľmi boli (minimálne v prípade NSDAP) príslušníci strednej triedy, ktorí pod vplyvom ťažkej sociálnej a ekonomickej situácie prestali podporovať tradičné liberálne strany (či už ľavicové alebo pravicové) a priklonili sa na stranu fašistov.²³ Tento prístup bol zasa ostro kritizovaný predstaviteľmi teórie extrémizmu za demonizáciu strednej vrstvy, keďže podľa nich vrhá prakticky na celú strednú triedu tieň podozrenia z latentného fašizmu.²⁴

2 Nová vlna sociálnej deprivácie

Procesy povojnovej obnovy priniesli so sebou i nové socioekonomické problémy, na ktoré zareagovali aj politické subjekty krajnej pravice. Od polovice 50. rokov začíname preto hovoriť o druhej fáze v povojnovom vývoji európskej krajnej pravice. Von Beyme ju nazýva novou vlnou sociálnej deprivácie.²⁵ Vznikajú totiž strany a hnutia, ktoré sa zameriavajú hlavne na kritiku socioekonomického vývoja a modernizácie spoločnosti, pričom sa dištancujú od medzivojnového a vojnového fašizmu a nacizmu. Najtypickejším predstaviteľom tejto fázy sú *Poujadisti*,²⁶ ktorí vo Francúzsku slávilí úspechy kritikou daňového zaťaženia malých

¹⁸ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*, s. 13.

¹⁹ TAUBER, K. P. (1959): *German Nationalists and European Union*, s. 581.

²⁰ ADORNO, T. W. (1950): *The Authoritarian Personality*.

²¹ Bližšie pozri napr. BACKES, U. – JESSE, E. (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, s. 300-304.

²² VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*, s. 13-14.

²³ Bližšie pozri: DUDÁŠOVÁ, M. (2015): *Extrémizmus stredy - teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie?*

²⁴ BÖTTICHER, A. - MAREŠ, M. (2012): *Extremismus: Theorien - Konzepte – Formen*, s. 96

²⁵ VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*, s. 10.

²⁶ Oficiálny názov hnutia bol: Únia na ochranu obchodníkov a remeselníkov. Podľa svojho zakladateľa Pierra Poujada bolo hnutie známe pod názvom Poujadisti.

a stredných podnikov, kombinovanou s antielitárskou rétorikou.²⁷ Procesy industrializácie, urbanizácie a modernizácie v štýle USA podľa nich ohrozovali identitu vidieckeho Francúzska. Vo voľbách do Národného zhromaždenia v roku 1956 získali *Poujadisti* 52 mandátov. Po vzniku Piatej francúzskej republiky v roku 1958 však hnutie už nedokázalo svoj volebný úspech zopakovať a z politickej scény zmizlo.²⁸

V Nemecku vznikla v roku 1964 Národnodemokratická strana práce (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, NPD). NPD bola založená s cieľom zjednotiť roztrieštenú a vplyv strácajúcu extrémnu pravicu. Úspech NPD v parlamentných voľbách v roku 1969²⁹ bol spočiatku vnímaný ako znamenie, že dochádza koživeniu národného socializmu. S odstupom času bol však hodnotený skôr ako reakcia na koniec éry povojnového hospodárskeho zázraku a/alebo sklamanie z pôsobenia veľkej koalície konzervatívcoov a sociálnych demokratov.³⁰

Najväčšie úspechy počas druhej fázy však zaznamenávajú politické strany krajnej pravice v 70. a začiatkom 80. rokov 20. storočia v severských krajinách. Príkladom je Fínska vidiecka strana (*Suomen maaseudun puolue*, SMP),³¹ ktorá v roku 1970 získala v parlamentných voľbách 10 percent hlasov. Pod vedením charizmatického ale kontroverzného politika Veikka Vennama sa snažila profilovať ako „hlas zabudnutých.“³² Postupom času niektorí členovia strany začali kritizovať Vennamove „autoritárske sklony“ a v strane došlo k štiepeniu. Potom, čo vedenie strany prevzal Vennamov syn Pekka Vennamo, sa strana dokonca stala v rokoch 1983 – 1990 súčasťou vlády. Jej popularita však postupne klesala a po odchode Pekka Vennama z politiky strana v roku 1995 zanikla.³³

V dánskych parlamentných voľbách v roku 1973 získala Pokroková strana (*Fremskridtspartiet*, FP), založená len rok pred voľbami, 15,9 percenta hlasov. FP bola spočiatku označovaná za hnutie „daňovej revolty,“ ktoré vyjadrovalo veľkú nespokojnosť s daňovým zaťažením a štátnou byrokraciou.³⁴ Popularita strany však začala postupne klesať v dôsledku agresívnej rétoriky jej excentrického zakladateľa, právnika Morgensa Glistrupa, ktorého politická kariéra sa *de facto* skončila po tom, čo bol odsúdený za neplatenie daní i rasistické výroky.³⁵

Podľa dánskeho vzoru bola pod vedením Andersa Langa založená Pokroková strana aj v Nórsku.³⁶ V roku 1973 získala vo voľbách 5 percent hlasov a 4 parlamentné kreslá. Odvtedy je, až na výnimku v roku 1977, permanentne zastúpená v parlamente.³⁷ Jej programový model bol spočiatku značne monotematický – redukcia daní a štátnych zásahov vo všeobecnosti. Neoliberálny ekonomický program bol doplnený protestným apelom ako aj charizmom

²⁷ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*, s. 14.

²⁸ Tamže, s. 14.

²⁹ So ziskom 4,6 percenta sa NPD tesne nedostala do Spolkového snemu.

³⁰ VON BEYME, K. (1988): *Right-wing extremism in post-war Europe*, s. 11.

³¹ Fínska vidiecka strana vznikla v roku 1959. Zastupovala najmä záujmy malých farmárov, ktorí sa ocitli v ťažkej ekonomickej situácii následkom teritoriálnych strát v prospech ZSSR ku koncu druhej svetovej vojny.

³² KIRBY, D. G. (1980): *Finland in the Twentieth Century*, s. 195.

³³ KARVONEN, L. (2014): *Parties, Governments and Voters in Finland: Politics Under Fundamental Societal Transformation*; ARTER, D. (2013): *Scandinavian Politics Today*.

³⁴ Bližšie pozri napr. WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*; DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Socio-ekonomický program populistckej radikálnej pravice a jeho premeny v čase*.

³⁵ WIDFELDT, A. (2014). *Extreme right parties in Scandinavia*.

³⁶ Presný názov strany bol: Strana Andersa Langa za výraznú redukciu daní, ciel a štátnych zásahov (*Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep*). Vzhľadom na dĺžku názvu sa obvykle o nej hovorilo ako o Strane Andersa Langa. Anders Lange zomrel v roku 1974 a v roku 1977 bola strana premenovaná na Stranu pokroku.

³⁷ Zaradenie tejto strany do krajnej pravicového tábora je však diskutabilné a nepanuje všeobecná zhoda, či je strana extrémne pravicová, neopopulistická či dokonca libertariánska. Bližšie pozri napr. WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*, s. 94.

a dobrými rétorickými schopnosťami Andersa Langa.³⁸ Po Langovej smrti sa do strany vrátilo odštiepenecké krídlo pod vedením Carla Ivara Hagena, ktorý sa následne stal jej predsedom. Strana sa premenovala na Stranu pokroku (*Fremskrittspartiet*, FrP). Strana sa postupne začala úspešne profilovať na kritike migrácie.³⁹

Spoločnou črtou krajnej pravice v druhej fáze povojnového vývoja je rétorika namierená voči politickým elitám. Politický súboj bol týmito stranami prezentovaný ako dichotómia „my“ verzus „oni“, resp. obyčajní ľudia verzus elity. Úspech bol často založený na silnej vodcovskej osobnosti, ktorá vedela svojim neortodoxným štýlom komunikácie získať mediálnu pozornosť a mobilizovať isté skupiny obyvateľstva. Svoje úspechy však strany krajnej pravice nedokázali vždy zopakovať a štandardné politické strany aj naďalej akúkoľvek spoluprácu s nimi odmietali.⁴⁰

V dôsledku úspechov „novej pravice“ i úspechov „novej ľavice“ (generácia 68´ a nové ekologické hnutia) sa v politológii začala čoraz viac spochybňovať slávna téza Rokkana a Lipseta o „zamrznutých straníckych systémoch.“⁴¹ V dôsledku hlbokých štrukturálnych zmien, s ktorými sa vyrovnávali krajiny pri prechode do postindustriálnej fázy svojho vývoja, došlo totiž k uvoľneniu tradičných spoločenských stratifikácií.⁴²

Pokiaľ ide o výskumné prístupy, tie reflektovali tieto zmeny uznaním faktu, že extrémne politické postoje nie sú len odrazom socializácie v ranom detstve, ale môžu sa formovať aj neskôr pod vplyvom socioekonomických zmien. Existencia extrémnych postojov sa považovala za istú formu *normálnej patológie* demokratických spoločností.⁴³ Podľa tejto tézy sa takéto postoje politicky relevantnými stávajú len v určitých extrémnych podmienkach. Tie môžu byť spôsobené nielen objektívnymi krízovými stavmi, ale aj pocitmi tzv. *relatívnej deprivácie*. Relatívnou depriváciou sa tu rozumie pocit frustrácie a nespokojnosti, ktorá pramení z nenaplnených očakávaní a potrieb. Subjektívne vnímaný nedostatok nemusí pritom vždy korešpondovať s objektívne existujúcim stavom, preto hovoríme o deprivácii relatívnej.⁴⁴ Vzniknutá frustrácia sa následne môže prejaviť v politickom či inom správaní jednotlivca. *Téza o inkonzistentnom spoločenskom stave* rozširuje tézu o relatívnej deprivácii aj na neekonomickú oblasť, keď predpokladá vznik frustrácie z dôvodu nespokojnosti jednotlivca s jeho aktuálnym spoločenským postavením.⁴⁵

3 Fáza ideologickej obrody

Na začiatku 80. rokov 20. storočia prichádza v krajnepravivom hnutí k významným zmenám. Štáty západnej Európy sa dostávajú do postindustriálnej fázy svojho vývoja a problémy vyvolané touto transformáciou sú príležitosťou pre nové protestné hnutia. Do popredia záujmu týchto hnutí sa dostáva najmä otázka imigrácie. Zároveň dochádza aj k vnútornej ideologickej obrode pod vplyvom intelektuálneho hnutia tzv. *Novej pravice*. Stratégia dištancovania sa od fašizmu či neonacizmu a deklarovaná podpora republikánskych princípov a demokratického ústavného zriadenia sa v spojení s kritikou koncepcie

³⁸ HAVLÍK, V. (2011): *Život a smrť pravicově-populistických stran v severní Evropě*, s. 45.

³⁹ Tamže, s. 57

⁴⁰ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*, s. 14-16.

⁴¹ V roku 1967 formulovali Lipset a Rokkan tzv. *freezing hypothesis*, podľa ktorej stranícke systémy 60. rokov 20. storočia do veľkej miery, až na pár dôležitých výnimiek, reflektujú štruktúru konfliktných línií typickú pre 20. roky 20. storočia. Pozri bližšie: ROKKAN, S. – LIPSET, S. M. (1967): *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*.

⁴² HLOUŠEK, V. (2002): *Koncept konfliktních linií*, s. 404.

⁴³ K *téze o normálnej patológii*, resp. jej alternatívnej *téze o patologickej normálnosti* pozri MUDDE, C. (2010): *The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy*.

⁴⁴ BACKES, U. – JESSE, E. (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, s. 304-305.

⁴⁵ Tamže, s. 306.

multikulturalizmu ukázala ako úspešná. Voličská podpora krajnej pravice v 80. a 90. rokoch 20. storočia významne narástla.⁴⁶

Typickým predstaviteľom krajnej pravice v tomto období je francúzsky Národný Front (*Front National*, FN), ktorému antiimigračná rétorika priniesla významný nárast voličskej podpory. Jeho predseda, Jean Marie Le Pen, sa stal medzinárodne najznámejším symbolom týchto zmien. Obdobné zmeny však zasiahli aj ostatné vyspelé demokracie v západnej Európe (a v 90. rokoch sa začínajú pridávať aj štáty strednej a východnej Európy). Vývoj v straníckej rodine krajnej pravice v 80. a 90. rokoch minulého storočia teraz ilustrujeme na príkladoch z Rakúska, Dánska a Nemecka.

V roku 1986 prevzal vedenie Rakúskej strany slobodných Jörg Haider a ukončil tým tzv. liberálnu fázu vývoja strany pod vedením Norberta Stegera. Strana sa pod Haiderovým vedením začala ostro vymedzovať voči establišmentu a čoraz dôležitejšiu úlohu začala v jej programe zohrávať i téma migrácie. Táto „nová FPÖ“ bola schopná mobilizovať voličov z dvoch rozličných táborov. Rakúski politológovia Plasser a Uram ich označili ako tábor „Novej autoritárskej pravice“ a tábor „Šovinistov štátu blahobytu.“⁴⁷ Kým prvá skupina pozitívne vnímala xenofóbnu rétoriku strany, prikláňala sa k politike práva a poriadku (*law and order policies*) a odmietala rovnostárske princípy štátu blahobytu, druhá skupina sa cítila ohrozená ekonomickým vývojom, procesmi modernizácie spoločnosti a rastúcou konkurenciou na trhu práce zo strany migrantov. Obe skupiny však spájali značný skepticizmus voči prehlbujúcej sa európskej integrácii a plánovanému rozšíreniu EÚ. Do istej miery došlo dokonca aj k oživeniu pôvodnej pangermánskej tradície strany, čo sa prejavilo napr. zľahčovaním zločinov národného socializmu.⁴⁸ Rastúca nespokojnosť liberálneho krídla strany kulminovala po tom, čo Jörg Haider ohlásil iniciatívu „*Österreich zuerst*“ (Rakúsko na prvom mieste), ktorá mala viesť k vypísaniu referenda o prístahovaleckej otázke. Na protest proti tomuto kroku odišlo zo strany päť poslancov parlamentu, ktorí pod vedením Heide Schmidt založili novú stranu pod názvom Liberálne Fórum (*Liberales Forum*, LF). FPÖ, „oslobodená“ od liberálnych síl, tak mohla zavŕšiť svoju transformáciu v skutočnú radikálnu stranu nového typu.⁴⁹ Súčasťou tejto stratégie bola aj snaha osloviť tú časť elektorátu, ktorá pôvodne inklinovala k sociálnym demokratom, keďže potenciál na pravej strane spektra už bol značne vyčerpaný.⁵⁰ Anti-etatistická agenda 80. rokov bola teda v 90. rokoch doplnená rétorikou namierenou voči migrantom a euroskepticizmom, ktoré mali nachádzať odozvu medzi strednou a nižšou triedou a odlákať voličov od sociálnych demokratov. FPÖ si dokonca začala osvojovať niektoré protekcionistické pozície typické pre ľavicové strany, čo sa ukázalo vzhľadom na značný odliv voličov od sociálnych demokratov ako voličsky úspešná stratégia. Podpora medzi triedou pracujúcich vzrástla z 10 % v roku 1986 na 47 % v roku 1999.⁵¹

V Dánsku nahradila v roku 1985 Pia Kjaersgaard na čele Strany pokroku (FP) kontroverzného Morgena Glistrupa. V 80. rokoch pribudli do agendy strany otázky imigrácie.⁵² Avšak vnútrostranícke konflikty medzi zástancami tvrdej línie a krídlom pragmatickejšie

⁴⁶ MINKENBERG, M. (2013): *Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen*, s. 22.

⁴⁷ PLASSER, F. – URAM, P. A. (2000): *The Changing Austrian Voter*.

⁴⁸ PELINKA, A. (2002): *Die FPÖ in der vergleichenden Parteienforschung. Zur typologischen Einordnung der Freiheitlichen Partei Österreichs*, s. 287-288.

⁴⁹ V často používanej terminológii podľa popredného odborníka na krajinú pravicu, Cas Muddeho, by sme mohli hovoriť aj o strane populistckej radikálnej pravice. Populistická radikálna pravica sa vyznačuje ideológiou, ktorej hlavnými črtami sú nativizmus, autoritárstvo a populizmus. Bližšie pozri MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*.

⁵⁰ MCGANN, A. J. (2005): *The radical right in the Alps: Evolution of support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ*, s. 151.

⁵¹ PELINKA, A. (2002): *Die FPÖ in der vergleichenden Parteienforschung. Zur typologischen Einordnung der Freiheitlichen Partei Österreichs*, s. 285.

⁵² WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*.

zmýšľajúcejších členov viedli v roku 1995 k rozštiepeniu stany, keď niekoľko vrcholových predstaviteľov strany na čele s Piou Kjærsgaard opustilo FP a založili novú stranu – Dánsku ľudovú stranu (*Dansk Folkeparti*, DF). Kým Strana pokroku postupne upadla do zabudnutia, DF sa úspešne etablovala na dánskej politickej scéne a stala sa jednou z najúspešnejších krajnepravicových strán v Európe, ak berieme do úvahy nielen voličskú podporu, ale aj politický vplyv a stupeň legitimizovania strany.⁵³ Vo všeobecnosti možno povedať, že ekonomický program DF sa v porovnaní so Stranou pokroku posunul do stredy, a neoliberálne pozície bolo do veľkej miery opustené.⁵⁴ Strana sa primárne prezentovala ako nacionalistická, euroskeptická, protimigrantská a podporujúca sociálny štát.

Premeny v makroprostredí začali vytvárať tlak na zmenu aj v inak stabilnom straníckom systéme povojnovej Nemeckej Spolkovej Republiky. Zmeny sa nediali len na ľavej strane spektra, kde sa aktivizovali ľavicové a ekologické hnutia. NPD síce nedokázala zopakovať svoj úspech z volieb 1969 a stala sa z hľadiska voličskej podpory i politického vplyvu nerelevantnou, no v roku 1983 vzniká ako dôsledok renesancie nemeckého konzervativizmu nová strana Republikáni (*Die Republikaner*, REP), ktorú založili bývalí členovia Kresťansko-sociálnej únie (CSU). Strana vznikla predovšetkým na platforme nespokojnosti s tzv. *Ostpolitik*⁵⁵ Willyho Brandta⁵⁶ i politikou Helmuta Kohla, ktorý podľa konzervatívnych kritikov neplnil svoje sľuby o naštartovaní tzv. duchovno-morálnej obnovy.⁵⁷ V strane však od začiatku dochádzalo k vnútorným konfliktom. S predstavou prvého predsedu strany Franza Handlosa o vybudovaní pravej konzervatívnej alternatívy voči CDU/CSU sa nestotožnila väčšina členov strany, ktorá dala prednosť známemu bavorskému novinárovi Franzovi Schönhuberovi – ten sa netajil snahou vybudovať stranu po vzore francúzskeho Národného Frontu.⁵⁸ Strana sa pod Schönhuberovým vedením radikalizovala a namiesto umierneného nacionalizmu sa prezentovala xenofóbnou rétorikou, volajúcou po kultúrnej homogénnej Nemecku.⁵⁹ Po relatívne dobrom začiatku (3,1 percenta v bavorských krajinových voľbách v roku 1986) prišla séria slabých výsledkov, čo len umocňovalo rozšírený názor, že v prípade Republikánov ide viac-menej o bavorský fenomén. Výnimku predstavoval prekvapivo dobrý výsledok vo voľbách do Berlínskeho senátu (7,5 %) i vo voľbách do Európskeho parlamentu (7,1 %).⁶⁰ Tieto výsledky boli pripisované intenzívnej spoločenskej diskusii o príst'ahovalectve, v ktorej tradičné strany zaujali spočiatku umiernené pozície. Situácia sa však zmenila, keď bol v roku 1992 prijatá prísnejšia azylová legislatíva, tzv. azylový kompromis. Okrem toho dominovala začiatkom 90. rokov v nemeckej spoločnosti téma znovuzjednotenia, a tu sa nemeckí konzervatívci dokázali úspešne profilovať ako „obhajcovia národných záujmov.“⁶¹ Strana nedokázala osloviť nových voličov ani po zmene vedenia a postupne v priebehu 90. rokov upadla do zabudnutia.

Súhrnne možno o tretej fáze vo vývoji európskej krajnej pravice povedať, že od konca 80. rokov 20. storočia dochádza v dôsledku transformačných procesov k zmenám tradičných konfliktných línií, v dôsledku čoho strácajú ľavicové strany významnú časť podpory medzi manuálne pracujúcimi. Tí sa presúvajú ku krajnepravicovým stranám, ktoré dokážu úspešne mobilizovať nové konfliktné línie, vznikajúce v dôsledku procesov modernizácie, globalizácie a európskej integrácie. Vo výskume krajnej pravice v tomto období sa preto aj najväčšia pozornosť venovala hľadaniu kauzálnych súvislostí medzi socioekonomickým vývojom

⁵³ Tamže.

⁵⁴ DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Socio-ekonomický program populistickéj radikálnej pravice a jeho premeny v čase*, s. 260.

⁵⁵ Podstatou *Ostpolitik* bola normalizácia vzťahov NSR so štátmi východného bloku.

⁵⁶ MUDDE, C. (2000): *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press, s. 31.

⁵⁷ BETZ, H.-G. (1991): *Postmodern politics in Germany: The politics of resentment*, s. 107.

⁵⁸ BACKES, U. – JESSE, E (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, s. 116-118.

⁵⁹ MUDDE, C. (2000): *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press, s. 25-59.

⁶⁰ BACKES, U. – JESSE, E (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, s. 118.

⁶¹ LOCHOCKI, T. (2012): *Immigration: Sprungbrett rechtspopulistischer Parteien*, s. 35.

a podporou krajnej pravice, teda tzv. dopytovým teóriám. Socioekonomický determinizmus však nedokázal uspokojivo zodpovedať napríklad otázku, prečo podpora krajnej pravice rastie aj v krajinách, resp. obdobiach, ktoré sa nevyznačujú výraznými ekonomickými problémami, prípadne v krajinách, pre ktoré je typický široký systém sociálneho zabezpečenia (napr. škandinávске krajiny). Socioekonomický prístup, obľúbený najmä u sociológov, narazil na svoje limity, a preto možno za jeho vhodné doplnenie považovať prístup politologický, ktorý vníma fenomén krajnej pravice najmä v kontexte zmien v politickej kultúre vyspelých západných spoločností v nadväznosti, ale aj nezávisle od procesov ekonomickej transformácie, technologickej i hodnotovej revolúcie. Krajná pravica sa v tomto prípade chápe ako špecifická forma protestnej politiky, ktorej voličská podpora rastie najmä v súvislosti s rastúcou frustráciou a nespokojnosťou s politickými elitami, hlavne tzv. štandardnými stranami, ako aj v súvislosti s eróziou tradičných konfliktných línií vymedzených triednou príslušnosťou. Európske politické strany sa tak musia vyrovnávať nielen s post-industriálnou ale aj post-ideologickou a post-triednou spoločnosťou.

Vo výskume krajnej pravice sa čoraz častejšie začal skloňovať aj pojem populizmus. Populizmus je obdobne kontroverzný koncept ako extrémizmus. V literatúre je charakterizovaný raz ako komunikačný štýl, raz ako typ oportunistickej politiky, inokedy zase ako špecifická ideológia. Vzťah populizmu a krajnej pravice je interpretovaný dvoma spôsobmi – na krajnú pravicu nazeráme buď ako na osobitý podtyp populizmu alebo na populizmus nazeráme ako na ideologickú črtu krajnej pravice, ktorá zároveň vytvára jeden jej špecifický podtyp.⁶² Rozšírenou a pomerne široko akceptovanou sa stala definícia, ktorá podstatu populizmu vidí v jeho rámcovaní spoločenskej reality ako súboja medzi „nepoškrvným ľudom“ a „skorumpovanými elitami.“⁶³ Každopádne, mnohí autori populizmus považujú za ústredný element modernej krajnej pravice, o ktorej hovoríme najmä v súvislosti so zatiaľ poslednou, štvrtou fázou vo vývoji európskej krajnej pravice.

4 Fáza zvýšenej akceptácie

Von Beyme napísal článok o fázach povojnového vývoja krajnej pravice v roku 1988. Odvtedy však krajná pravica prešla významným vývojom, a preto sa v literatúre začína hovoriť aj o fáze štvrtej.⁶⁴ Za jej začiatok sa považuje rok 2000, keď Rakúska strana slobodných vytvorila koalíčnú vládu s Rakúskou ľudovou stranou (ÖVP). Následná silná reakcia zo strany 14 členských krajín EÚ v podobe obmedzenia bilaterálnych vzťahov s Rakúskom bola odôvodnená obavami z možných krokov vlády, ktorej súčasťou sa stali politici známi svojimi rasistickými či voči cudzincom a imigrantom nepriateľsky naladenými výroky. Rakúsky prípad znamenal v politickom živote EÚ prelomenie istého tabu. Tzv. diplomatické sankcie napokon trvali len niekoľko mesiacov a boli zatiaľ ojedinelým precedensom v histórii EÚ. V nasledujúcich rokoch si však strany krajnej pravice strany v Európe pripísali ďalšie úspechy a pomaly sa tak posúvajú z pozície ostrakizovaného do pozície, keď sa stávajú ak nie akceptovanou tak aspoň tolerovanou súčasťou politickej kultúry.

Vo Francúzsku Marine Le Pen, ktorá prevzala post predsedníčky strany v roku 2011, dokončila ideologickú transformáciu strany, ktorej cieľom bolo jednak vykorenenie extrémistických a antisemitských prejavov (*dédiabolisation*) a jednak profilácia strany ako ochrancu obyčajných ľudí pred nástrahami globalizácie, ako obhajcu ignorovanej a zabudnutej väčšiny. V socioeconomickej oblasti došlo k zásadnému odklonu od protrhových pozícií. Súčasný program strany je tak syntézou tradičných republikánskych a nacionalistických

---

⁶² NOCIAR, T. (2016): *Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny*, s. 58.

⁶³ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 23.

⁶⁴ WIDFELDT, A. (2010): *A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context*.

a tradičných ľavicových, teda socialistických pozícií.⁶⁵ Výsledkom bol nárast volebnej podpory strany i Marine Le Pen osobne ako kandidátky v prezidentských voľbách. V roku 2012 získala Marine Le Pen 17,9 a v roku 2016 dokonca 21,3 percenta voličských hlasov, čo bol najlepší výsledok kandidáta FN v histórii. V parlamentných voľbách získala strana 13,6 percenta v roku 2012 (najlepší výsledok strany od roku 1997) a 13,2 percenta v roku 2017.⁶⁶

Kontinuálne rástla aj podpora Dánskej ľudovej strany (DF), ktorá sa v roku 2001 stala treťou najsilnejšou stranou v parlamente⁶⁷ a výmenou za podporu konzervatívno-liberálnej vlády presadila sprísnenie imigračnej legislatívy. V roku 2015 sa DF so ziskom 21,1 percenta hlasov stala dokonca druhou najsilnejšou stranou v Dánsku.⁶⁸

Švajčiarska ľudová strana si od volieb v roku 1999 udržiava najsilnejšiu pozíciu spomedzi všetkých politických strán vo Švajčiarsku. V posledných parlamentných voľbách v roku 2015 získala 29,4 percenta hlasov, čo bol historicky najlepší výsledok akejkoľvek švajčiarskej politickej strany v parlamentných voľbách.⁶⁹

V Taliansku už na pravom okraji politického spektra nevystupuje Národná aliancia (AN), ale v roku 2009 založené Hnutie piatich hviezd komika Peppe Grilla, ktoré dokonca vyhralo parlamentné voľby v roku 2013 so ziskom 25,6 percenta.⁷⁰

V Holandsku úspešne pôsobí Strana slobody Geerta Wildersa, ktorá predstavuje špecifickú verziu nacionálneho populizmu so silným dôrazom na ochranu západných liberálnych hodnôt. Má potenciál stať sa vzorom pre mnohé ďalšie nacionalistické populistické hnutia v celej Európe.⁷¹

V štátoch strednej a východnej Európy (SVE) je situácia iná a otázka porovnateľnosti západoeurópskej a východoeurópskej krajnej pravice je v literatúre často diskutovanou témou. Transformácia na začiatku 90. rokov priniesla so sebou množstvo problémov a negatívnych javov, ktoré vytvorili vhodné podhubie na vznik radikálnych a extrémistických strán a hnutí. Tie sa od svojich západoeurópskych náprotivkov obsahovo líšili. „Namiesto defenzívneho ultranacionalizmu namiereného proti imigrantom a multikulturalizmu je pre tieto strany typický ofenzívny ultranacionalizmus, ktorý si berie na mušku susedné štáty a príslušníkov národnostných menšín, ktoré sú v danom štáte dlhodobo prítomné.“⁷² Vzhľadom na komplikovanú cestu k samostatným národným štátom sú dôležitou témou radikálov a extrémistov v SVE aj tzv. stratené územia. Typickým príkladom je maďarská strana *Jobbik*, známa najmä svojim historickým revizionizmom vo vzťahu k Trianonskej zmluve, ktorá po prvej svetovej vojne znamenala pre Maďarsko stratu takmer dvoch tretín populácie a troch štvrtín územia.

V posledných rokoch dochádza k istej ideologickej a programovej konvergencii krajnej pravice v štátoch západnej Európy a štátoch SVE. Prejavilo sa to napr. počas tzv. migračnej krízy, ktorá odhalila vysokú mieru xenofóbie aj v krajinách východnej Európy,⁷³ ktoré napriek tomu, že v nich nežijú početné prisťahovalecké komunity, zaujali voči utečencom a migrantom značne vyhranené pozície. Tieto sú však v štátoch SVE vo zvýšenej miere prezentované aj

---

⁶⁵ BETZ, H. G. (2013): *The New Front National: Still a Master Case?*

⁶⁶ Volebná databáza Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/france.html>.

Volebná databáza Electionresources. Dostupné na: <http://electionresources.org/fr/>.

⁶⁷ Volebná databáza Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/denmark2b.html>.

⁶⁸ Volebná databáza Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/denmark.html>.

⁶⁹ Volebná databáza Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/switzerland.html>.

⁷⁰ Volebná databáza Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/italy.html>.

⁷¹ VOSSEN, K. (2011): *Classifying Wilders: The ideological development of Geert Wilders and his party for freedom*.

⁷² MINKENBERG, M. (2013): *Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen*, s. 30.

⁷³ O raste xenofóbie vo Vyšehradskom priestore pozri napr. HUNYADI – MOLNÁR (2016): *Central Europe's Faceless Strangers: The Rise of Xenophobia*.

stranami, ktoré sú v regióne označované ako tradičné.⁷⁴ Ani v prípade SVE však nemožno hovoriť o tom, že by strany krajne pravice mali program založený len na téme negatívneho vymedzenia sa voči etnickej diverzite. Dôležitými témami sú aj euroskepticizmus, klerikalizmus (najmä v Poľsku), či kritika korupcie a klientelizmu.⁷⁵ Vzhľadom na odlišný historický a kultúrny kontext je otázne, do akej miery sú teoretické koncepty vysvetľujúce úspech krajnej pravice v západnej Európe aplikovateľné v regióne strednej a východnej Európy. Nepochybne dochádza v mnohých sférach spoločenského života ku konvergencii oboch regiónov, avšak vo vyhrotených situáciách, ako napr. počas migračnej či dlhovej krízy v Eurozóne, sa často prejavia zásadné rozdiely v hodnotových rámcoch či politickej kultúre regiónu. Vzhľadom na to, že o krajnej pravici v SVE existuje v porovnaní so západnou Európou nepomerne menej literatúry, ostáva otázka potreby nejakého špecifického teoretického modelu pre strednú a východnú Európu stále otvorená.

Záverom možno konštatovať, že pre poslednú fázu v povojnovom vývoji krajnej pravice je typický hlavne tzv. *mainstreaming* – čiže rast politickej i celospoločenskej akceptácie krajnepravicových politických subjektov, sprevádzaný nárastom ich voličskej podpory a politickej relevancie.⁷⁶ Keďže modernej krajnej pravici chýba ideologická rigoróznosť fašizmu, s ktorým býva často dávaná do súvisu, je v mnohých ohľadoch oveľa flexibilnejšia, prispôsobivejšia a oportunistickejšia.⁷⁷ S tým súvisí aj výskumný prístup, ktorý krajnú pravicu chápe ako špecifickú formu protestnej politiky.

V porovnaní s historickým fašizmom je súčasná krajná pravica oveľa viac orientovaná na témy (*issue-oriented*) ako na hodnoty (*value-oriented*). Ak by sme však mali definovať základný ideologický rámec, v ktorom sa pohybuje, tak primárnou črtou krajnej pravice je odmietanie kultúrneho pluralizmu typického pre moderné liberálne demokracie. S tým je spojená tzv. rétorika vylúčenia, ktorá na základe kritérií exklúzie rámcuje spoločenskú realitu ako súboj medzi skupinou MY a skupinou ONI. Skupiny ONI sú vykreslené ak hrozba, ktorou má byť ospravedlnená požadovaná nadradenosť skupiny MY. Súčasná krajná pravica sa však neobmedzuje len na diskurz vylúčenia. V snahe o oslovenie širšieho elektorátu rozšírila svoj programový profil o aktuálne politické, socioekonomické či zahranično-politické témy. V politickej oblasti je pre ňu typické ostré vymedzenie sa voči politickému establišmentu a elitám. V ekonomickej oblasti došlo k významnej zmene, keď neoliberalizmus typický pre krajnú pravicu v 80. rokoch bol postupne od 90. rokov nahradený ekonomickým nacionalizmom a šovinizmom blahobytu.⁷⁸

Záver

Na základe systematického pohľadu na vývoj krajnepravicovej straníckej rodiny po druhej svetovej vojne môžeme konštatovať, že napriek významným zmenám, ktorými prešla európska spoločnosť od skončenia druhej svetovej vojny, existuje v širšie definovanej straníckej rodine krajnej pravice istá kontinuita, ktorú treba vziať do úvahy aj pri analýze súčasnej situácie. Na základe konkrétnych príkladov z minulosti i súčasnosti sme demonštrovali jednak heterogénnosť straníckej rodiny krajnej pravice a jednak jej transformáciu v čase.

Vo vývoji krajnej pravice sme identifikovali štyri fázy. Prvá fáza je fázou spoločenskej a politickej izolácie krajnej pravice, ktorá sa ešte otvorene hlásila k fašistickému dedičstvu.

⁷⁴ DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Xenophobic Backlash against Globalization and the Response of Traditional Political Parties*.

⁷⁵ PIRRO, A. (2015): *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe: Ideology, Impact, and Electoral Performance*, s. 117.

⁷⁶ Blížšie pozri napr. AKKERMAN, T. – DE LANGE, S. L. – ROODUIJN, M. (Eds.) (2016): *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?*

⁷⁷ ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, s.16.

⁷⁸ DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Socio-ekonomický program populistickéj radikálnej pravice a jeho premeny v čase*.

Tomu zodpovedala aj minimálna volebná podpora a spoločenská ostrakizácia krajnej pravice. Vo výskume krajnej pravice sa presadila najmä sociálna psychológia, skúmajúca myšlienkové vzorce a psychické predispozície, ktoré sú typické pre podporovateľov fašizmu, prípadne sociologické štúdie skúmajúce triedne zloženie elektorátu krajnej pravice.

Od polovice 50. rokov hovoríme o druhej fáze v povojnovom vývoji európskej krajnej pravice, o tzv. novej vlne sociálnej deprivácie. Vznikajú strany a hnutia, ktoré sa zameriavajú na kritiku socioekonomického vývoja a modernizácie spoločnosti, pričom sa dištancujú od medzivojnového a vojnového fašizmu a nacizmu. Dominantné výskumné prístupy reflektovali tieto zmeny uznaním faktu, že extrémne politické postoje nie sú len odrazom socializácie v ranom detstve, ale môžu sa formovať aj neskôr pod vplyvom socioekonomických zmien. V tejto súvislosti sa diskutovalo hlavne o *téze o normálnej patológii* a *téze o relatívnej deprivácii*.

Na začiatku 80. rokov 20. storočia prichádza v krajnepravicovom hnutí k významným zmenám. Problémy súvisiace s prechodom štátov západnej Európy do postindustriálnej fázy svojho vývoja sú príležitosťou pre nové protestné hnutia, ktoré úspešne mobilizujú voličov najmä kritickým uchopením témy imigrácie. Zároveň dochádza aj k vnútornej ideologickej obrode pod vplyvom intelektuálneho hnutia tzv. *Novej pravice*. Vo výskume krajnej pravice v tomto období dominuje socioekonomický determinizmus – snaha o nájdenie kauzálnych súvislostí medzi socioekonomickými ukazovateľmi a podporou krajnej pravice.

Pre zatiaľ poslednú, štvrtú fázu v povojnovom vývoji krajnej pravice je typický hlavne tzv. *mainstreaming* – čiže rast politickej i celospoločenskej akceptácie krajnepravicových politických subjektov, sprevádzaný nárastom ich voličskej podpory a politickej relevancie. Mnohí autori považujú modernú krajnú pravicu za špecifickú formu protestnej politiky, ktorej základnými črtami sú kultúrny antipluralizmus, prejavujúci sa rétorikou vylúčenia (my verzus oni) a populizmus – predstava o spoločnosti rozdelenej na dva antagonistické tábory – „nepoškvrnený ľud“ a „skorumpované elity.“

Záverom môžeme konštatovať, že súčasná krajná pravica je do značnej miery kvalitatívne novým fenoménom, ktorý si vyžaduje originálne a integratívne výskumne prístupy, nezaťažené historickými konceptami či empiricky opakovane vyvrátenými tézami.

Použitá literatúra:

1. ADORNO, T. W. et al. (1950): *The authoritarian personality*. New York: Harper, 1950.
2. ANASTASAKIS, O. (2000): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*. The Hellenic Observatory/The European Institute – LSE, 2000. [online]. [Citované 26. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf.
3. AKKERMAN, T. – DE LANGE, S. L. – ROODUIJN, M. (Eds.) (2016): *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?* New York: Routledge, 2016.
4. ARTER, D. (2013): *Scandinavian Politics Today*. Oxford University Press, 2013.
5. BACKES, U. – JESSE, E. (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland* (4. vyd.). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996.
6. BETZ, H.-G. (1991): *Postmodern politics in Germany: The politics of resentment*. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 1991.
7. BETZ, H. G. (2013): *The New Front National: Still a Master Case?* *RECODE Online Working Paper*, NO. 30., 2013. [online]. [Citované 24. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://www.recode.info/wp-content/uploads/2014/01/Final-RECODE-30-Hans-Georg-Betz_Final_fin.pdf.
8. BÖTTICHER, A. - MAREŠ, M. (2012): *Extremismus: Theorien - Konzepte – Formen*. Mnichov: Oldenbourg Verlag, 2012.

9. DUDÁŠOVÁ, M. (2015): Vybrané otázky chápania pravicového extrémizmu. *ALMANACH - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2015, roč. 10, č. 3, s. 42-58.
10. DUDÁŠOVÁ, M. (2015): Extrémizmus stredú - teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie? In: *Medzinárodné vzťahy 2015: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie)*, s. 245-252. [online]. [Citované 24. 4. 2017]. Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/konferencie/zborniky/Zbornik_Smolenice_2015.pdf.
11. DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Xenophobic Backlash against Globalization and the Response of Traditional Political Parties*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Sopron 2016.
12. DUDÁŠOVÁ, M. (2016): Socio-ekonomický program populistckej radikálnej pravice a jeho premeny v čase. In: *Medzinárodné vzťahy 2016: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie)*, s. 251-266. [online]. [Citované 2. 5. 2017]. Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
13. HAVLÍK, V. (2011): Život a smrť pravicově-populistických stran v severní Evropě. In: *Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, roč. 2011, č. 1, s. 36-78. [online]. [Citované 4. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.rexter.cz/zivot-a-smrt-pravicove-populisticky-stran-v%C2%A0severni-evrope/2011/05/05/>.
14. HLOUŠEK, V. (2002): Koncept konfliktních linií. In: *Politologický časopis*, roč. 2002, č. 4, s. 398-414. [online]. [Citované 14. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/2002/4/#article-481>.
15. HUNYADI, B. – MOLNÁR, C. (2016): *Central Europe's Faceless Strangers: The Rise of Xenophobia*. Freedom House: Nations in Transition, 2016. [online]. [Citované 24. 5. 2017]. Dostupné na internete: <https://freedomhouse.org/report/special-reports/central-europe-s-faceless-strangers-rise-xenophobia-region#.WA0KwmaLTtQ>.
16. IGNAZI, P. (1998): MSI/AN: A Mass Party with the Temptation of the Führer-Prinzip. In: P. Ignazi & Ysmal, C. (Eds.), *The organization of political parties in southern Europe*. United States: Greenwood Publishing Group, 1998, s. 157-178.
17. KARVONEN, L. (2014): *Parties, Governments and Voters in Finland: Politics Under Fundamental Societal Transformation*. ECPR Press, 2014.
18. KIRBY, D. G. (1980): *Finland in the Twentieth Century*. Minnesota Press, 1980.
19. LOCHOCKI, T. (2012): Immigration: Sprungbrett rechtspopulistischer Parteien. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, roč. 2012, č. 5 – 6, s. 30-36.
20. MCGANN, A. J. (2005): The radical right in the Alps: Evolution of support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ. In: *Party Politics*, 2005, roč. 11, č. 2, s. 147-171.
21. MINKENBERG, M. (2013): Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen. In R. Melzer (Ed.), *Rechtsextremismus in Europa: Länderanalysen, Gegenstrategien und arbeitsmarktorientierte Ausstiegsarbeit*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung. [online]. [Citované 24. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://library.fes.de/pdf-files/dialog/10030.pdf>.
22. MINKENBERG, M. (2013): *Die neue radikale Rechte im Vergleich: USA, Frankreich, Deutschland*. Springer Verlag, 2013.
23. MUDDE, C. (1996): The war of words defining the extreme right party family. In: *West European Politics*, 1996, roč. 19, roč. 2, s. 225-248.

24. MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press, 2007.
25. MUDDE, C. (2010): The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. In: *West European Politics*, 2010, roč. 33, č. 6, s. 1167-1186.
26. MUDDE, C. (2013): Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? In: *European Journal of Political Research*, 2013, roč. 52, č. 1, s. 1-19.
27. NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravícovej ideologickej rodiny. In: *Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, roč. 2016, č. 1, s. 43-91. [online]. [Citované 2. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.rexter.cz/politologov-sprievodca-terminologickym-chaosom-terminologia-charakteristika-a-konceptualizacia-krajnepravicovej-ideologickej-rodiny/2016/05/08/>
28. PELINKA, A. (2002): Die FPÖ in der vergleichenden Parteienforschung. Zur typologischen Einordnung der Freiheitlichen Partei Österreichs. In: *Austrian Journal of Political Science*, 2002, roč. 31, č. 3, s. 281-290.
29. PIRRO, A. (2015): *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe: Ideology, Impact, and Electoral Performance*. London: Routledge, 2015.
30. PLASSER, F. – URAM, P. A. (2000): *The Changing Austrian Voter*. [online]. [Citované 30. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/austrianvoter.pdf>.
31. ROKKAN, S. – LIPSET, S. M. (1967): *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. New York: Free Press, 1967.
32. RYDGREN, J. (2007): The sociology of the radical right. In: *Annual Review of Sociology*, 2007, roč. 33, s. 241-262.
33. TAUBER, K. P. (1959): German Nationalists and European Union. In: *Political Science Quarterly*, 1959, roč. 74, č. 4, s. 564-589.
34. VON BEYME, K. (1988): Right-wing extremism in post-war Europe. *West European Politics*, 1988, roč. 11, č. 2, s. 1-18.
35. VOSSEN, K. (2011): Classifying Wilders: The ideological development of Geert Wilders and his party for freedom. In: *Politics*, 2011, roč. 31, č. 3, s. 179-189.
36. WIDFELDT, A. (2010): A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context. *NORDEUROPAforum*, 2010, roč. 20, č. 1-2, s. 7-31. [online]. [Citované 30. 4. 2017]. Dostupné na: <http://edoc.hu-berlin.de/nordeuropaforum/2010-1/widfeldt-anders-7/PDF/widfeldt.pdf>.
37. WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*. Routledge, 2014.

Kontakt:

Ing. Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

PRVÉ INTERPRETÁCIE EX POST FACTO KLAUZÚL ÚSTAVY SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Abstrakt:

Jedným zo základných pilierov právneho štátu je právna istota. Dôležitou súčasťou tohto konceptu je zákaz retroaktivity. Ústava Spojených štátov amerických v ústavnom texte vytvorenom v roku 1787 z istej časti zákaz retroaktivity obsahovala prostredníctvom dvoch *ex post facto* klauzúl. Význam tohto latinského slovného spojenia však nadobudol presné kontúry až prostredníctvom interpretácie Najvyšším súdom Spojených štátov. Sudca Samuel Chase v roku 1798 definoval štyri kategórie nedovolených legislatívnych aktov. Na to, aby bol zákon uznaný za protiústavný *ex post facto*, musí spadať aspoň pod jednu z nich.

Kľúčové slová: retroaktivita, ex post facto, Calder v. Bull

JEL klasifikácia: K33

Abstract:

Legal certainty is one of the basic pillars of rule of law. Prohibition of retroactive legislation is an important part of this concept. The Constitution of the United States created during the Constitutional Convention in 1787 contained in some way this kind of prohibition in form of *ex post facto* clauses. Precise meaning of this latin phrase was firmly established by interpretation of the Supreme Court of the United States. In 1798 justice Samuel Chase defined four categories of prohibited legislative acts. To be called an *ex post facto* law, legislative act must fall within at least one category.

Key words: retroactivity, ex post facto, Calder v. Bull

JEL Classification: K33

Úvod

Základom moderného právneho štátu je právna istota. Jednou z hlavných požiadaviek sa stalo uplatňovanie zásady, že žiadna osoba nemôže byť potrestaná za skutok, ktorý v dobe jeho vykonania nebol zákonom považovaný za protiprávny. V tomto zmysle je možné hovoriť o zákaze retroaktivity. Osoba potrebuje dostatočný čas na to, aby sa mohla s novou právnou normou oboznámiť a vyhnúť sa tak prípadným sankciám za konanie, ktoré odporuje aktuálnej právnej úprave. V kontinentálnom právnom systéme sa je možné stretnúť aj s ďalšími požiadavkami týkajúcimi sa spätnej účinnosti zákonov. Vo všeobecnosti je prijímané, že právna norma by mala pôsobiť do budúcnosti, nie do minulosti. Zákaz retroaktivity patrí k hlavným nástrojom ochrany pred uplatňovaním svojvoľnej legislatívnej moci.

Právny systém Spojených štátov amerických (ďalej len „Spojených štátov“) čiastočne ustanovil princípy zákazu retroaktivity v pôvodnom ústavnom texte prostredníctvom zákazu prijatia *ex post facto* (lat. po vykonaní činu) zákonov na federálnej aj štátnej úrovni. Na rozdiel od viacerých práv uvedených v Listine práv, ktorá bola k federálnej ústave pripojená v roku 1791, sa *ex post facto* klauzula vyhla komplikovanému procesu inkorporácie po prijatí

štrnásteho dodatku v roku 1868, pretože sa od začiatku vzťahovala nie len na federálnu legislatívu, ale zasahovala aj štátne zákony. *Ex post facto* klauzuly sú jednými z najdlhšie interpretovaných častí ústavy Spojených štátov, keďže prvý spor o význam klauzúl sa pred Najvyšším súdom Spojených štátov (ďalej len „Najvyšším súdom“) objavil už v roku 1798. Príspevok sa venuje obdobiu od Ústavodarného zhromaždenia v roku 1787, kde boli obe klauzuly zapracované do textu federálnej ústavy, až po obdobie občianskej vojny. Dôraz je kladený na interpretáciu klauzúl Najvyšším súdom ako najvyššej interpretačnej autority.

1 Prijatie *ex post facto* klauzúl a *Calderov precedens*

Pred príchodom do Filadelfie v polovici mája 1787, delegáti poverení zastupovaním dvanástich štátov na Ústavodarnom zhromaždení¹ ešte nevedeli, že pôvodný zámer revidovať Články konfederácie sa zmení na proces tvorby úplne nového fundamentálneho dokumentu. Celkovo 55 delegátov sa v priebehu štyroch mesiacov dohodlo na znení nového ústavného textu a tridsaťdeväť z nich priložilo 17. septembra 1787 svoj podpis pod kompletne spísaný celok.² Pomerne krátke znenie sa sústredilo prevažne na prerozdelenie právomocí medzi mocenské vetvy, spôsob výberu ich predstaviteľov a v neposlednom rade ústava položila základný kameň upravujúci vzťahy medzi národnou vládou a vládami jednotlivých štátov. Na jednej strane sa v texte nachádzali klauzuly, ktoré boli špecifické a nebolo pochýb o tom, akým spôsobom má v praxi dôjsť k ich uplatňovaniu. Na strane druhej sa v dokumente nachádzali ustanovenia, kedy nebolo úplne jasné to, akým spôsobom sa daná ústavná požiadavka vykoná alebo na aké všetky oblasti sa bude vzťahovať. Takýmto prípadom sa stali klauzuly zakazujúce prijať legislatívnym zborom na oboch úrovniach *ex post facto* zákony.

Slovné spojenie *ex post facto* je jedným z troch latinských termínov nachádzajúcich sa vo federálnej ústave.³ Prvýkrát sa zákaz prijímať „*ex post facto* zákon“ objavuje spoločne so zákazom prijatia *bill of attainder* na Ústavodarnom zhromaždení 22. augusta 1787 na návrh Elbridga Gerryho a Jamesa McHenryho.⁴ Podľa E. Gerryho sa mal návrh vzťahovať skôr na federálnu legislatívu, než na jednotlivé legislatívne zbory štátov.⁵ Odporcovia návrhu na čele s Jamesom Wilsonom tvrdili, že *ex post facto* zákony sú vo svojej podstate neplatné a ich výslovný zákaz by vzniesol podozrenia z neznalosti „prvých princípov legislatívy“ členmi Ústavodarného zhromaždenia.⁶ Po krátkej rozprave bola pomerom hlasov 7 – 3 predložená formulácia prijatá.⁷ Presná definícia *ex post facto* zákonov však prerokovaná nebola. O šesť dní neskôr, bol rovnakým pomerom hlasov schválený zákaz prijať *ex post facto* zákony legislatívnym zborom jednotlivých štátov.⁸ Nasledujúci deň sa zástupca štátu Delaware, John Dickinson, opätovne pokúšal otvoriť tému nejasného rozsahu latinského termínu. Po preštudovaní Komentárov k anglickému právu od známeho anglického právnik a sudcu Williama Blackstona, vtedajšej autority v oblasti *common law*, žiadal do ústavy doplniť opatrenie zabráňujúce prijatiu retrospektívnych zákonov (*retrospective laws*) aj v občianskoprávnej oblasti, keďže tvrdil, že podľa W. Blackstona sa termín *ex post facto*

¹ V tom čase tvorilo Spojené štáty 13 štátov, ale Rhode Island odmietol vyslať svojich zástupcov na Ústavodarné zhromaždenie. FARRAND, M. (1913): *The Framing of the Constitution of the United States*, s. 11 – 12.

² Id. s. 251.

³ Ďalšími dvoma latinskými slovnými spojeniami sú *pro tempore* v tretej sekcii prvého článku a *habeas corpus* v deviatej sekcii prvého článku.

⁴ Konkrétny návrh bol predložený v znení: „Legislatíva neprijme žiaden *bill of attainder* ani akýkoľvek *ex post facto* zákon.“ FARRAND, M. (1911): *The Records of the Federal Convention of 1787*. Vol. II, s. 375.

⁵ Id.

⁶ Id. s. 376.

⁷ Delegáti Severnej Karolíny hlasovali nerozhodne. Id. s. 376.

⁸ Id. s. 435.

vzťahuje výlučne na oblasť trestného práva.⁹ Jeho pripomienka ostala bez akejkoľvek odozvy. Tri dni pred podpísaním záverečnej podoby ústavy, vzniesol delegát štátu Virgínia, George Mason, požiadavku o vyškrtnutie klauzuly deviatej sekcie z dôvodu, že nie je jasné, či sa táto limitácia vzťahuje výlučne na trestnú oblasť, alebo nie.¹⁰ Všetky štáty hlasovali proti tomuto návrhu.¹¹ Finálny text nakoniec obsahoval dve klauzuly, ktoré zakazujú prijatie *ex post facto* zákonov federálnemu legislatívnemu zboru¹² aj legislatívnym zborom jednotlivých štátov.¹³ Významovo sú obidva zákazy identické. Preto ak sa súdny spor zaoberá klauzulou deviatej sekcie, rovnaké pravidlá budú platiť aj pre klauzulu desiatej sekcie a naopak.

Po úspešnej ratifikácii federálnej ústavy sa *ex post facto* klauzuly stali prvýkrát predmetom hlbšej diskusie o desať rokov neskôr, kedy na Najvyšší súd prichádza prípad *Calder v. Bull*¹⁴. Spor o pozostalostný majetok vyvrcholil pred štyrmi zo šiestich sudcov, bez prítomnosti sudcu Jamesa Wilsona¹⁵ a predsedu Najvyššieho súdu Olivera Ellswortha.¹⁶ Vdova po Normandovi Morisonovi so svojím novým manželom Calebom Bullom požiadali legislatívny zbor štátu Connecticut o nové súdne konanie vo veci schválenia závetu, bez ktorého by pozostalostný majetok N. Morisona pripadol manželom Calderovým. Legislatívny zbor požiadavke vyhovel a prijal uznesenie o možnosti nového súdneho konania, v ktorom pozostalostný súd závet schválil a majetok prisúdil manželom Bullovým.¹⁷ Manželia Calderoví

---

⁹ Id. s. 448. Predpokladá sa, že na Ústavodarnom zhromaždení sa slovné spojenia „retrospektívne zákony“ a „*ex post facto* zákony“ používali zameniteľne. FIELD, O. P. (1922): *Ex Post Facto in the Constitution*, s. 320. V Spojených štátoch sa používajú tri rôzne termíny: retroaktívny (*retroactive*), retrospektívny (*retrospective*) a *ex post facto*. V súčasnosti platí, že *ex post facto* zákon zasahuje najmenšiu skupinu zákonov, vzťahuje sa výlučne na oblasť trestného práva a riadi sa špecifickými definíciami formulovanými Najvyšším súdom. Vo všeobecnosti platí, že každý *ex post facto* zákon je retrospektívny, ale nie každý retrospektívny alebo retroaktívny zákon je označený za *ex post facto*. Pri rozlišovaní pojmov „retroaktívny“ a „retrospektívny“ neplatia presne ustanovené pravidlá. Tieto dva termíny sa zvyčajne používajú zameniteľne. Pretože *ex post facto* zákony majú vlastnú definíciu, pri rozhodovaní súdov nie je táto terminologická nejasnosť významným problémom. Mnohokrát sa v súvislosti s *ex post facto* zákonmi používajú obidva pojmy. Pri *ex post facto* zákonoch sa je preto možné stretnúť s retroaktívnym / retrospektívnym účinkom zákona, prípadne označenie *ex post facto* zákona za retroaktívny / retrospektívny. V príspevku sú použité slová retroaktívny / retrospektívny podľa toho, ako ich používa Najvyšší súd alebo iné publikácie, na ktoré sa príspevok odvoláva.

¹⁰ FARRAND, M. (1911): *The Records of the Federal Convention of 1787*. Vol. II, s. 617.

¹¹ Id.

¹² U.S. Const. art. I, § 9, cl. 3. „Nebude prijatý žiaden *bill of attainder* alebo *ex post facto* zákon.“

¹³ U.S. Const. art. I, § 10, cl. 1. „Žiaden štát ... neprijme akýkoľvek *bill of attainder*, *ex post facto* zákon alebo zákon porušujúci zmluvné záväzky.“ V oboch prípadoch sa v originálnom dokumente sa uvádza znenie „*ex post facto Law*“.

¹⁴ 3 U.S. 386 (1798).

¹⁵ V tom čase sa ukrýval pred veriteľmi vymáhajúcimi si nesplatené pôžičky, čím vynechal viaceré zasadnutia Najvyššieho súdu. CUSHMAN, C. (2011): *Courtwatchers: Eyewitness Accounts in Supreme Court History*, s. 7.

¹⁶ Oliver Ellsworth vynechal zasadnutie súdu pre chorobu. Obaja boli účastníkmi Ústavodarného zhromaždenia vo Filadelfii. Zo ostatných sudcov, ktorí rozhodovali súdny spor sa filadelfských rokovaní zúčastnil len William Paterson (predkladateľ „New Jersey plánu“). Pretože Ústavodarné zhromaždenie opustil 23. júna 1787 (vrátil sa až v posledný deň podpísať kompletne vypracovaný dokument) a rokovania o *ex post facto* klauzule začali 22. augusta 1787, nemal o zámere tvorcov ustanovenia bližšie informácie. VILE, J. R. (2005): *The Constitutional Convention of 1787*. Zväzok 1, s. 40.

¹⁷ V roku 1779 spísal Normand Morison závet, v ktorom označil za svoju právoplatnú dedičku manželku Abigail Morison. O štyri roky neskôr N. Morison zomrel a A. Morison požiadala pozostalostný súd (*probate court*) o schválenie a zaznamenanie závetu. Medzi spísaním závetu a smrťou N. Morisona sa manželom narodil syn Normand Morison ml. Sudca dočasne odložil schvaľovací proces závetu z dôvodu pochybností o tom, že N. Morison nevedel o narodení svojho syna, pretože nijakým spôsobom neupravil svoj závet, bez ktorého by sa jeho zákonným dedičom stal práve jeho syn. Napriek neschváleniu závetu bola A. Morison zákonnou dedičkou istej časti majetku a zákonnou zástupkyňou svojho syna (zvyšnej časti majetku), takže vzniknutý problém A. Morison už viac neriešila. Keď v roku 1790 zomrel N. Morison ml. a A. Morison (Bull) so svojím novým manželom Calebom Bullom požiadali o opätovné schválenie závetu, dozvedeli sa, že sudca v roku 1783 bez ich upovedomenia závet oficiálne neschválil a zákon o premlčacej dobe sa im už neumožňoval proti rozhodnutiu odvolať. V roku 1784 štát Connecticut zmenil zákon o dedičstve do podoby, v ktorej sa bez právoplatného závetu

sa odvolali s námietskou, že uznesenie (zákon) legislatívneho zboru je v rozpore s *ex post facto* klauzulou federálnej ústavy. Prípado sa dostal na Najvyšší súd v roku 1797.

V prvých desaťročiach novovytvorenej federácie riešil Najvyšší súd neporovnateľne menšie množstvo prípadov, než je tomu v dnešnej dobe.¹⁸ Na rozdiel od dnešného spôsobu, vtedajšie rozhodnutia neboli vydávané vo väčšinovej alebo pluralitnej forme s prípadnými súhlasnými a nesúhlasnými stanoviskami, ale sudcovia prezentovali svoje názory *seriatim* (lat. jeden po druhom), podľa dlhoročnej tradície prebranej z anglického *common law*.¹⁹ V prípade *Calder v. Bull* doručovali sudcovia svoje rozhodnutia v poradí Samuel Chase, William Paterson, James Iredell a William Cushing. Aj keď formálne nebolo žiadne zo stanovísk uznané za hlavné rozhodnutie súdu, bolo to práve stanovisko S. Chasea, ktoré sa v nasledujúcich rokoch stalo vedúcim precedensom pri interpretácii *ex post facto* klauzúl.

Pred samotným výkladom klauzuly desiatej sekcie je S. Chaseom ponúknuté zdôvodnenie rozhodnutia filozofickým základom z oblasti prirodzených práv, spoločenskej zmluvy a fundamentálnych princípov slobodnej republikánskej vlády. Podstatou úvahy je názor, že štátne legislatívne zbory nemôžu byť absolutizované a všemocné ani v prípade, ak by neboli vo svojich právomociach ústavne alebo inak obmedzované. Ľud Spojených štátov mal vytvoriť štátne ústavy preto, aby nastolili spravodlivosť, podporovali všeobecné blaho, zabezpečili pozhnanie slobody a chránili osoby a majetok pred násilím.²⁰ Zákonodarcovia môžu povoliť, zakázať, potrestať isté činy, vyhlásiť nové zločiny a predpísať pravidlá konania pre všetkých občanov v budúcnosti. Nemôžu však zmeniť nevinu na vinu, potrestať nevinu ako zločin, porušiť predchádzajúcu, zákonne uzatvorenú zmluvu alebo súkromné vlastnícke práva.²¹ Tieto zásady slobodnej republikánskej vlády Spojených štátov mali byť odvodené od princípov, na ktorých mala stáť celá americká spoločnosť, založená na spoločenskej zmluve (*social compact*). Povaha zmluvy obmedzuje autoritu federálnej a štátnej legislatívy v prijímaní zákonov, ktoré sú v rozpore s „prvými veľkými princípmi“ spoločenskej zmluvy.²² Medzi tieto prirodzené obmedzenia, ktoré nemusia byť vždy písomne vyjadrené, patrí (1) zákon, ktorý trestá občana za konanie, ktoré nebolo v momente vykonania v rozpore s vtedy existujúcim zákonom, (2) zákon rušiaci alebo narušujúci zákonne uzatvorené zmluvy občanov, (3) zákon, ktorý robí človeka sudcom vo svojej vlastnej veci a (4) zákon, ktorý zoberie súkromné vlastníctvo osobe A a dá ho osobe B.²³ Preto podľa S. Chasea nie je možné predpokladať, že pri uzatvorení spoločenskej zmluvy boli legislatívnemu zboru zverené takéto právomoci. V opačnom prípade by sa nedalo hovoriť o oprávnenom výkone legislatívnej moci, ale o „politickom kacírstve“.²⁴

Súdny výklad klauzuly hľadá oporu v troch oblastiach, a to pozícia v anglickom *common law*, zaužívaný význam termínu v dobe jeho prijatia a kontextové umiestnenie latinského termínu v ústave. Potreba ochrany pred *ex post facto* legislatívou pravdepodobne vzrástla zo znalosti praktík parlamentu Veľkej Británie. Ten prijímal zákony uznávajúce

---

stala zákonnou dedičkou majetku N. Morisona jeho pokrvná príbuzná (dcéra starého otca N. Morisona) Janet Knox (Calder) s manželom Johnom Calderom. Manželia Bullovi sa rozhodli podať žiadosť legislatívnemu zboru štátu Connecticut o umožnenie nového súdneho konania. Po niekoľkých neúspešných pokusoch im v roku 1795 legislatívny zbor vyhovel a prijal uznesenie (*resolution*) o novom súdnom konaní, v ktorom po vyvrátení nezrovnalostí bol závet N. Morisona schválený a zaznamenaný, čím celý majetok pripadol manželom Bullovým. MAEVA, M. (2007): *The Documentary History of the Supreme Court of the United States, 1789-1800*, s. 89 – 91.

¹⁸ V roku 1798 Najvyšší súd vydal rozhodnutia len v šiestich prípadoch. ASHMORE, A. (2006): *Dates of Early Supreme Court Decisions and Arguments*, s. 3. Na zasadnutí súdu od októbra 2015 do septembra 2016 prešlo argumentačnou fázou 82 prípadov. ROBERTS, J. (2016): *2016 Year-End Report on the Federal Judiciary*, s. 11.

¹⁹ HENDERSON, M. T. (2007): *From 'Seriatim' to Consensus and Back Again: A Theory of Dissent*, s. 16.

²⁰ *Calder v. Bull*, 3 U.S. 386, 388 (1798).

²¹ *Id.*

²² *Id.*

²³ *Id.*

²⁴ *Id.* s. 389.

konkrétnu osobu alebo špecifickú kategóriu osôb (bez súdneho procesu) za údajný zločin vinnou a trestal ju smrťou (*bill of attainder*) alebo nižším trestom (*bill of pains and penalties*).²⁵ V anglickom *common law* bolo cieľom „attainder-u“ zbavenie osoby cti a občianskych práv buď počas života, alebo posmrtné.²⁶ Dôsledkom bolo prepadnutie hnutel'ného aj nehnuteľného majetku (*forfeiture*) a strata možnosti majetok zdediť alebo ho prenechať svojim zákonným dedičom (*corruption of blood*).²⁷ Pre tento typ zákonov bolo charakteristické (a) vyhlásiť skutok, ktorý nebol v dobe vykonania klasifikovaný ako vlastizrada, za vlastizrada, (b) porušovanie pravidiel dokazovania (prijatie svedectva jedinej osoby napriek zákonom stanovenej požiadavke dvoch osôb), (c) prijatie dôkazov v rozpore s požiadavkami zákona, (d) uloženie trestu subjektu bez trestnej zodpovednosti alebo (e) uloženie vyššieho trestu, než bol zákonom predpísaný.²⁸ Ústava Spojených štátov mala predchádzať týmto typom nespravodlivosti.

Pretože samotná klauzula zakazujúca prijatie *ex post facto* zákonov je podľa S. Chasea bez bližšieho vysvetlenia nezrozumiteľná a neznamená nič, sudca ju definoval ako zákaz prijatia zákona (po vykonaní činu subjektom alebo občanom), ktorý sa na daný čin vzťahuje a vykonávateľa za toto konanie potrestá.²⁹ Cieľom zákazu nemalo byť prijatie akéhokoľvek zákona upravujúceho predošlé konanie, čo bol doslovný význam termínu *ex post facto*, ale len zvýšenie ochrany osobnej bezpečnosti jednotlivca pred potrestaním retrospektívnym legislatívnym aktom. Nie každý retrospektívny zákon bol uznaný zároveň za zákon *ex post facto*, a tým pádom zakázaný, no všetky zákony *ex post facto* boli uznané za retrospektívne.³⁰

Sudca S. Chase vymenoval štyri druhy zákonov, ktoré mali byť obsiahnuté v znení a zámere ústavného zákazu prijatia *ex post facto* zákonov:

1. zákon, ktorý robí z nevinného činu, ktorý bol vykonaný pred prijatím zákona, čin trestný a tento čin trestá
2. zákon, ktorý sprísňuje (*aggravate*) trestný čin a označuje ho za závažnejší (*greater*) než bol v dobe jeho vykonania
3. zákon, ktorý mení trest a udeľuje trest vyšší (*greater*), než bol pridelený trestnému činu zákonom v dobe jeho vykonania
4. zákon, ktorý pozmeňuje pravidlá dokazovania a svedectva, ktoré slúžia na usvedčenie obžalovaného, platné v dobe vykonania trestného činu.³¹

Všetky zákony tohto typu sú podľa S. Chasea preukázateľne nespravodlivé a tyranské.³² Na druhej strane, nie všetky zákony so spätnou účinnosťou alebo prinajmenšom zákony ovplyvňujúce minulé skutočnosti, musia byť nevyhnutne nežiaduce.

Stanovisko sudcu sa opiera o *Blackstonove* Komentáre k anglickému právu, podporené dielom jeho nasledovníka Richarda Wooddesona. W. Blackstone sa venuje *ex post facto* zákonom v druhej časti svojich Komentárov pri rozprave o všeobecnej povahe zákonov.³³ V časti, v ktorej opisuje charakter komunálneho zákona (*municipal law*) ako (pravdepodobne vopred) predpísaného pravidla občianskeho konania uvádza: „Pretože uznesenie, zatvorené v srdci zákonodarcu, bez jeho vonkajšej manifestácie, nemôže byť nikdy náležité zákonom. Je nevyhnutnosťou, aby toto uznesenie bolo oznámené ľuďom, ktorí sa ním budú riadiť. Ale spôsob, akým je oznámené, je záležitosťou veľkých nezrovnalostí. Môže byť oznámené univerzálnou tradíciou a dlhým vykonávaním, ktoré predpokladajú jeho predchádzajúce

²⁵ STORY, J. (1833): Commentaries on the Constitution of the United States. Vol. III, s. 209.

²⁶ Id. s. 210.

²⁷ *United States v. Brown*, 381 U.S. 437, 441 (1965).

²⁸ *Calder v. Bull*, 3 U.S. 386, 389 (1798).

²⁹ Id. s. 390.

³⁰ Id. s. 391.

³¹ Id. s. 390. Zákaz sa nevzťahoval na zákony zmierňujúce prísnosť (*mollifies the rigor*) trestu.

³² Id. s. 391.

³³ BLACKSTONE, W. (1771): Commentaries on the laws of England, s. 38.

zverejnenie, a to je prípad anglického zvykového práva. Môže byť avizované *viva voce*, úradníkom vymenovaným na tento účel tak, ako je to v prípade proklamácií a takých nariadení parlamentu, ktoré sú určené na verejné čítanie v kostoloch a iných zhromaždeniach. Napokon môžu byť oznámené písomne, tlačene alebo podobným spôsobom, ktorý je všeobecne zaužívaným pri všetkých našich parlamentných nariadeniach. A predsa, nech je zvolený akýkoľvek spôsob, je povinnosťou vyhlasovateľov, urobiť to najverejnejším a zrozumiteľným spôsobom; nie ako Caligula, ktorý (podľa Dio Cassia) napísal svoje zákony veľmi malým písmom a zavesil ich na vysoké piliere pre účinnejšie chytenie ľudí do pasce. Je tu však stále absurdnejší spôsob ako tento, ktorý sa nazýva zákon *ex post facto*; kedy po vykonaní skutku (v podstate ľahostajnom), ho zákonodarca vyhlási za zločin a uloží trest osobe, ktorá ho vykonala; v tomto prípade je nemožné, aby strana mohla predvídať, že takýto skutok, beztrestný v čase jeho vykonania, bude neskôr zmenený na trestný, neskorším zákonom; teda nemá dôvod, aby tento skutok nevykonala; a teda každý trest za nezdržanie sa vykonania tohto skutku musí byť krutý a nespravodlivý. Všetky zákony by preto mali začínať *in futuro* a mali by byť pred ich začiatkom oznámené; čo je nepriamo vyjadrené v slove „predpísané“. Ale pokiaľ je pravidlo oznámené obvyklým spôsobom alebo predpísané, potom je povinnosťou občana dôkladne sa s ním oboznámiť, pretože pokiaľ by bola neznalosť priznaná ako legitímne ospravedlnenie, zákon by nemal žiaden efekt a neustále by mohol byť obchádzaný jeho trestný účinok“.³⁴

Dielo R. Wooddesona, na ktoré odkazuje sudca S. Chase je Systematické pohľady na zákony Anglicka z roku 1792.³⁵ V ňom, v časti venovanej *bills of attainder*, jednou vetou R. Wooddeson uznáva, že pri trestných zákonoch prijatých *ex post facto*, okrem prípadov kedy inovácia zmierňuje prísnosť trestného zákonníka, má „spravodlivosť svoju najprísnejšiu formu“.³⁶

Nad oboch týchto autorov sú postavené Listy federalistov. Najprv James Madison v liste č. 44 hovorí o *ex post facto* zákonoch v protiklade k prvým princípom spoločenskej zmluvy a všetkým princípom dobrého zákonodarstva.³⁷ Tento typ zákonov je navyše považovaný za nezlučiteľný s duchom a dosahom štátnych ústav, ktoré prijali podobné ochranné opatrenia. Napriek tomu bolo ustanovenie pridané aj k federálnej ústave ako dodatočná ochrana v prospech osobnej bezpečnosti a súkromných práv.³⁸

Alexander Hamilton v liste č. 84 približuje termín *ex post facto*, ktorý chápe ako: „Ustanovenie trestnosti činov po ich vykonaní alebo inými slovami vystavenie človeka trestu pre veci, ktoré v čase ich vykonania neboli porušením žiadneho zákona a praktiky svojvoľného uväznenia“.³⁹ Takéto zákony označuje za najobľúbenejšie a najhrozivejšie nástroje tyranie vo všetkých obdobiach.⁴⁰

V období Americkej vojny za nezávislosť prijali štyri štáty vo svojich Listinách práv ústavnú ochranu pred retrospektívnymi zákonmi. Zo znenia niektorých ustanovení vyplýva, že zákaz bol určený výlučne na oblasť trestného práva, aj keď v prípadoch štátov Massachusetts a Delaware nie je priamo spomenutý termín *ex post facto*. Formulácie štátov Maryland a Severná Karolína boli identické a označovali retrospektívne zákony len v trestnej oblasti za protiústavné.

---

³⁴ Id. s. 45 – 46.

³⁵ *Satterlee v. Mathewson*, 27 U.S. 380, 416 (1829).

³⁶ WOODDESON, R. (1792): A Systematical View of the Laws of England. Vol. II, s. 641.

³⁷ HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. (2003): The Federalist Papers, s. 273.

³⁸ Id.

³⁹ Id. s. 522.

⁴⁰ Id.

Tabuľka 1 Ex post facto zákony v štátnych Listinách práv

Ústava štátu	Rok	Znenie
Massachusetts	1780	XXIV. Zákony vytvorené pre potrestanie činov vykonaných pred existenciou týchto zákonov, ktoré neboli uznané za trestné predchádzajúcimi zákonmi, sú nespravodlivé, tyranské a nezlučiteľné s fundamentálnymi princípmi slobodnej vlády.
Maryland Severná Karolína	1776	XV. Retrospektívne zákony trestajúce skutky vykonané pred existenciou týchto zákonov a deklarované ako trestné len týmito zákonmi, sú tyranské, nespravodlivé a nezlučiteľné so slobodou; preto by žiadne zákony <i>ex post facto</i> nemali byť prijaté. (V prípade Severnej Karolíny to bol článok č. XXIV)
Delaware	1776	XI. Retrospektívne zákony trestajúce priestupky spáchané pred existenciou týchto zákonov, sú tyranské a nespravodlivé a nemali by byť prijaté.

Prameň: Pre štát Massachusetts: MASSACHUSETTS CONSTITUTIONAL CONVENTION (1832): Journal of the convention for framing a constitution of government for the State of Massachusetts Bay, s. 227.

Pre štát Maryland a Severná Karolína: CURRIE, D. (1992): The Constitution in the Supreme Court: The First Hundred Years, 1789-1888, s. 43.

Pre štát Delaware: FARRAND, M. (1898): The Delaware Bill of Rights of 1776, s. 645.

Okrem toho, ak by sa zákaz vzťahoval na všetky retrospektívne zákony, nepredvídateľné dôsledky takéhoto výkladu by mohli vo veľkej miere obmedziť právomoci federálneho aj štátnych legislatívnych zborov. Navyše by tento výklad zapríčinil nadbytočnosť iných ustanovení retrospektívneho charakteru, napríklad platenie dlhov iným platidlom než je zlato a striebro alebo porušovanie zmluvných záväzkov.⁴¹ Na základe týchto argumentov sudca S. Chase nepovažoval uznesenie štátu Connecticut o udelení nového súdneho konania za *ex post facto* zákon v rozpore s federálnou ústavou.

2 Prijatie Chaseovej interpretácie

Napriek jasnému výkladu a zaradeniu klauzuly pod oblasť trestného práva sa v nasledujúcich takmer sedemdesiatich rokoch stalo *ex post facto* okrajovou súčasťou majetkových, peňažných alebo dedičných sporov. S menšími výnimkami bola každým ďalším rozhodnutím Najvyššieho súdu posilňovaná stabilita *Calderovho* precedensu. Najdôležitejším rozhodnutím tohto obdobia bol súdny spor *Fletcher v. Peck*⁴², ktorého začiatky siahajú až k podpisu Definitívnej mierovej zmluvy v mene najsvätejšej a nerozdeliteľnej Trojice z 3. septembra 1783, ktorou skončila Americká vojna za nezávislosť.⁴³ Druhý článok mierovej zmluvy stanovil vonkajšie hranice Spojených štátov. Pre súdny spor bola významná práve juhozápadná hranica Spojených štátov tvorená riekou Mississippi, na juhu končiacou 31° s.z.š.⁴⁴ Od tohto bodu hranica smerovala na východ po riekou Apalachicola a jej pravý prítok, riekou Flint.⁴⁵ Od ústia rieky Flint pokračovala hranica vo východnom smere po riekou svätej Márie, ktorá sa vlieva do Atlantického oceánu.⁴⁶ Štát Georgia, najjužnejší z pôvodných trinástich kolónií, mal pod svojou správou celé územie medzi riekami Savannah a Mississippi

⁴¹ U.S. Const. art I. § 10, cl. 1.

⁴² 10 U.S. 87 (1810).

⁴³ Definitívna mierová zmluva medzi Spojenými štátmi americkými a Jeho Britským Veličenstvom (*Definitive Treaty of Peace between United States of America and His Britanic Majesty*) 8 Stat. 80.

⁴⁴ 8 Stat. 81, 82. Art. II.

⁴⁵ 8 Stat. 82.

⁴⁶ 8 Stat. 82.

od južnej hranice Spojených štátov po 35° s.z.š.⁴⁷ Rozľahlé novozískané územia na západe otvorili priestor pre pozemkových špekulantov. V roku 1795, na základe žiadosti štyroch súkromných spoločností, prijal legislatívny zbor štátu Georgia zákon (*Yazoo Act*), ktorým predal rozľahlé časti západných území štátu týmto štyrom spoločnostiam.⁴⁸ Pretože zákon bol prijatý pod zavádzajúcim názvom, verejnosť sa dozvedela podrobnosti predaja poznačeného korupciou až po jeho uzákonení.⁴⁹ Rozpútaná nespokojnosť vyvrcholila nasledujúci rok. Po voľbách v roku 1796 schválil legislatívny zbor štátu Georgia zákon (*Rescinding Act*) vyhlasujúci *Yazoo Act* za nulitný (*null and void*) a prikazoval odstránenie všetkých záznamov o jeho existencii.⁵⁰ Samotný zákon bol verejne spálený.⁵¹

Spoločnosti si však už v predstihu zabezpečili tretie strany, ktorým získané pozemky promptne predali.⁵² Jedným z takýchto kupcov bol aj Robert Fletcher. Ten si v roku 1803 kúpil od Johna Pecka 15 000 akrov (60 km²) pôdy pôvodne vlastnej spoločnosťou Georgia Company.⁵³ Po zistení, že vlastnícke práva na pôdu boli zrušením zákona z roku 1795 navrátené späť štátu Georgia, R. Fletcher žiadal od J. Pecka vrátenie peňažnej sumy za predané pozemky.⁵⁴ Spor sa dostal na Najvyšší súd už pod vedením Johna Marshalla. Ako v prípade *Marbury v. Madison*⁵⁵, kedy bol prvýkrát vyhlásený federálny zákon za odporujúci federálnej ústave, aj teraz bolo rozhodnutie doručené historicky najvplyvnejším predsedom Najvyššieho súdu.

Zákon z roku 1796 spätne označoval predchádzajúci zákon za odporujúci ústave štátu Georgia a rušil záväzky vyplývajúce z uzatvorenej zmluvy (vo forme zákona). Skúmanie súdu sa sústredilo na objasnenie, či môže byť *Yazoo Act* považovaný za zmluvu v zmysle „zmluvnej klauzuly“ (*Contract clause*) prvého článku federálnej ústavy.⁵⁶ Najvyšší súd uznal, že federálna ústava nešpecifikuje charakter uzatvorených zmlúv, a preto je za zmluvu (*contract*) možné vo všeobecnosti považovať dohodu (*compact*) uzatvorenú medzi dvomi alebo viacerými stranami, ktorá bola v tomto prípade uzatvorená prostredníctvom postúpenia (*grant*) vlastníckych práv formou zákona.⁵⁷ Zákon z roku 1796 preto odporoval zmluvnej klauzule federálnej ústavy. Spor *Fletcher v. Peck* sa stal prvým prípadom v histórii Spojených štátov, kedy bol štátny zákon vyhlásený Najvyšším súdom za protiústavný.

Rozhodnutie je z pohľadu *ex post facto* klauzuly *dictum*, pretože spor bol vyriešený na iných základoch. J. Marshall však naznačil možnosť uznať *Rescinding Act* za ústavne nepriechný: „Zákon *ex post facto* je ten, ktorý robí skutok možným potrestania takým spôsobom, ktorým ho nebolo možné potrestať v dobe jeho vykonania. Takýto zákon môže uložiť človeku trest alebo mu môže uložiť peňažné sankcie, ktoré naplnia vládnu pokladnicu. Legislatíve je tak zabránené v prijatí zákona konfiškujúceho človeku majetok alebo jeho časť za trestný čin, ktorý neukladal

---

⁴⁷ STEVENS, W. B. (1859): A History of Georgia: From Its First Discovery by Europeans to the Adoption of the Present Constitution. Vol. II, s. 461.

⁴⁸ Celkovo bolo predaných 35 miliónov akrov pôdy (141 000 km²) za pol milióna dolárov (po prepočte na rok 2016 by hodnota predstavovala 9,2 milióna dolárov). Id. s. 477. Územie o rozlohe Slovenskej republiky tak bolo predané za približne 2,8 milióna eur.

⁴⁹ CADLE, F., W. (1991): Georgia Land Surveying History and Law, s. 109.

⁵⁰ STEVENS, W. B. (1859): A History of Georgia: From Its First Discovery by Europeans to the Adoption of the Present Constitution. Vol. II, s. 489 – 491.

⁵¹ Pretože bol zákon považovaný za protiústavnú odpornú a podvodnú transakciu, oheň použitý na jeho spálenie mal byť zapálený nebesami a pohľtený horiacimi lúčmi bdélého oka Spravodlivosti (*lidless eye of Justice*). Id. s. 492. Traduje sa, že na rozloženie ohňa bolo preto použité zväčšovacie sklo.

⁵² Id. s. 494.

⁵³ *Fletcher v. Peck*, 10 U.S. 87 (1810).

⁵⁴ CADLE, F., W. (1991): Georgia Land Surveying History and Law, s. 111.

⁵⁵ 5 U.S. 137 (1803).

⁵⁶ „Žiaden štát nesmie ... prijať ... zákon, ktorý by porušoval zmluvné záväzky.“ U.S. Const. art I. § 10, cl. 1.

⁵⁷ *Fletcher v. Peck*, 10 U.S. 87, 136 – 137 (1810).

predchádzajúcim zákonom takto stanovený trest.“⁵⁸ Zákon z roku 1796 by teda mohol byť *ex post facto* z dôvodu, že konfiškoval majetok R. Fletchera za trestný čin, ktorý nespáchal on, ale iní, od ktorých si majetok kúpil.⁵⁹

V roku 1811 prišiel vo veku 32 rokov na Najvyšší súd právnik z Massachusetts, Joseph Story, ako najmladší sudca Najvyššieho súdu v jeho histórii. Vo svojich Komentároch k ústave Spojených štátov z roku 1833 sa stručne venuje aj *ex post facto* klauzule: „Bolo a je všeobecnou interpretáciou, že fráza sa vzťahuje výlučne na skutky trestnej povahy a že zákaz zahŕňa každý zákon, ktorým je čin vyhlásený za trestný a je ho možné za ako taký potrestať, aj keď v dobe jeho vykonania trestným činom nebol alebo ak je trestný čin enormne sprísnený alebo je na usvedčenie páchatel'a vyžadované odlišné alebo menšie množstvo dôkazov, než bolo potrebné v dobe vykonania činu“.⁶⁰ Za *ex post facto* zákony by bolo vo všeobecnosti možné považovať všetky retrospektívne zákony alebo zákony spravujúce alebo riadiace minulé transakcie, či už trestného, alebo občianskeho charakteru, ale jednosmerný výklad a chápanie klauzuly v priebehu rokov, podľa sudcu uzatvorilo otázku o takomto širokom ponímaní.⁶¹ *Ex post facto* klauzulám sa venovali aj ďalšie rozhodnutia Najvyššieho súdu.

Tabuľka 2 Výber z judikatúry Najvyššieho súdu v rokoch 1827 – 1850

Spor	Citácia	Výrok
Ogden v. Saunders <i>(seriatim)</i>	25 U.S. 213, 266 (1827)	„[Č]lenovia rovnakej skupiny boli spojení v najintímnejšom kontakte jeden s druhým. Štáty majú zakázané prijať akýkoľvek <i>bill of attainder</i> alebo <i>ex post facto</i> zákon, prostredníctvom ktorého môže byť človek potrestaný „trestne“ (<i>criminally</i> alebo <i>penally</i>) stratou života, jeho slobody, majetku alebo povesti za skutok, ktorý v dobe jeho vykonania neporušoval žiaden zákon krajiny. Prečo tvorcovia ústavy upriamili pozornosť na túto záležitosť, ktorá by sa javila, ak o nej začne človek uvažovať, príznačne vhodná byť ponechanou v rozhodovacej právomoci držiteľ'ov policajnej moci a dobrej vlády štátu pod jej riadením a kontrolou? Jedinou možnou odpoveďou je to, že povaha týchto zákonov je utláčateľská, nespravodlivá a tyranická, a ako také sú zavrhnuté univerzálnym odsúdením civilizovaného človeka. Nespravodlivosť a tyrania, ktorá charakterizuje <i>ex post facto</i> zákony celkovo spočíva v ich retrospektívnom fungovaní, ktoré rovnako platí, aj keď nie výlučne, na <i>bills of attainder</i> .“
Satterlee v. Mathewson	27 U.S. 380, 413 (1829)	„[R]etrospektívne zákony, ktoré nenarušujú zmluvné záväzky alebo nemajú nádych charakteru <i>ex post facto</i> zákonov, nie sú zavrhnuté alebo zakázané žiadnou časťou tohto dokumentu [pozn. federálnej ústavy].“
Watson v. Mercer	33 U.S. 88, 110 (1834)	„Ústava Spojených štátov nezabraňuje štátom prijať retrospektívne zákony vo všeobecnosti, ale len <i>ex post facto</i> zákony. Dnes je už týmto súdom formálne ustálené, že fráza „ <i>ex post facto</i> zákony“ nie je aplikovateľná na občianske zákony ale na trestné (<i>criminal</i> a <i>penal</i>) zákony.“

⁵⁸ Id. s. 138.

⁵⁹ Id.

⁶⁰ STORY, J. (1833): Commentaries on the Constitution of the United States. Vol. III, s. 212.

⁶¹ Id.

Baltimore & S.R. Co. v. Nesbit	51 U.S. 395, 401 (1850)	„To, že existuje všeobecná právomoc štátnych vlád prijať retrospektívne alebo retroaktívne zákony, je v dnešnej dobe bezpochyby ustáleným faktom. Jediný limit federálnej ústavy tejto štátnej právomoci, a teda jediným zdrojom súdnej právomoci a kontroly tohto súdu s ohľadom na túto právomoc je ustanovenie, že retrospektívne zákony nebudú takého druhu ako sú v podstate <i>ex post facto</i> alebo zákony porušujúce zmluvné záväzky.“
---	-------------------------	--

William Johnson, sudca Najvyššieho súdu z Južnej Karolíny, vymenovaný prezidentom Thomasom Jeffersonom v roku 1804, prezentoval ojedinelý názor aplikácie *ex post facto* klauzuly aj na oblasť občianskeho práva. V súdnom spore *Ogden v. Saunders*⁶² kategoricky spája *ex post facto* s *bill of attainder* a zákonmi porušujúcimi zmluvné záväzky. Sudca tvrdí, že rozhodnutie v prípade *Calder v. Bull* bolo vydané bez náležitého preskúmania, pretože inak by výsledky ukazovali opačným smerom.⁶³ Po rozšírení ústavnej ochrany by podľa W. Johnsona klauzula znamenala, že: „[Š]táty neprijmú žiaden zákon pripisujúci konaniu jednotlivcov iné účinky a dôsledky než tie, ktoré im boli pripísané zákonmi existujúcimi v danej dobe“.⁶⁴

Svoje argumenty sudca rozpracoval v samostatnom stanovisku o dva roky neskôr v prípade *Satterlee v. Mathewson*.⁶⁵ Obmedzenie klauzuly na trestné prípady považoval za nešťastný nápad ponechávajúci veľké množstvo arbitrárnych legislatívnych aktov mimo ústavného zákazu.⁶⁶ Odvolanie sa sudcu S. Chasea na W. Blackstona bolo na základe následných komentárov k jeho dielu označené za nepresvedčivé. V prvom z komentárov hovorí R. Wooddeson o trestných zákonoch prijatých *ex post facto*.⁶⁷ Ak by sa termín vzťahoval len na trestnú oblasť, bol by prívlastok „trestných“ nepotrebný. Z toho sudca W. Johnson usudzuje, že aj iný druh zákonov môže byť prijatý touto formou.⁶⁸ V druhom prípade cituje komentár Edwarda Christiana: „Zákon *ex post facto* môže byť buď verejnej, alebo súkromnej povahy, a ak hovoríme vo všeobecnosti o *ex post facto* zákonoch, azda stále máme na mysli zákon, ktorý zasahuje celú komunitu. Rímske *privilegia* sa javia ako korešpondujúce s našimi *bills of attainder* a *bills of pains and penalties*, ktoré sú vo svojej podstate *ex post facto* zákony, leda zriedka sú tak nazývané“.⁶⁹ Sudca W. Johnson však nevysvetľuje, prečo by sa inak vo federálnej ústave nachádzali ostatné zákazy retroaktivity.

K argumentu, že aj iné štátne ústavy vo svojich Listinách práv obmedzujú *ex post facto* zákony na trestnú oblasť dodáva, že dve ústavy, v ktorých sa termín priamo nevyskytuje (Massachusetts a Delaware), by mohli byť interpretačne obmedzené na trestné právo len prostredníctvom rozšírenej perifrázy (*extended periphrasis*) a formuláciu v ostatných dvoch ústavách považuje za chybnú štylistiku.⁷⁰ Limitácia má prinášať do ústavy úplnú absurditu a priečiť sa jej pôvodnému a prirodzenému použitiu. Umiestnenie termínu v ústavnom texte medzi *bill of attainder* (iba trestná oblasť) a zákaz porušovania zmluvných záväzkov (iba občianskoprávna oblasť) malo mať charakter oboch.⁷¹

⁶² 25 U.S. 213 (1827).

⁶³ Id. s. 286.

⁶⁴ Id.

⁶⁵ 27 U.S. 380 (1829).

⁶⁶ Id. s. 416.

⁶⁷ WOODDESON, R. (1792): A Systematical View of the Laws of England. Vol. II, s. 641.

⁶⁸ *Satterlee v. Mathewson*, 27 U.S. 380, 416 (1829).

⁶⁹ CHRISTIAN, E. (1800): Commentaries on the Laws of England: In Four Books, s. 45 – 46.

⁷⁰ „Prečo by mala chybná štylistika z výhradne dvoch prípadov určovať význam vo všetkých prípadoch alebo prečo nie len pri výklade konkrétneho dokumentu, v ktorom je takto použitá?“ *Satterlee v. Mathewson*, 27 U.S. 380, 416 (1829).

⁷¹ Id.

Prístup aplikujúci *ex post facto* klauzulu aj na občianskoprávnu oblasť bol výnimočným prípadom a nenašiel podporu u ostatných sudcov. Do konca občianskej vojny v Spojených štátoch bolo pevne ustanovené, že zákaz prijatia *ex post facto* zákonov sa vzťahuje len na oblasť trestného práva. Dominantnou autoritou sa stalo hneď prvé rozhodnutie Najvyššieho súdu *Calder v. Bull*. Obdobie od roku 1798 až do roku 1866 je preto možné označiť za *Calderove* obdobie. Pre tento časový úsek sú charakteristické štyri *Chaseove* kategórie, ktoré stanovujú rozsah pôsobenia oboch *ex post facto* klauzúl. Napriek mnohým prípadom, ktoré sa dostali pred Najvyšší súd v *Calderovom* období a snažili sa o uznanie legislatívnych aktov za protiústavné *ex post facto* zákony, ani jeden prípad nebol vyhlásený za spadajúci aspoň pod jednu zo štyroch *Chaseových* kategórií. Do roku 1866 preto nebolo zrejmé, ako môže v praxi takýto *ex post facto* zákon vyzerat'.

Záver

Tvorba novej ústavy sa v Spojených štátoch amerických nezaobišla bez sporov o to, aký je najlepší spôsob organizácie štátnej moci na tak rozľahlom území, rozprestierajúcom sa v tom čase od východného pobrežia až po rieku Mississippi. Otcovia zakladatelia sa na jednej strane snažili do ústavy zapracovať fixné normy, no na strane druhej vedeli, že ak má fundamentálny dokument obstáť v skúške času, potrebuje byť dostatočne flexibilný na to, aby sa dokázal prispôbiť novým okolnostiam, ktoré v tom čase nikto nemohol predvídať. Práve preto ústava v niektorých častiach len neurčito stanovovala obrysy právomocí alebo obmedzení a ich praktickú aplikáciu ponechala budúcim generáciám. *Ex post facto* klauzuly boli do ústavy doplnené bez väčšej rozpravy na Ústavodarnom zhromaždení. Niektorí delegáti ich považovali za zbytočné, dokonca nebezpečné, pretože sa predpokladalo, že tento typ zákonov nemôže byť nikdy legislatívnym zborom prijatý. Všetci hovorili o pomerne známom koncepte, ktorého obsah však nikto z nich presne nevyslovil. Obe klauzuly boli už od svojho počiatku kontextovo spojené so zákazom prijatia *bill of attainder* a zákonov porušujúcich zmluvné záväzky. Keď sa v roku 1789 pred Najvyšší súd dostal prvý prípad označujúci štátny zákon za *ex post facto* legislatívu, bol to sudca Samuel Chase, ktorého stanovisko v súdnom spore *Calder v. Bull* ovplyvnilo interpretáciu oboch klauzúl na nasledujúce desaťročia a stalo sa hlavným precedensom v tejto oblasti. Aj preto je možné obdobie do konca občianskej vojny v Spojených štátoch označiť za *Calderove* obdobie. Vytvorenie štyroch *Chaseových* kategórií vychádzalo z charakteristických znakov anglického *bill of attainder*, čím bolo poukázané na ich vzájomné prepojenie a pôsobenie výlučne v trestnej oblasti. Pre *Calderove* obdobie bolo typické neustále odmietanie Najvyššieho súdu uznať napadnutý legislatívny akt za protiústavný *ex post facto* zákon. Občianska vojna značne ovplyvnila nastavenie ústavného systému Spojených štátov a priniesla so sebou mnohé zákony, ktoré sa stali predmetom súdnych sporov. Bolo len otázkou času, kedy bude niektorý z nich prvýkrát vyhlásený za protiústavný *ex post facto* zákon.

Použitá literatúra:

1. CURRIE, D: The Constitution in the Supreme Court: The First Hundred Years, 1789-1888. University of Chicago Press, 1992.
2. FARRAND, M.: The Delaware Bill of Rights of 1776. In: *The American Historical Review*, Vol. 3, No. 4, 1898.
3. MASSACHUSETTS CONSTITUTIONAL CONVENTION: Journal of the convention for framing a constitution of government for the State of Massachusetts Bay. Dutton and Wentworth, 1832.
4. FARRAND, M.: The Records of the Federal Convention of 1787. Vol. II, Yale University Press, 1911.
5. FARRAND, M.: The Framing of the Constitution of the United States. Yale University Press, 1913.

6. FIELD, O. P. (1922): Ex Post Facto in the Constitution. In: *Michigan Law Review*, Vol. 20, No. 3 (Jan., 1922), s. 315 - 331.
7. CUSHMAN, C.: *Courtwatchers: Eyewitness Accounts in Supreme Court History*. Rowman & Littlefield, 2011.
8. VILE, J., R.: *The Constitutional Convention of 1787*. Zväzok 1, ABC-CLIO, 2005.
9. ROBERTS, J.: *2016 Year-End Report on the Federal Judiciary*. US Supreme Court, 2016.
10. ASHMORE, A.: *Dates of Early Supreme Court Decisions and Arguments*. Library of the Supreme Court of the United States, 2006.
11. MAEVA, M.: *The Documentary History of the Supreme Court of the United States, 1789-1800*. Zväzok 8, Columbia University Press, 2007.
12. HENDERSON, M. T.: *From 'Seriatim' to Consensus and Back Again: A Theory of Dissent*. The University of Chicago, 2007.
13. *United States v. Brown*, 381 U.S. 437 (1965).
14. *Calder v. Bull*, 3 U.S. 386 (1798).
15. STORY, J.: *Commentaries on the Constitution of the United States*. Vol. III, Hilliard, Grey, and Company, 1833.
16. BLACKSTONE, W.: *Commentaries on the laws of England*. 4th Edition, Dublin, 1771.
17. HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: *The Federalist Papers*. Random House Publishing Group, 2003.
18. *Baltimore & S.R. Co. v. Nesbit*, 51 U.S. 395 (1850).
19. *Fletcher v. Peck*, 10 U.S. 87 (1810).
20. *Ogden v. Saunders*, 25 U.S. 213 (1827).
21. *Watson v. Mercer* 33 U.S. 88 (1834).
22. Definitívna mierová zmluva medzi Spojenými štátmi americkými a Jeho Britským Veličenstvom (*Definitive Treaty of Peace between United States of America and His Britanic Majesty*) 8 Stat. 80.
23. STEVENS, W. B.: *A History of Georgia: From Its First Discovery by Europeans to the Adoption of the Present Constitution*. Vol. II, E. H. Butler & Co. , 1859.
24. CADLE, F. W.: *Georgia Land Surveying History and Law*. University of Georgia Press, 1991.
25. CHRISTIAN, E.: *Commentaries on the Laws of England: In Four Books*. Londýn, 1800.

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: gilbert.futo@euba.sk

BASIC UNDERSTANDING OF RECONCILIATION IN EYES OF J. P. LEDERACH AND L. GARDNER-FELDMAN

Samuel Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: samuel.goda@euba.sk

Abstrakt:

Problematika rekongiliácie v oblasti politických vied a medzinárodných vzťahov je pomerne novým a veľmi zaujímavým konceptom. Považuje sa za prierezoú problematiku, ktorá čerpá z rôznych disciplín ako teológia, cez psychológiu až po prax v medzinárodných vzťahoch v oblasti prevencie a riešenia konfliktov. Daný príspevok sa venuje úvodu do problematiky rekongiliácie z pohľadu dvoch silných autorít v tejto oblasti, ktorými sú John Paul Lederach a Lily Gardner-Feldman. Hlavným cieľom je poukázať na fakt, že pri riešení konfliktov v oblasti medzinárodných vzťahov je kľúčové dosiahnuť udržateľný mier a pre jeho dosiahnutie je problematika rekongiliácie viac než vhodnou.

Kľúčové slová: rekongiliácia, riešenie konfliktov, Lederach, Gardner-Feldman, transformácia konfliktov

JEL klasifikácia: K19

Abstract:

The issue of reconciliation in political science and international relations is a fairly new and very interesting concept. It is considered to be a cross-cutting issue that draws on different disciplines, such as theology, psychology, and international relations in the field of conflict prevention and resolution. This article introduces an introduction to reconciliation from the perspective of two powerful authorities in this area, such as John Paul Lederach and Lily Gardner-Feldman. The main objective is to point out that it is crucial to achieve sustainable peace in resolving conflicts in the field of international relations and, to achieve this, the issue of reconciliation is more than adequate.

Key words: reconciliation, conflict resolution, Lederach, Gardner-Feldman, conflict transformation

JEL Classification: K 19

Introduction

The context of reconciliation is very broad. The reconciliation may be perceived as a goal and as a process. As J. P. Lederach stays, as a “focus” and as a “locus”. The reconciliation may be necessary in different types of actors in conflicts, both inter and intra-national. It should be addresses in different (societal) horizontal levels – international or top level, middle level and grassroots. In the past, reconciliation has had a strong religious context and background. However, today, reconciliation has also diverse meanings in (vertical) areas such politics, economics, psychology, society or mentioned religion. When dealing with reconciliation after any type of conflict, all of these aspects should be taken into account and well addressed. The most important assumption is that reconciliation is not an easily and in short period reachable approach. To bring a successful reconciliation, it takes several years,

even decades.¹ A lot depends on the intensity and duration of the conflict and the final “aftermath”. The past have to be addressed in every generation on both sides involved in the former conflict. Especially, this process – dealing with the past – may be very hard and suffering. However, it is a core essence for a successful (historical) reconciliation.

Probably the hardest challenge stands in front the perpetrator and victim – the “will” and “trust”. The “will” to resolve the existing latent or open, but especially protracted conflict and reconcile. Building trust is another essential process in conflict resolution we will tackle further. Why do that? The ideal response should be “for the peaceful future”. In our opinion, every part of the conflict needs to be fully fledged to come to that assumption – and that is another challenging point, as we have already mentioned above - time. In certain protracted conflicts across the OSCE area, we can count numerous lost opportunities for successful conflict resolution – not strictly just by reconciliation.² When talking about protracted conflicts, some authors we will mention further argue the reconciliation is not needed in every type of conflict strictly. But they agree that reconciliation is very much needed in the case of protracted conflicts.

1. Perception of John Paul Lederach

In every conflict we may find different actors trying to halt the resolution of such conflict. They follow different reasons such economic or political short-sights which could benefit them but just for a while and to the prejudice of the rest of society. Therefore, the reconciliation needs a long – term vision of prosperous and peaceful future to prevent the scourges of war.

In this stage we would like to dedicate the space to the analysis of thoughts of a leading scholar and practitioner of peace-building and reconciliation – John Paul Lederach. Moreover, our perception of reconciliation is mostly inspired by his thoughts. However, as we have already written, we stand on the understanding of “traditional” conflict resolution concept. In the further reading we will add some thoughts on reconciliation from other sources.

At the very beginning we would like to stress that we understand the concept of reconciliation primarily as a “soft power” approach. One may argue that conflict as such and, especially, the international armed conflicts and wars has very little to do with a soft approach and it has to be dealt within the traditional instruments. We do not fully agree with such statement. “Hard power” and realism are indispensable and natural to contemporary analysis of international conflicts and international relations in general. However, we believe that in such cases the realism and “hard power” are not capable to incorporate all aspects of conflict and are locked in “themselves”. We consider more explanative and descriptive in its very nature. On the other hand, “soft power” and constructivism for instance, may be more useful in the field of conflict transformation/resolution.

Regarding the approach to the (international) conflict studies, we consider the realism/hard power useful at the beginning of analysis – when identifying the key actors and interests for instance. In certain situations or stages of conflict cycle, realism/hard power may be also very useful. For instance the role of Russian army and general Alexander Lebed in the case of the Moldova/Transdnestria conflict in the early 90’s. The steps undertaken that time led to the fact that, on the one hand the conflict did not escalate further and, on the other hand, it remained unresolved and frozen. We see that the “hard power” approach was not able to put an end to this conflict, it “just” halted it. Therefore, the space for other approaches to building peace is open. We consider that combination of both approaches is needed to

---

¹ Vardeja, 2009.

² Kirilova Milanova, 2002.

build a sustainable peace and to prevent conflicts from escalating to open armed conflicts.

Lederach, in his books “Building Peace” and “The journey toward reconciliation”, has made very inspiring and interesting points on the theory and praxis of peace-building and reconciliation. As we have mentioned above, we differ among several types of conflict and one conflict situation is barely composed of one type of conflict. We understand the conflict (situation) is a set of diverse vision and of the engaged parts based on different interests. For instance, the conflict in Nagorno Karabakh can not be just seen as an ethnic nor religious conflict. It should be rather addressed as a conflict consisting of both ethnic and religious and even more (economic, geopolitical, identity, societal...) aspects. The same may be applied to the conflict between the Spanish kingdom and Basque region. It is not just an ethnic conflict, however, it can be also viewed from the identity, economic or geopolitical point of view. Some of the protracted conflicts may have a dominant feature, meaning that a particular type of interest is dominant to the others.

When dealing with building peace in these types of conflicts, it is essential from the beginning to identify all the interests and to address them in the proper way. “What we must acknowledge and address from the start of our discussion are the uniquely human dimensions of the types of conflict under consideration.”³ What role does the “human dimensions” play in conflict? Lederach argues that many of the key components in present-day conflict rise from their internal nature.

It is in accord with the aforementioned argument that most of (of course, not all) nowadays conflicts, are first of all of intra – state character. Here is the turning-point from traditional framework of state diplomacy towards a framework where the human needs and behavior are addressed in the very beginning. “To be at all germane to the contemporary conflict, peace-building must be rooted in and responsible to the experiential and subjective realities shaping people’s perspective and needs.”⁴

Therefore, we agree that the conflict is driven mostly by animosity, hate, fear, prejudice, etc, in one word, by feelings. These feelings are in most cases, especially in protracted conflicts, highly irrational so the behavior driven by them is considered to be irrational as well. So what is needed to do is to rebuild and to restore the relationship among/between the parts of conflict. Lederach considers the relational aspect of reconciliation as a central component to peacebuilding. Nonetheless, besides J. P. Lederach, there are numerous other experts dealing with reconciliation as a theory as well as practice, while coming to different outcomes as Lederach.

2. Perception of Lily Gardner-Feldman

American scholar L. Gardner Feldman has a long academic track record in reconciliation with focus on Germany. She understands reconciliation as “the process of building long-term peace between former enemies through bilateral institutions across governments and societies. Reconciliation involves the development of friendship, trust, empathy, and magnanimity.”⁵

As most of other scholars, she agrees with reconciliation being the process as well as the outcome, turning conditions of international enmity into a status of bilateral amity, converting enemies into friends. Later in her book she gives an in-depth explanation of the role of forgiveness in the process of reconciliation from different points of view, either theological, or historical, political, etc.. She observes that reconciliation is a particularly

---

³ Lederach, 1997, p. 23.

⁴ Lederach, 1997, p. 24.

⁵ Gardner Feldman, 2012, p. 2-3.

popular term among theologians. “The religious literature discussing reconciliation, however, is predominantly based on a Christian theology. For Christian theologians, upon whom politicians often have depended to give the concept meaning, reconciliation requires a victim to forgive.”⁶

Nonetheless, in this regard she continues saying that “forgiveness is not always a prerequisite for reconciliation, particularly among moral philosophers, social psychologists, legal scholars, political scientists, or historians, fairly the universe of disciplines contributing to our understanding and ability to make good use of the concept of reconciliation. For each of these disciplines, there is an actor who reconciles, whether individuals or groups or nations or, for many theologians, a deity. The key actor for all but the theologians is the perpetrator, the state or population principally responsible for causing harm. For theologians, the key actor is the victim because the victim must forgive for reconciliation in Christian theology to be possible.”⁷ Here it is clearly and briefly explained the main difference between the academic vector which sees forgiveness as a precondition to reconciliation and the others who think differently. Nonetheless, in our opinion, this debate is still not exhausted.

As we are interested in the political science point of view on reconciliation, we will not deal with approaches from philosophy, psychology, law or history. Not because we do not consider them important but rather due to limited space and our firm aim to stay with political science and international relations field. Moreover, probably the field of political science did the most comprehensive contribution to the study of reconciliation so far. “Political scientists and historians address two arenas in explaining the emergence of reconciliation through a process of internal democratization or external peace: institution-building and political culture. The ultimate definition of reconciliation, for both internal and external types, is political community and friendship, sometimes referred to as “stable peace.” The minimal definition of reconciliation is political accommodation, rapprochement, or peaceful coexistence.”⁸ As we have already mentioned, reconciliation needs interaction between victims and perpetrators in the form of interpersonal and intergroup relations. “Most of the political science and historical literature deems successful reconciliation a blend of institutional (investigative commissions, administrative purges and lustration, trials, new political parties, alternative political citizens’ movements, restitution, and new foreign policy) and cultural strategies (changes in attitudes and political culture and inculcation of a new civility). Its limitation in international cases resides in overreliance on one form of policy, such as diplomacy, whereas reconciliation encompasses intensive interaction across the policy spectrum. The affective part of the process of reconciliation begins with acknowledgement of past crimes, misdeeds, or injustices. Apology is often the initiation of this process.”⁹

As we see, the role of third parties is often omitted in this process which creates more space for research in this area. L. Gardner Feldman furthermore identifies, based on her focus on German policy of reconciliation, the four requirements that shape this policy – history, leadership, institutions and international context. In this case, the OSCE seems to be a instrument that is capable to include all this requirements, again, in the form of framework and support activities. However, what is very positive, Dr Gardner Feldman went further and mentioned also the international context which she understands two aspects of the international system are relevant for reconciliation. “A robust, institutionalized multilateral framework advances the cause of reconciliation by guaranteeing that the

---

⁶ Gardner Feldman, 2012, p. 21.

⁷ Gardner Feldman, 2012, p. 21-22.

⁸ Gardner Feldman, 2012, p. 29.

⁹ Gardner Feldman, 2012, p. 30.

parties cannot avoid one another, thereby locking in the relationship, and by proffering an environment for the development of joint interests. The configuration of the broader international system is also significant, either stimulating or deterring reconciliation.”¹⁰

Bibliography:

1. GARDNER FELDMAN, L. 2012. *Germany's foreign policy of reconciliation : from enmity to amity*. United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2012. 413 s. ISBN 978-1-4422-1710-2
2. KIRILOVA MILANOVA N. 2002. The conflict over Nagorno Karabakh 1992-2002: Ten years of missed conflict resolution opportunities. Unpublished dissertation located in The OSCE Prague Office.
3. LEDERACH, J. P. 1999. The journey towards reconciliation. Waterloo: Herald Press, 1999. 206 pgs. ISBN 978-0-8361-9082-3
4. LEDERACH, J. P. 1997. Building Peace: Sustainable reconciliation in divided societies. Washington D. C.: United States Institute for Peace Press. 1997. ISBN 1878379739
5. VARDEJA, E. 2009. *Unchopping a tree: reconciliation in the aftermath of political violence*. Philadelphia, U.S.: Temple University Press, 2009. 241 s. ISBN 978-1-4399-0054-3

Contact:

Mgr. Samuel Goda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: samuel.goda@euba.sk

---

¹⁰ Gardner Feldman, 2012, p. 36.

SÚČASNÉ POSTAVENIE EKONOMIKY EURÓPSKEJ ÚNIE VO VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOCH

Jana Krátka^a – Andrea Čambalíková^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 85 235 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jana.kratka@euba.sk

^b Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 85 235 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrea.cambalikova@euba.sk

Abstrakt:

Európska únia ako celok má významné ekonomické postavenie vo svetovej ekonomike. Cieľom príspevku je preskúmať súčasné postavenie ekonomiky Európskej únie v jej dvoch charakteristických črtách. Prvou črtou je otázka klesajúcej konkurencieschopnosti pracovnej sily ako súčasná slabá stránka ekonomiky Európskej únie. Druhou črtou je významné postavenie ekonomiky Európskej únie v medzinárodnom obchode. Úlohou príspevku je poukázať na dlhodobé tendencie, charakteristiku a súčasný vývoj ukazovateľov práve v týchto dvoch oblastiach.¹

Kľúčové slová: ekonomika Európskej únie, nezamestnanosť, pracovná sila, medzinárodný obchod

JEL klasifikácia: O11, O52

Abstract:

The European Union has a significant economic position in the world economy. The aim of the paper is to research the current position of the European Union economy in its two distinctive features. The first issue is the matter of the decreasing competitiveness of the labor force as the current weakness of the European Union's economy. The second issue is the important position of the European Union's economy in international trade. The role of the contribution is to point out to the long-term trends, characteristics and current development of indicators in these two areas.

Key words: economy of the European Union, unemployment, labor force, international trade

JEL Classification: O11, O52

Úvod

Ekonomika Európskej únie (EÚ) pozostávajúca z 28 členských ekonomík² patrí ako celok medzi najväčšie ekonomiky sveta. Dlhodobou motiváciou autoriek je skúmať postavenie ekonomiky Európskej únie v globálnom hospodárstve, jej potenciál, silné a slabé stránky. Hlavným **cieľom** príspevku je preskúmať súčasné postavenie ekonomiky EÚ v jej dvoch charakteristických črtách – klesajúcej konkurencieschopnosti pracovnej sily (slabá stránka) a významnom postavení v medzinárodnom obchode (silná stránka). Úlohou príspevku je

---

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu č.I-17-107-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Rozmanitosť ekonomického rastu v členských štátoch Európskej únie – príčiny a okolnosti“, riešenom na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

² V marci 2017 Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska oficiálne ohlásilo vystúpenie z Európskej únie. V rámci príspevku analyzujeme obdobie do roku 2016, v ktorom Spojené kráľovstvo bolo riadnym členom EÚ – preto uvažujeme o ekonomike EÚ pozostávajúcej z 28 členov.

poukázať na dlhodobé tendencie, charakteristiku a súčasný vývoj ukazovateľov práve v týchto dvoch oblastiach.

Vo všeobecnosti analýza ekonomiky EÚ ako celku z globálneho hľadiska na jednej strane prináša schopnosť identifikovať významné trendy vývoja, na druhej strane nepoukazuje na výrazné rozdiely vnútri EÚ. Naším cieľom je preto v rámci vybraných oblastí v prvom rade analyzovať postavenie ekonomiky EÚ ako celku na globálnej úrovni (globálna komparácia), aby sme boli schopní poukázať na dlhodobé trendy vývoja ekonomiky EÚ. V druhom rade považujeme za nevyhnutné doplniť túto analýzu vo vybraných oblastiach o identifikáciu rozdielov v rámci členských štátov (lokálna komparácia).

Z hľadiska **metodiky** práce sme postupovali nasledovne. V jednotlivých oblastiach (pracovný trh, medzinárodný obchod) sme si vybrali kľúčové ukazovatele, ktoré charakterizujú vybrané oblasti. Medzi najvýznamnejšie problémy (a zároveň skúmané ukazovatele) v oblasti pracovnej sily, ktoré prispievajú k znižovaniu konkurencieschopnosti ekonomiky EÚ, patrí vysoká miera nezamestnanosti, nezamestnanosť mladých ľudí, starnúca populácia a stagnujúca produktivita práce. V oblasti medzinárodného obchodu sme si vybrali ukazovatele ako miera otvorenosti ekonomiky, export a import tovarov a služieb a obchodnú bilanciu ekonomiky. V prvom kroku (pri globálnej komparácii) sme porovnávali postavenie ekonomiky EÚ medzi najväčšími ekonomikami sveta. Podľa hodnoty nominálneho hrubého domáceho produktu môžeme medzi najväčšie ekonomiky sveta okrem EÚ zaradiť Spojené štáty americké, Čínsku ľudovú republiku, Japonsko, Indiu, Brazíliu a Kanadu. Spoločný podiel týchto ekonomík na svetovom HDP je v súčasnosti približne 75 %.³ Pri komparácii jednotlivých ukazovateľov sme si zvolili maximálne rozpätie sledovaných rokov 1995 – 2015 (v prípade dostupnosti údajov aj rok 2016). Vychádzali sme najmä z praxe jednotlivých databáz (Eurostat, Svetová banka, Unctadstat), ktoré pri porovnávaní najčastejšie zohľadňujú ekonomiku EÚ ako celok od roku 1995, kedy ju tvorí 15 ekonomík.⁴ Dlhodobé trendy sme identifikovali predovšetkým skúmaním 10, resp. 20 ročného obdobia (2007 – 2016, resp. 1995 – 2015). Pri skúmaní jednotlivých ukazovateľov sme vychádzali predovšetkým z nasledujúcich databáz: Eurostat, Svetová banka, Unctadstat, Medzinárodná organizácia práce, Svetová obchodná organizácia.

1. Nezamestnanosť a pracovná sila

Slabou stránkou európskej konkurencieschopnosti je dlhodobo vysoká miera nezamestnanosti v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta. S nezamestnanosťou je spojených niekoľko problémov a negatívnych dopadov pre ekonomiku a spoločnosť. Jedným z problémov ľudí, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní je ich tzv. vyčerpanie pracovných zručností (angl. *skill depletion*) a návykov. Tento fakt je dôležitý hlavne pri nezamestnanosti mladých ľudí – pretože mladí ľudia (absolventi) by mali byť nositeľmi nových znalostí, schopní inovovať a prinášať nové nápady, ktoré by pomáhali zvyšovať konkurencieschopnosť ekonomiky.⁵ Práve nezamestnanosť mladých ľudí je výraznou slabou stránkou európskej ekonomiky. Ďalším problémom je skutočnosť, že dlhodobá nezamestnanosť znižuje pravdepodobnosť zamestnať sa v budúcnosti a tiež znižuje možnosť zarábať vyššie mzdy. S nezamestnanosťou je spojený aj celý rad sociálnych problémov, ktoré často vedú až k sociálnemu vylúčeniu nezamestnaných ľudí na okraj spoločnosti.

Za posledných 10 rokov (2007 – 2016) bola priemerná miera celkovej nezamestnanosti

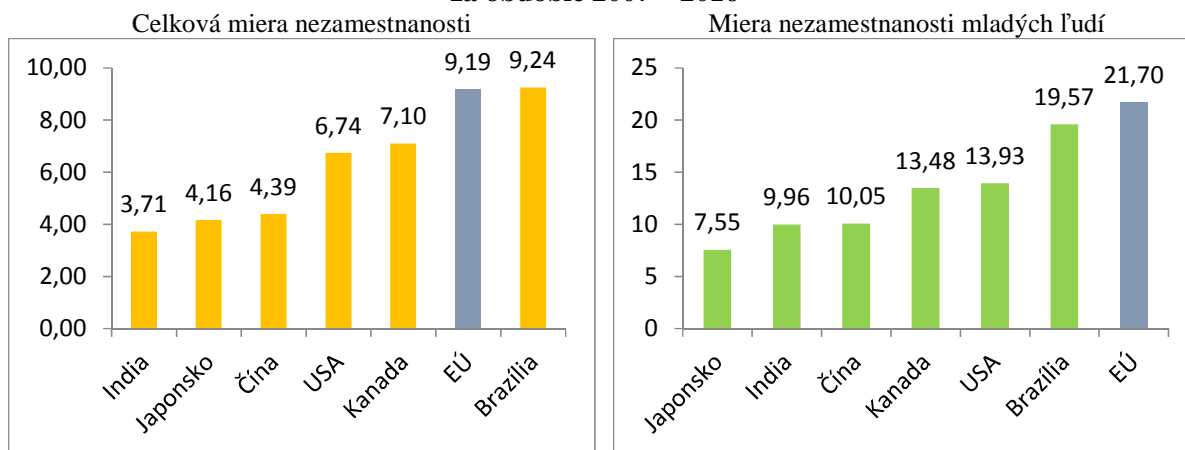
³ Na základe výpočtov autora podľa UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96>.

⁴ V prípade porovnávaní ukazovateľov ekonomiky EÚ ako celku v dlhšom časovom období (od roku 1995) sme brali do úvahy jednotlivé vlny rozširovania EÚ.

⁵ LIGHTHOUSE EUROPE. (2015): Study on the key factors affecting the future growth of Europe prepared for EESC, s. 5-8.

Európskej únie na úrovni približne 9 %, čo bola 2. najvyššia nezamestnanosť v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta (Graf 1).⁶ Spojené štáty americké v rovnakom období vykazovali priemernú mieru nezamestnanosti vo výške necelých 7 %. Najvyššiu mieru celkovej nezamestnanosti v sledovanom období dosiahla EÚ v roku 2013, kedy dosiahla úroveň takmer 11 % – zároveň to bola najvyššia hodnota z porovnávaných ekonomik v danom roku. Výrazne zhoršenie tohto ukazovateľa vo svetovom porovnaní pripisujeme dopadom dlhovej krízy v EÚ, ktorá nasledovala bezprostredne po globálnej recesii. Avšak už v roku 2010 dosahovala EÚ rovnako vysokú mieru nezamestnanosti ako USA (cca. 9,6 %), pričom v USA sa v danom období zhoršila situácia a práve v tomto roku sa naplno prejavili dopady globálnej recesie.

Graf 1: Priemerné miery nezamestnanosti v najväčších ekonomikách sveta za obdobie 2007 – 2016

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa THE WORLD BANK. (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>.

Už spomínaným alarmujúcim problémom ekonomiky EÚ v oblasti nezamestnanosti je vysoká miera nezamestnanosti mladých ľudí (podľa databáz Eurostatu a Svetovej banky ide o ľudí vo veku 15-24 rokov). Úroveň miery nezamestnanosti mladých ľudí v období 2007 – 2016 bola v EÚ najvyššia v porovnaní s najväčšími ekonomikami a v priemere dosahovala až 21,7 % (v roku 2013 až 26 %). Spojené štáty americké v priemere dosahovali úroveň 13,5 % nezamestnaných mladých ľudí (v roku 2010 bolo najhorším výsledkom 18,4 %).

1.1 Nezamestnanosť v členských štátoch EÚ

Úroveň nezamestnanosti (či už celková nezamestnanosť, nezamestnanosť mladých ľudí alebo dlhodobá nezamestnanosť) sa výrazne odlišuje v ekonomikách jednotlivých členských štátoch EÚ. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že zvýšenie počtu nezamestnaných ľudí sa najviac prejavilo v štatistikách členských štátov EÚ v roku 2013, kedy takmer všetky štáty dosahujú najvyššie miery nezamestnanosti.⁷ Ide o viditeľný prejav dopadov globálnej recesie a následnej dlhovej krízy v EÚ. Faktom však ostáva, že aj keď krízy výrazne zhoršili situáciu na pracovnom trhu v ekonomikách EÚ, južné členské štáty EÚ (resp. štáty, ktoré pristúpili do EÚ neskôr) dlhodobo patria medzi štáty s najvyššími mierami nezamestnanosti.

Tabuľka 1 znázorňuje najväčšie extrémny v úrovniach mier jednotlivých druhov

⁶ Ak nie je uvedené inak, údaje z tejto kapitoly sú spracované podľa: THE WORLD BANK. (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>.

⁷ Ak nie je uvedené inak, údaje z tejto kapitoly sú spracované podľa: EUROSTAT. (2017): Unemployment by sex and age – annual average. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en.

nezamestnanosti a na základe priemerných hodnôt za obdobie posledných 10 rokov (2007-2016). Ak berieme do úvahy priemernú hodnotu celkovej nezamestnanosti, najväčšie úrovne nezamestnanosti (nad 10 %) dosahujú štáty ako Španielsko, Grécko, Chorvátsko, Lotyšsko, Slovensko, Portugalsko, Litva a Írsko. V rámci tejto skupiny sa nachádzajú krajiny, ktoré boli najviac postihnuté dlhovou krízou (tzv. štáty PIGS). Na druhej strane najnižšia priemerná nezamestnanosť (do 6 %) bola v rámci členských štátov EÚ zaznamenaná v rakúskej, luxemburskej, holandskej a českej ekonomike. V súčasnosti (2016) má najvyššiu mieru nezamestnanosti Grécko (23,6 %) a najnižšiu mieru nezamestnanosti Česká republika (4 %).

Nie je prekvapením, že fenomén nezamestnanosti mladých ľudí je najväčším problémom v krajinách, ktoré majú najvyššie miery celkovej nezamestnanosti. Z dlhodobého hľadiska (od roku 2007) najväčšie miery nezamestnaných mladých ľudí (10 ročný priemer vyšší ako 25 %) vykazujú štáty ako Španielsko, Grécko, Chorvátsko, Taliansko, Portugalsko a Slovensko. Najmenej nezamestnaných mladých ľudí je v súčasnosti aj z dlhodobého hľadiska v Nemecku. V súčasnosti (2016) je v Grécku nezamestnaných takmer 50 % mladých ľudí a v Španielsku necelých 45 % mladých ľudí.

Významným ukazovateľom, predovšetkým z hľadiska začlenenia nezamestnaných do pracovného procesu, je miera dlhodobej nezamestnanosti. Dlhodobá miera nezamestnanosti predstavuje podľa Eurostatu podiel nezamestnaných ľudí počas obdobia 12 a viac mesiacov z celkového počtu aktívnych osôb na pracovnom trhu. V EÚ je v priemere z celkového počtu nezamestnaných až 43 % dlhodobo nezamestnaných (Tabuľka 1). Priemerne najvyššie percento dlhodobo nezamestnaných ľudí v období 2007 – 2016 sa nachádzalo na Slovensku (67 %), v Chorvátsku (60 %) a v Grécku (58 %). Od roku 2014 sa tento ukazovateľ výrazne zhoršil v Grécku, kde je viac ako 70 % dlhodobo nezamestnaných ľudí. Na druhej strane najnižšie percento dlhodobo nezamestnaných ľudí sa nachádza v škandinávskych krajinách (Švédsko, Dánsko a Fínsko).⁸

Tabuľka 1: Priemerné miery nezamestnanosti v ekonomikách EÚ za obdobie 2007-2016

Poradie	Celková nezamestnanosť		Nezamestnanosť mladých ľudí		Dlhodobá nezamestnanosť	
	Štát	%	Štát	%	Štát	%
1.	Španielsko	19,6	Španielsko	42,2	Slovensko	66,6
2.	Grécko	18,3	Grécko	41,1	Chorvátsko	59,5
3.	Chorvátsko	13,3	Chorvátsko	35,4	Grécko	57,6
	Priemer EÚ	9,2	Priemer EÚ	20,3	Priemer EÚ	43,0
26.	Holandsko	5,6	Holandsko	10,9	Fínsko	21,7
27.	Luxembursko	5,3	Rakúsko	9,8	Dánsko	21,2
28.	Rakúsko	5,1	Nemecko	8,9	Švédsko	16,8

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa EUROSTAT. (2017): Unemployment by sex and age – annual average. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en.

1.2 Problematika starnúcej populácie⁹

Európska únia ako celok tvorí 7 % svetovej populácie a s takmer 510 miliónmi obyvateľov sa v roku 2015 umiestnila na 3. mieste po najľudnatejších krajinách sveta – Číne a Indii.¹⁰ Medzi štáty s najväčším počtom obyvateľov v rámci EÚ dlhodobo patrí Nemecko,

⁸ EUROSTAT. (2017): Unemployment - LFS adjusted series (une). [online]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/une_esms.htm.

⁹ Ak nie je uvedené inak, údaje z tejto podkapitoly sú spracované podľa: WORLD BANK. (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.GROW &country=#>.

¹⁰ EUROSTAT. (2017): Population on 1st January by age and sex. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en.

Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Taliansko (s populáciou viac ako 60 miliónov obyvateľov). Dôležitými problémami európskej konkurencieschopnosti je nízka miera rastu populácie v členských štátoch EÚ a zvyšujúci sa podiel starnúceho obyvateľstva. Počet obyvateľov Európskej únie v období posledných 20 rokov narástol v priemere iba o 0,25 % (Tabuľka 2). V porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta ma nižšiu priemernú mieru rastu populácie len Japonsko¹¹, v ktorom za posledných 5 rokov (od roku 2011) dochádza dokonca k poklesu populácie. Pre doplnenie globálnej situácie, za posledných 20 rokov najvyššie miery rastu populácie dosahuje India a zároveň sa predpokladá, že v najbližšej dekáde predbehne počtom obyvateľov Čínu.

Z hľadiska analýzy situácie v členských štátoch EÚ môžeme konštatovať, že nízka miera rastu populácie EÚ ako celku je spôsobená tým, že vo väčšine členských štátoch je situácia kritická – buď populácia klesá alebo rastie minimálne. V roku 2015 rástla populácia nad 1 % len v 5 členských štátoch EÚ (Cyprus, Luxembursko, Malta, Rakúsko, Švédsko), pričom ide o početom obyvateľov malé štáty, takže tento nárast je z celkového hľadiska zanedbateľný. Dlhodobý (v období 20 rokov) trend rastu populácie nad 1 % je viditeľný len v prvých dvoch spomenutých štátoch. Na druhej strane až v 11 členských štátoch došlo v roku 2015 k poklesu počtu obyvateľov, pričom až v 7 štátoch ide o dlhodobý trend (Bulharsko, Chorvátsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Rumunsko a Poľsko).

Druhou výzvou členských štátov EÚ, ktorá je priamym dôsledkom nízkej, resp. klesajúcej miery rastu populácie je starnutie populácie. V roku 2015 bol podiel množstva populácie staršej ako 65 rokov po Japonsku najvyšší práve v EÚ (19 % populácie). Až v 10 členských štátoch EÚ množstvo populácie staršej ako 65 rokov bolo vyššie ako 19 %. Najvyšší podiel starnúceho obyvateľstva majú dlhodobý Taliansko, Grécko, Nemecko, Portugalsko a Fínsko. Tieto krajiny zároveň patria aj v globálnom porovnaní na popredné miesta za Japonskom. Nakoľko sa medzi problematickými štátmi vyskytujú ekonomiky s najväčšími počtami obyvateľov v rámci EÚ, ide o závažný problém pre celú EÚ.

Tabuľka 2: Rozdelenie vekových skupín obyvateľstva a miera rastu populácie

	0-14 rokov (2015)	15-64 rokov (2015)	65 + rokov (2015)	Miera rastu (priemer 1995-2015)
	% z celkovej populácie			%
Brazília	23,03	69,13	7,84	1,24
Kanada	15,97	67,89	16,14	0,99
Čína	17,23	73,22	9,55	0,67
India	28,79	65,60	5,62	1,57
Japonsko	12,86	60,80	26,34	0,08
USA	18,95	66,26	14,79	0,95
EÚ	15,50	65,31	19,19	0,25

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa WORLD BANK. (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.GROW&country=#>.

Ekonomických dôsledkov týchto demografických trendov v EÚ môže byť niekoľko, pričom tieto trendy majú potenciál negatívne vplyvať na európsku konkurencieschopnosť.¹² Starnúce obyvateľstvo, teda rastúce množstvo seniorov v členských štátoch EÚ znamená nutnosť prispôbiť verejné výdavky týmto demografickým zmenám. Znamená to

¹¹ Pokles populácie patrí v súčasnosti medzi najväčšie problémy japonskej ekonomiky a spoločnosti. WORLD ECONOMIC FORUM. (2017): Japan has a major population problem: it's falling. [online]. 11. 4. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/why-japans-fertility-problem-could-dramatically-decrease-the-population>.

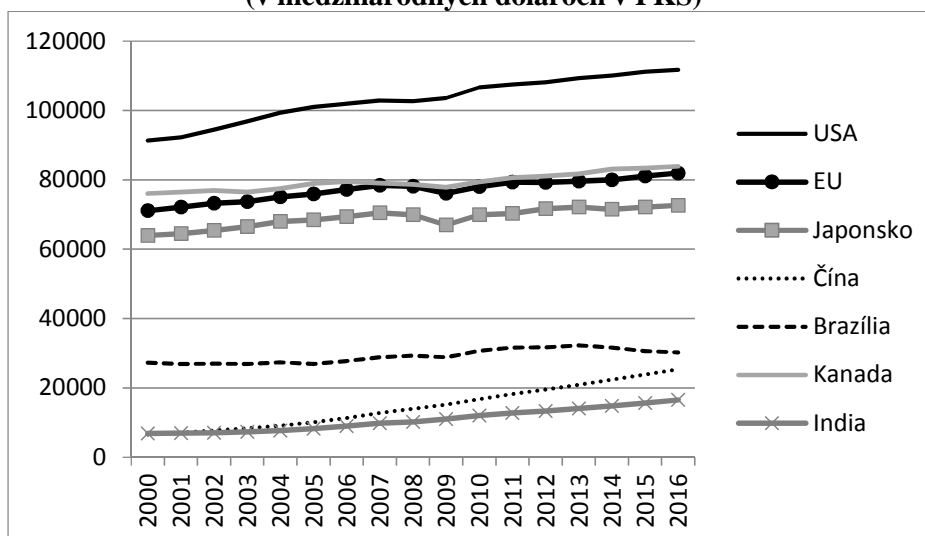
¹² LIGHTHOUSE EUROPE. (2015): Study on the key factors affecting the future growth of Europe prepared for EESC, s. 5-8.

v dlhodobom horizonte zvýšiť výdavky v rámci dôchodkového systému, sociálneho a zdravotného zabezpečenia. Takáto situácia v ekonomike spôsobuje silnejúce tlaky na populáciu v produktívnom veku, ktorá nie je dostatočne dopĺňaná dospelujúcou populáciou v predproduktívnom veku (v prípade EÚ tvorí populácia v predproduktívnom veku približne 15 % celkovej populácie, pričom priemerný počet živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu počas jej celého reprodukčného obdobia v EÚ je 1,58 a záchovnú mieru plodnosti¹³ nevykazuje žiaden členský štát EÚ¹⁴). Ďalším pre EÚ nepriaznivým dôsledkom demografických trendov je postupne klesajúce množstvo domácej pracovnej sily. Okrem vyššie spomínaného dôvodu je tento pokles spôsobený aj tzv. úniku mozgov (angl. *brain drain*) – migráciou pracovnej sily (často vysokokvalifikovanej) do štátov mimo EÚ. Riešením klesajúceho množstva domácej pracovnej sily je jej doplnenie zahraničnou pracovnou silou z nečlenských štátov EÚ. Európska únia by na základe týchto nepriaznivých demografických trendov mala z dlhodobého hľadiska vytvoriť atraktívne podmienky pre migráciu kvalifikovanej pracovnej sily z nečlenských štátov EÚ. V kontexte migračnej krízy, ktorej v súčasnosti čelí Európska únia, bude táto výzva pre EÚ náročná.

1.3 Problematika produktivity práce

Produktivita práce je dôležitý ekonomický ukazovateľ, ktorý úzko súvisí s ekonomickým rastom, konkurencieschopnosťou a životnou úrovňou v ekonomike. Môžeme ho charakterizovať ako efektivitu práce tých, ktorí sú zamestnaní. Produktivita práce predstavuje celkový objem produkcie (merané hrubým domácim produktom) vyrobený na jednotku práce – jedným zamestnancom (merané počtom zamestnaných osôb) počas daného časového obdobia.¹⁵ Slabou stránkou európskej konkurencieschopnosti je nízko rastúca produktivita práce (ktorá je zároveň na nižšej úrovni) v porovnaní s jej najväčším konkurentom USA (Graf 2).

Graf 2: Produktivita práce v najväčších ekonomikách sveta v období 2000-2016 (v medzinárodných dolároch v PKS)

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa ILO. (2017): *Labour productivity -- ILO modeled estimates*. [online databáza]. 2017. [Citované 14. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.ilo.org/ilostat>.

¹³ Úroveň úhrnnej plodnosti, pri dosiahnutí ktorej je zabezpečená jednoduchá reprodukcia v populácii. Generácia môže zabezpečiť svoju náhradu pri hodnote úhrnnej plodnosti 2,1 alebo pri hodnote čistej miery reprodukcie 1,0. Podľa JURČOVÁ, D. (2005): *Slovník demografických pojmov*, s. 13.

¹⁴ EUROSTAT. (2017): *Fertility indicators*. [online databáza]. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

¹⁵ ILO. (2017): *Labour productivity*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: http://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_PRODY_EN.pdf.

Najväčšie ekonomiky sveta môžeme podľa produktivity práce rozdeliť do troch skupín. Najvyššiu produktivitu práce vykazujú zamestnanci v Spojených štátoch amerických, kde je evidentný aj trend zvyšovania produktivity (Graf 2). Oproti USA menej konkurencieschopní v tomto ukazovateli sú Kanada, EÚ a Japonsko. V týchto štátoch dochádza v poslednej dekáde iba k miernemu nárastu produktivity práce, respektíve k stagnácii. Najmenej produktívna pracovná sila sa nachádza v Indii a Číne, kde však môžeme vidieť trend zvyšovania produktivity práce od roku 2000.

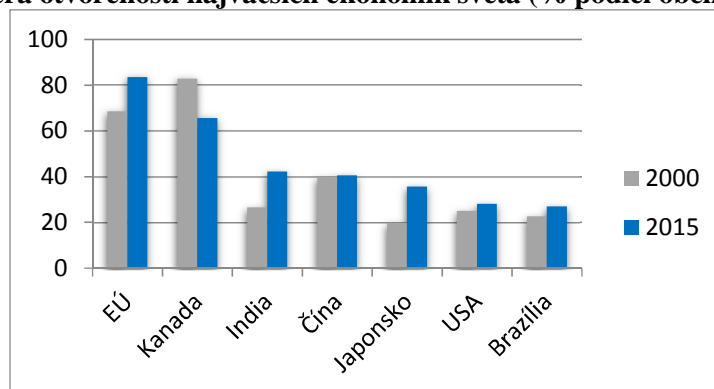
Z dlhodobého hľadiska (2000 – 2016) v rámci Európskej únie Luxembursko a Írsko patria medzi štáty s najvyššou produktivitou práce a zároveň produktivita práce má v poslednom období rastúci trend. Najmenej produktívnych zamestnancov majú dlhodobo najchudobnejšie štáty EÚ – Bulharsko a Rumunsko. Klesajúcu produktivitu práce môžeme pozorovať u zamestnancov v Grécku a na Cypre.¹⁶

2 Postavenie EÚ v medzinárodnom obchode

2.1 Problematika otvorenosti ekonomiky¹⁷

Vo vyspelých ekonomikách sveta je snahou využívanie medzinárodného obchodu, pričom zapojenie krajín do medzinárodného obchodu najlepšie vysvetľuje ukazovateľ otvorenosti ekonomiky. Daný ukazovateľ vyjadruje podiel celkového objemu exportu a importu tovarov a služieb na hrubom domácom produkte krajiny za určité obdobie. Otvorená ekonomika je taká, ktorá je založená na výmene tovarov a služieb medzi jednotlivými ekonomikami. Uzatvorená ekonomika, naopak, ani nedováža ani nevyváža. Otvorenosť ekonomiky na jednej strane zvyšuje jej konkurencieschopnosť vo svetovom hospodárstve, avšak na druhej strane, otvorená ekonomika je vystavená riziku vonkajších vplyvov (pozitívnych, ako aj negatívnych) na úroveň ekonomického rastu. Vysoká otvorenosť ekonomiky teda môže vytvárať zároveň aj predpoklady pre jej väčšiu zraniteľnosť.

Graf 3: Miera otvorenosti najväčších ekonomík sveta (% podiel obchodu na HDP)

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa THE WORLD BANK (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete:

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>

Graf č. 3 znázorňuje porovnanie miery otvorenosti v najväčších ekonomikách sveta v rokoch 2000 a 2015. Podľa posledných dostupných údajov za rok 2015 je EÚ najotvorenejšou ekonomikou sveta s mierou otvorenosti na úrovni 83 %. Kanada sa umiestnila na druhom mieste s mierou otvorenosti 66 %. Oveľa nižšiu mieru otvorenosti dosahuje ekonomika USA

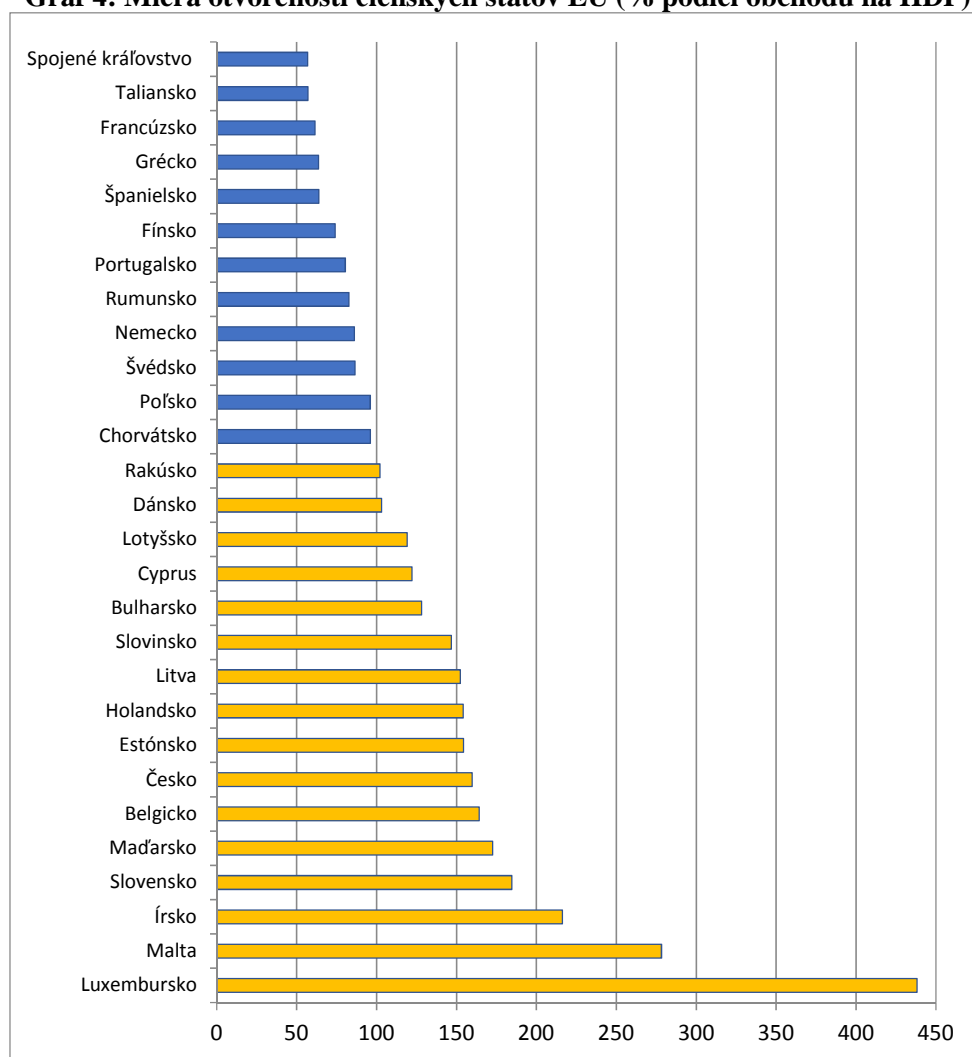
¹⁶ ILO. (2017): Labour productivity -- ILO modeled estimates. [online databáza]. 2017. [Citované 14. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.ilo.org/ilostat>.

¹⁷ Ak nie je uvedené inak, údaje z tejto podkapitoly sú spracované podľa: THE WORLD BANK (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>.

(28 %). Z pohľadu časového vývoja, miera otvorenosti najväčších svetových ekonomík sa v porovnaní so situáciou v roku 2000 zvýšila, s výnimkou Kanady, kde sa otvorenosť znížila, čím ju EÚ nahradila na poprednom mieste. Miera otvorenosti EÚ od roku 1990 až do roku 2009 neustále rástla. Dôvodom poklesu v danom období bolo vypuknutie globálnej ekonomickej krízy, pričom v nasledujúcich rokoch zaznamenáva miera otvorenosti EÚ mierny nárast. Na podporu otvorenosti EÚ a Kanady slúži aj podpísanie Komplexnej hospodárskej a obchodnej dohody (CETA) z roku 2016, ktorou sa upravujú podmienky voľného obchodu medzi dvomi veľmocami.

Až v 16 členských štátoch EÚ dosahuje ukazovateľ otvorenosti ekonomiky hodnotu nad 100 %. Mieru otvorenosti jednotlivých členských štátov EÚ zobrazuje Graf č. 4.

Graf 4: Miera otvorenosti členských štátov EÚ (% podiel obchodu na HDP)

Pozn.: Oranžovou farbou sú znázornené ekonomiky, ktorých miera otvorenosti je vyššia ako 100 %.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa THE WORLD BANK (2017): World Development Indicators. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete:

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>

Najvyššiu mieru otvorenosti spomedzi európskych ekonomík dosahuje dlhodobo Luxembursko, a to až na úrovni 438 %. Vysoký stupeň otvorenosti zaznamenávajú aj ďalšie malé krajiny ako Malta (278 %), Írsko (216 %), Slovensko (184 %), či Maďarsko (173 %), ktorých miera otvorenosti v roku 2015 dosiahla hodnotu nad 170 %. Nízku mieru otvorenosti vykazujú ekonomiky Spojeného kráľovstva (57 %), Talianska (57 %), Francúzska (61 %),

Grécka (64 %), či Španielska (64 %). Najväčšiu percentuálnu zmenu v porovnaní s rokom 2000 evidovala ekonomika Litvy (nárast o 83 %), Slovenska (nárast o 67 %) a Bulharska (nárast o 64 %). Naopak, miera otvorenosti medzi rokmi 2000 a 2015 poklesla na Cypre (o 11,2 %) a vo Fínsku (o 1,4 %). Vo všeobecnosti platí, že čím je krajina menšia, tým nevyhnutnejšia je jej otvorenosť voči ostatnými krajinám svetového hospodárstva.

2.2 Postavenie EÚ v medzinárodnom obchode¹⁸

Európska únia už tradične patrí medzi najväčších exportérov a importérov tovarov a služieb vo svete. S celkovým vývozom v hodnote 2,9 bil. USD (40 % z celkového svetového vývozu) a dovozom v hodnote 2,6 bil. USD (35 % z celkového svetového dovozu) zohráva EÚ dôležitú úlohu pri formovaní globálneho obchodného systému. Zoskupenie EÚ28 je najväčším svetovým exportérom a importérom služieb. Export služieb dosiahol v roku 2015 hodnotu 890 mld. USD a import služieb bol v hodnote 728 mld. USD. Pri exporte aj importe služieb sa na druhej pozícii umiestnili USA a na tretej Čína. Z pohľadu medzinárodného obchodu s tovarom EÚ28 obsadila druhú priečku, pričom export tovarov dosiahol v roku 2015 hodnotu takmer 2 bil. USD (prvenstvo Čína s 2,3 bil. USD) a import tovarov dosiahol hodnotu 1,9 bil. USD (prvenstvo USA s 2,3 bil. USD).

EÚ28 má svetové prvenstvo pri exporte a importe aj v rámci konkrétnych kategórií produktov. Väčšina exportov a importov prebieha v rámci členských štátov EÚ (v jednotlivých kategóriách približne 60-70 % tvoril v roku 2015 obchod v rámci členských štátov EÚ). V roku 2015 bola EÚ28 najväčším svetovým exportérom a importérom:

- poľnohospodárskych produktov (37,1 % svetového exportu, 35 % svetového importu),
- palív a ťažobných produktov (15,5 % svetového exportu, 27,1 % svetového importu),
- strojov (36,6 % svetového exportu, 32,9 % svetového importu),
- železa a ocele (36,3 % svetového exportu, 32 % svetového importu),
- chemikálií (48,2 % svetového exportu, 39,5 % svetového importu),
- farmaceutických produktov (63,9 % svetového exportu, 47,5 % svetového importu),
- automobilových produktov (49,3 % svetového exportu, 36,7 % svetového importu).¹⁹

V Tabuľke č. 3 sú uvedení najväčší exportéri a importéri tovarov a služieb vo svete v roku 2016. Medzi top 10 svetových exportérov a importérov patrí aj päť členských krajín EÚ, a to: Nemecko, Spojené kráľovstvo, Holandsko, Francúzsko a Taliansko. Najväčším svetovým vývozcom tovarov a služieb na svete je Čína s podielom 13,4 % na celkovom svetovom exporte. Druhú pozíciu vo svetovom exporte obsadili Spojené štáty americké (podiel na svetovom exporte tvorí 9,2 %) a treťou Nemecko (s podielom na svetovom exporte 8,5 %). Medzi najväčších svetových dovozcov tovarov a služieb patrí USA (podiel na svetovom importe 14 %), Čína (podiel na svetovom importe 9,9 %) a Nemecko (podiel na svetovom importe 6,6 %).

Z hľadiska obchodnej bilancie v rámci členských štátov EÚ 11 členských štátov vykazovalo v roku 2016 prebytkovú obchodnú bilanciu a 17 štátov deficitnú obchodnú bilanciu (Tabuľka 4). Najväčším čistým exportérom v EÚ je tradične exportne orientované Nemecko. Medzi čistých exportérov patrí Holandsko, Taliansko, Írsko, Belgicko, štáty V4, Dánsko a Slovinsko. Najväčším čistým importérom tovarov a služieb v EÚ je Spojené kráľovstvo.

---

¹⁸ Ak nie je uvedené inak, údaje z tejto podkapitoly sú spracované podľa: WTO. (2016): World Trade Statistical Review. online databáza]. 2016. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts2016_e.pdf. S. 94-97.

¹⁹ Ibid., s. 103-108.

Tabuľka 3: Najväčší svetoví exportéri a importéri tovarov a služieb v roku 2016

	Exportéri	Podiel na svetom exporte (%)	Importéri	Podiel na svetom importe (%)
1	Čína	13,4	USA	14
2	USA	9,2	Čína	9,9
3	Nemecko	8,5	Nemecko	6,6
4	Japonsko	4,1	Spojené kráľovstvo	4
5	Holandsko	3,6	Japonsko	3,8
6	Hongkong	3,3	Francúzsko	3,5
7	Kórejská republika	3,1	Hongkong	3,4
8	Francúzsko	3,1	Holandsko	3,1
9	Taliansko	2,9	Kórejská republika	2,5
10	Spojené kráľovstvo	2,6	Taliansko	2,5

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa ITC. (2017): List of exporters and importers for the selected product in 2016. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.trademap.org/>.

Tabuľka 4: Obchodná bilancia členských štátov EÚ v roku 2016

1.	Nemecko (+)	8.	Dánsko (+)	15.	Litva (-)	22.	Chorvátsko (-)
2.	Holandsko (+)	9.	Poľsko (+)	16.	Fínsko (-)	23.	Rumunsko (-)
3.	Taliansko (+)	10.	Slovensko (+)	17.	Bulharsko (-)	24.	Portugalsko (-)
4.	Írsko (+)	11.	Slovinsko (+)	18.	Malta (-)	25.	Grécko (-)
5.	Belgicko (+)	12.	Švédsko (-)	19.	Cyprus (-)	26.	Španielsko (-)
6.	Česko (+)	13.	Estónsko (-)	20.	Rakúsko (-)	27.	Francúzsko (-)
7.	Maďarsko (+)	14.	Lotyšsko (-)	21.	Luxembursko (-)	28.	Spojené kráľovstvo (-)

Pozn.: Označenia +/- predstavujú prebytok/deficit obchodnej bilancie. Štáty sú zoradené podľa nominálnej výšky obchodnej bilancie.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa ITC. (2017): List of exporters and importers for the selected product in 2016. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.trademap.org/>.

Záver

Hlavným cieľom príspevku bolo preskúmať súčasné postavenie ekonomiky EÚ v jej dvoch charakteristických črtách – klesajúcej konkurencieschopnosti pracovnej sily (slabá stránka) a významnom postavení v medzinárodnom obchode (silná stránka). Medzi hlavné závery môžeme zaradiť nasledujúce zistenia a zároveň charakteristiky ekonomiky EÚ:

- Európska únia mala v období poslednej dekády druhú najvyššiu priemernú mieru nezamestnanosti v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta, na úrovni 9 %. V rovnakom období EÚ dosahovala v priemere aj najvyššiu mieru nezamestnaných mladých ľudí (takmer 22 %). Medzi najproblematickejšie štáty v tomto ukazovateli patria tzv. štáty PIGS a neskôr prístupní členovia EÚ (po roku 2004).
- V Európskej únii je v priemere dlhodobozamestnaných až 43 % z celkového počtu nezamestnaných, pričom v období 2007 – 2016 sa najviac dlhodobozamestnaných nachádzalo na Slovensku, v Chorvátsku a Grécku. Najnižšie percento dlhodobozamestnaných ľudí v EÚ sa nachádza v škandinávskych krajinách.
- Počet obyvateľov Európskej únie v období posledných 20 rokov rástol v priemere iba o 0,25 %, pričom vo väčšine členských štátoch je situácia kritická – buď populácia klesá alebo rastie minimálne. Až v 11 členských štátoch došlo v roku 2015 k poklesu počtu obyvateľov, pričom až v 7 štátoch ide o dlhodobý trend. Problémom je aj starnutie populácie – množstvo populácie staršej ako 65 rokov je po Japonsku najvyššie práve v EÚ (19 % populácie).
- Spojené štáty americké dosahujú výrazne vyššiu produktivitu práce ako Kanada, EÚ a Japonsko. Zároveň v týchto štátoch dochádza v poslednej dekáde iba k miernemu nárastu produktivity práce, respektíve k stagnácii.
- Európska únia je v súčasnosti najotvorenejšou ekonomikou sveta s mierou otvorenosti na úrovni 83 %. Najvyššiu mieru otvorenosti spomedzi európskych ekonomík dosahuje

dlhodobo Luxembursko (438 %), Malta (278 %) a Írsko (216 %). Nízku mieru otvorenosti vykazujú ekonomiky Spojeného kráľovstva (57 %), Talianska (57 %), a Francúzska (61 %).

- F) Európska únia patrí medzi najväčších exportérov a importérov tovarov a služieb na svete. Zoskupenie EÚ28 je najväčším svetovým exportérom a importérom služieb, pričom má svetové prvenstvo pri exporte a importe aj v rámci niektorých kategórií produktov. Medzi top 10 svetových exportérov a importérov patrí aj päť členských krajín EÚ, a to: Nemecko, Spojené kráľovstvo, Holandsko, Francúzsko a Taliansko. Najväčším čistým exportérom v EÚ je Nemecko a najväčším čistým importérom tovarov a služieb v EÚ je Spojené kráľovstvo.

Použitá literatúra:

1. EUROSTAT. (2017): *Fertility indicators*. [online databáza]. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
2. EUROSTAT. (2017): *Population on 1st January by age and sex*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en.
3. EUROSTAT. (2017): *Unemployment - LFS adjusted series (une)*. [online]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/une_esms.htm.
4. EUROSTAT. (2017): *Unemployment by sex and age – annual average*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en.
5. ILO. (2017): *Labour productivity -- ILO modeled estimates*. [online databáza]. 2017. [Citované 14. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.ilo.org/ilostat>.
6. ILO. (2017): *Labour productivity*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: http://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_PRODY_EN.pdf.
7. ITC. (2017): *List of exporters and importers for the selected product in 2016*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.trademap.org/>.
8. JURČOVÁ, D. (2005): *Slovník demografických pojmov*. Bratislava: INFOSTAT. ISBN 80-85659-40-9. Dostupné na: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník_2verdd.pdf.
9. LIGHTHOUSE EUROPE. (2015): *Study on the key factors affecting the future growth of Europe prepared for EESC*. Brusel: Visits and Publications Unit. ISBN 978-92-830-2781-2.
10. THE WORLD BANK. (2017): *World Development Indicators*. [online databáza]. 2017. [Citované 12. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=>.
11. WORLD ECONOMIC FORUM. (2017): *Japan has a major population problem: it's falling*. [online]. 11. 4. 2017. [Citované 15. 6. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/why-japans-fertility-problem-could-dramatically-decrease-the-population>.
12. WTO. (2016): *World Trade Statistical Review*. [online databáza]. 2016. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts2016_e.pdf.
13. UNCTADSTAT. (2017): *Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4.

2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.

Kontakt:

Ing. Jana Krátka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: jana.kratka@euba.sk

Ing. Andrea Čambalíková

Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: andrea.cambalikova@euba.sk

STATE SYMBOLS OF UKRAINE: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT

Igor Kuznetsov

Faculty of Law, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29, Alchevskiyh (Artema) Str., Kharkiv, Ukraine, e-mail: muza.ok@ukr.net

Abstract:

Issues relating to legislative consolidation and use of state symbols of Ukraine have been reviewed. State symbols perform social, political and representative functions, which are important for the further functioning of the state. They are symbols of the independence and nationhood of the state, which distinguish it among other states in the political arena.

Key words: state symbols, independence, sovereignty, the Constitution of Ukraine

JEL Classification: F50, F59, H79

Introduction

Along with other generally recognized attributes of the nationhood, the flag, coat of arms and anthem play an important socio-political role both in the mechanism of functioning of the state and in the process of establishing its independence and sovereignty. It is natural that such symbols should have a proper system of constitutional and legal regulation, which provides for the procedure of their creation and use, and effective legal protection of these symbols as one of the necessary signs of a modern sovereign state. These and other issues objectively arose as early as in August 1991 when Ukraine gained its independence, but today, surprisingly, they still retain their significance.

1. The relevance of the propagation of knowledge about state symbols

The relevance of the propagation of knowledge about state symbols in Ukraine is unlikely to require special justification. There are a wealth of examples to prove that the lack of such knowledge in many individuals, along with imperfect legislation in this area, negatively affects the image of the state, does not contribute to the education of citizens in the spirit of respect and veneration for state symbols. Therefore, it should be noted that a significant part of the issues related to the constitutional and legal status of state symbols of Ukraine remains unresolved and underestimated in the science of constitutional law. In the meantime, it should be noted that both scholars and practitioners have become more and more interested in such issues in recent years. Significant contribution to the study of this extremely important legal institution was made by P. B. Stetsyuk.¹

The specificity of Ukraine, which poses an array of problems, is that in the past Ukraine had no full nationhood or traditions of any longstanding independent existence or law-making. This is what can explain a number of problems of modern Ukraine, in particular in the establishment and development of legislation on state symbols. It is annoying to admit, but as of 2011 except for the Constitution, in our country there is only one Law of Ukraine “On the State Anthem of Ukraine”² in force, and others, despite the mandatory requirements of Article 20 of the Fundamental Law, are not adopted, and it is difficult to find a reasonable explanation for thereof.

---

¹ STETSYUK, P.B. (1994): Constitutional and Legal Regulation of State Symbols of Ukraine: Thesis...

² ON THE STATE ANTHEM OF UKRAINE: Law of Ukraine (2003).

Indeed, historical sacred things such as the flag, coat of arms and anthem that every nation which remember its history must have, are not made to order, but come to people's hearts often by the thorny path of the being of the nation itself. In this respect it should be noted that the Ukrainian nation has had the opportunity to address the origins of state symbols, as already stated, in connection with the state independence of Ukraine, and the Constitution in force has obliged the relevant state bodies to adopt the necessary laws on state symbols.

Going back to the sources of state symbols, it should be noted that the basis of this concept is the word “symvolen” of Greek origin, which meant “a symbol for the members of a secret group” in Ancient Greece, and later became understood as “conventional (speech, graphic, sound) sign, which means a certain concept, an idea”.³ According to E. Fromm, the language of characters is perhaps the only universal language that humanity has created and is present in all cultures and at all times of its existence.⁴ To a certain extent, state symbols have been known since the Middle Ages, but the notion of “state symbols” as a term and as a scientific category appeared in regulatory documents only in the XX century. Without going into an extensive review of the origins and genesis of state symbols, it should be noted that the debate among scientists on state symbols continues till the present day. In our opinion, state symbols should be understood as the special, historically established, graphic or sound signs of a particular state, which are established by its constitution or constitutional law, which embody its identity and national sovereignty.

It is worth pointing out the essence of state symbols, which is manifested in the fact that they are an external manifestation of state power both within the state and abroad, especially in relations with foreign states and international organizations. In addition, and this is extremely important, they consolidate citizens regardless of their origin, social and property status, nationality, place of residence, etc. State symbols contribute to the process of strengthening the sovereignty of states, which, in substance, serves as the primary basis both for the emergence and further development of the state symbols themselves. In this regard, it should be agreed with some scholars, acknowledged experts, that the logical consequence of the loss of state sovereignty of the country is the actual elimination of its state symbols as such.⁵

Close to the notion of “state symbols” is the category of “national symbols”. In our opinion, national symbols are a set of specific features (signs, sound expressions, etc.), which in a concise way express the national idea or several ideas of historical and political nature. National symbols are a form of the abstract reflection of scientific knowledge about their people, and a form of communicating about themselves to other peoples. It is mainly distributed within the state and can only be partially known outside its borders. In relation to state symbols, national symbols, as a rule, are more ancient, because they are not subject to change and rarely find their regulatory consolidation. As for state symbols, they are enshrined in the constitution and in the legislation as official symbols of the state sovereignty. Some national symbols or part of them may be enshrined in the law and obtain the status as state symbols. For instance, the national anthem of Ukraine (its first verse and chorus) became the State Anthem of Ukraine.

State symbols usually include the coat of arms, the anthem and the flag of the state. In this regard it is worth pointing out that in some foreign countries state symbols include, for instance, the state capital (Albania, Bulgaria, Hungary), the state holiday (Albania, Armenia, Romania), and the state seal (Vatican, Romania, Slovakia, Czech Republic). For instance, according to Part 1 of Article 14 of the Constitution of the Czech Republic the state great and

---

³ OREL, A. (1964): Dictionary of Foreign-Language Words, p. 342.

⁴ FROMM, E. (1992): The Human Soul, p. 183.

⁵ STETSYUK, P.B. (1994): Constitutional and Legal Regulation of State Symbols of Ukraine: author's abstract, p. 11-12; TODYKA Yu. N. (1999): Fundamentals of the Constitutional System of Ukraine: Study Guide, p.84.

small coat of arms, the state colors, the national flag, the standard of the President of the Republic, the state seal and the state anthem are set as state symbols.⁶

According to Part 1 of Article 20 of the Constitution of Ukraine, the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine and the State Anthem of Ukraine are the state symbols of Ukraine.

2. The State Flag of Ukraine

When considering these state symbols, it should be noted that the State Flag of Ukraine is described in the legislation as an official cloth of the state which expresses specific ideas of political nature through the selection of the blue and yellow colors and which symbolizes the sovereignty of Ukraine. According to the Constitution of Ukraine in force, the State Flag of Ukraine is a banner of two equally sized horizontal stripes of blue and yellow colors. By the way, the term "banner" is one of today's synonyms for the word "flag" and arose even in the times of Kyivan Rus. Currently, synonyms for the word "flag" in the Ukrainian language are also the words "colors", "khorugv" (or gonfalon) which have been widely used in Ukraine since the second half of the XIV century.

The State Flag of Ukraine shall be hoisted on the buildings of government and local authorities, and on other buildings on holidays. Abroad, the State Flag of Ukraine shall be displayed on the buildings of diplomatic missions, consular offices and other official missions of Ukraine or affiliated with international organizations, according to the standards of international law, rules of diplomatic etiquette and traditions of the host country. The scaled-down version of the State Flag shall be displayed on the vehicles of the President of Ukraine, the Prime Minister of Ukraine, heads of state and government delegations, heads of diplomatic missions and consular offices of Ukraine abroad, heads of permanent missions of Ukraine affiliated with international organizations.

The State Flag of Ukraine shall be hoisted on sea-going vessels, inland-waterway vessels and other means of transport, where the President of Ukraine, the Prime Minister of Ukraine and other persons who represent the President of Ukraine or the Cabinet of Ministers of Ukraine are in an official capacity according to the maritime traditions and rules of diplomatic etiquette.

The State Flag of Ukraine may be hoisted at ceremonies and during other ceremonial events held by the government authorities of Ukraine, non-governmental organizations, and legal entities. It may be used as an element or heraldic frame for national awards of Ukraine, and emblems and flags of government and local authorities. The State Flag of Ukraine may be displayed in sign of mourning (sorrow). In such cases, at the top of the flagpole a black ribbon is attached, the length of which is equal to the length of the flag cloth. As a sign of mourning, the State Flag of Ukraine shall be lowered to half-mast. According to Resolution No. 2067-XII dated January 28, 1992 of the Verkhovna Rada (National Parliament) of Ukraine, the flag is a rectangular cloth, and the ratio of the width of the flag to its length is 2:3.

3. The State Coat of Arms of Ukraine

The State Coat of Arms of Ukraine is an official statutory conventional (symbolic) symbol which by means of a corresponding image expresses a range of specific political ideas and symbolizes the sovereignty of Ukraine. In professional and encyclopedic literature, the notion "state coat of arms" is interpreted as "... an official, distinctive sign, emblem of the state that is displayed on letter headed paper and seals of government authorities, in currency notes ...".⁷ According to the Ukrainian legislation in force, our state must have the great and small

---

⁶ NORMA, M. (2001): Constitutions of the European States, p. 502.

⁷ SUKHAREV, Ya. (1998): Juridical Encyclopedic Dictionary, p. 76.

state coat of arms. The Small State Coat of Arms of Ukraine is the Sign of the Princely State of Volodymyr the Great; and the Great State Coat of Arms of Ukraine must be set in with consideration for the Small State Coat of Arms of Ukraine and the coat of arms of Zaporizhian Host.

The Small State Coat of Arms of Ukraine was approved by Resolution No. 2137-XII “On the State Coat of Arms of Ukraine” of the Verkhovna Rada (National Parliament) of Ukraine on February 19, 1992. This resolution determined that the Small State Coat of Arms of Ukraine is a trident of a coloured (golden) image (in a 20:12 aspect ratio) placed on a blue background (in a 22.5:16 aspect ratio). The black-and-white image of the State Coat of Arms of Ukraine is also allowed for; and it is also established that the image of the State Coat of Arms of Ukraine shall be placed on the seals of government authorities and state administration bodies, in currency notes and postage stamps, official ID, stamps, forms of government entities, in passports of citizens of Ukraine or documents that substitute them.

The State Coat of Arms of Ukraine may be used as an element or heraldic frame for national awards of Ukraine, and as heraldic signs for emblems and flags of government and local authorities. It is displayed on border markers and checkpoints across the state border of Ukraine. It may be displayed on orders and medals of Ukraine and Ukrainian currency notes.

The State Anthem of Ukraine is a statutory musical and poetic emblem of the state, which by means of a system of musical and poetic images expresses a specific range of political ideas and symbolizes the state as a sovereign.

The term “anthem” is of Greek origin and literally means “a commendable song, a song in honor of gods”.⁸ In reference encyclopedic literature, the notion of a state anthem is given as “a majestic song of program nature, which is an official symbol of the state”.⁹ According to the Constitution of Ukraine in force, the State Anthem of Ukraine is a national anthem set to music by M. Verbytsky.

The text (words) was approved by the Law of Ukraine “On the State Anthem of Ukraine” dated March 6, 2003. The text constitutes the first verse and chorus written by P. Chubynsky in one of the well-known editions.¹⁰

The legislation has established that nationwide ceremonial events shall open and be concluded with the execution of the State Anthem of Ukraine. Its execution in military units, on warships and vessels shall be regulated by military charters. When conducting official events abroad, the execution of the State Anthem of Ukraine shall be carried out according to the rules established by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in view of the practical aspects of the host country and the Law of Ukraine “On the State Anthem of Ukraine”. It is allowed to perform the State Anthem of Ukraine during sports competitions in view of the existing practice of sports organizations. During the public performance of the State Anthem of Ukraine, those who are present shall stand up when listening to it, and men shall take off their headwear. It should also be noted that the symbols of associations of citizens and religious organizations should not reproduce the state symbols of Ukraine.

In this regard, it is hard to agree with P. Stetsyuk concerning the assertion that the adoption of the Law of Ukraine “On the State Anthem of Ukraine” on March 6, 2003 has completed in substance the process of establishing the state symbols of Ukraine,¹¹ and with his point of view that Ukraine, previously, did not have any tradition of functioning of the great and small state coat of arms, that the European current constitutional and legal practice almost does not know the situation with the presence of the great and small state coat of arms, and therefore the issue arises about the expediency of establishing the Great State coat of Arms of

---

⁸ SPETA, P. (1977): Dictionary of Foreign Words.

⁹ SUKHAREV, Ya. (1998): Juridical Encyclopedic Dictionary, p. 77.

¹⁰ ON THE STATE ANTHEM OF UKRAINE: Law of Ukraine (2003).

¹¹ STETSYUK, P.B. (2004) State Symbols of Ukraine: Constitutional and Legal, p. 108.

Ukraine as such.¹² The fact is that according to Article 20 of the Constitution of Ukraine, the establishment of the state symbols, their description and procedure for use shall be established by the law itself, notably by the constitutional law. These prescriptions of the Constitution of Ukraine are imperative, and therefore the process of establishing the state symbols of Ukraine cannot be considered as completed, and one should not raise the issue on the expediency of establishing the Great State Coat of Arms of Ukraine.

4. The institution of legal regulation

Unlike the process of establishing the state symbols of Ukraine, which is currently in the final stage, the institution of legal regulation of the use of the state symbols of Ukraine is in the initial stage of its formation. Currently, this is a very complicated issue to solve that requires a separate study. Without reviewing it carefully, it should be noted that according to Clause 4 of Part 1 of Article 92 of the Constitution of Ukraine the procedure for the use and protection of the state symbols shall be established exclusively by the law of Ukraine. In addition, Part 6 of Article 20 of the Constitution of Ukraine clearly stipulates that the procedure for the use of the state symbols of Ukraine shall be established by the law that shall be adopted by not less than two thirds of the constitutional composition of the Verkhovna Rada of Ukraine, that is by constitutional laws. As already stated, only the Law “On the State Anthem of Ukraine” applies in our state, and other state symbols are regulated at the level of by-laws, particularly, by the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the State Coat of Arms of Ukraine”, and by separate provisions of the group of subordinate regulatory legal acts which were adopted during the time of the Ukrainian SSR and which are in force on the territory of Ukraine only in the part in which they do not contradict the laws of Ukraine.

Particular attention should be given to the protection of the state symbols of Ukraine as a sovereign right of the Ukrainian people to their own nationhood. The protection of the state symbols shall be understood as a system of state and public measures aimed at ensuring the implementation and observance of the norms of the Constitution of Ukraine and other regulatory legal acts regulating the procedure for the establishment and use of the state symbols. In a strict sense, the legal protection of the state symbols is the establishment of legal liability for violating the rules on the use of the state symbols.

Currently, the legislation in force provides for only criminal liability: for public outrage over the State Flag of Ukraine or the State Anthem of Ukraine (Part 1 of Article 338 of the Criminal Code of Ukraine) and for illegal raising of the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel (Article 339 of the Criminal Code of Ukraine).¹³

According to our deep conviction, the system of legal protection of the state symbols of Ukraine should not be limited to criminal liability. It would also be appropriate to envisage constitutional and legal and administrative liability, as already emphasized by other scholars.¹⁴ The Constitution of Ukraine in force has established for the citizens of Ukraine a new obligation to respect its state symbols. The established criminal liability for public abuse of the state symbols of Ukraine does not cover by no means all of possible cases of disrespect for state symbols.

Conclusion

In our opinion, it would be justified to establish administrative liability for disrespect for state symbols. There are so many cases and nobody is not liable for thereof.

For instance, on the building of a government or local authority there is hoisted the wind-worn and weather-stained cloth of the State Flag of Ukraine, which must be considered as inadmissible and the persons being guilty of thereof may be brought to administrative

---

¹² STETSYUK, P.B. (2004) State Symbols of Ukraine: Constitutional and Legal, p. 109.

¹³ The Criminal Code of Ukraine dated April 05, 2001.

¹⁴ STETSYUK, P. B. (1996): On the Competence of the Legislation on the State Symbols of Ukraine, p. 176

liability. Thus, there is every reason to assert that in Ukraine the acute problem is the creation of a reliable and effective system of legal regulation both for the use and protection of its state symbols. Unfortunately, the Constitution of Ukraine has not completed the process of complete registration of the state symbols. At the same time, it has laid the foundations for establishing Ukraine as an independent and sovereign state. It is only necessary to comply with the provisions of the Fundamental Law of Ukraine.

References:

1. FROMM, E. (1992): *The Human Soul [Dusha cheloveka]*, E. Fromm, Moscow, 241 p.
2. NORMA, M.: (2001): *Constitutions of the European States: in 3 vol. [Konstytutsyyi hosudarstv Evropy: u 3 t.]*, 2001, Vol. I., 824 p.
3. *ON THE STATE ANTHEM OF UKRAINE: Law of Ukraine (2003) [Pro Derzhavnyy Himn Ukrayiny: Zakon Ukrayiny]*, Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 24, p. 163.
4. OREL, A. (1964): *Dictionary of Foreign-Language Words [Slovyk chuzhomovnykh sliv]*, 1964, New York, Ch. II, 476 p.
5. STETSYUK P.B. (1994): *Constitutional and Legal Regulation of State Symbols of Ukraine: Thesis... Candidate of Juridical Sciences, [Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya derzhavnykh symboliv Ukrayiny]*, Petro Bogdanovich Stetsyuk, Kh., 209 p.
6. STETSYUK, P.B. (1994): *Constitutional and Legal Regulation of State Symbols of Ukraine: author's abstract ... Candidate of Juridical Sciences [Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya derzhavnykh symboliv Ukrayiny]*, P. B. Stetsyuk, Kh., 17 p.
7. STETSYUK, P. B. (1996): *On the Competence of the Legislation on the State Symbols of Ukraine [Do kompetentsiyi zakonodavstva pro derzhavni symboly Ukrayiny]*, P. B. Stetsyuk, Concept of Development of the Legislation of Ukraine: Papers of Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 1996), K.: Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, p. 176.
8. STETSYUK, P.B. (2004): *State Symbols of Ukraine: Constitutional and Legal Characteristics [Derzhavni symboly Ukrayiny: konstytutsiyno-pravova kharakterystyka]*, P. B. Stetsyuk, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine, No.6, pp. 108-109.
9. SPETA, P. (1977): *Dictionary of Foreign Words [Slovyk chuzhosliv]*, Toronto, 220 p.
10. *The Criminal Code of Ukraine dated April 05, 2001 [Kryminal'nyy Kodeks Ukrayiny]* No. 2341-III, Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 2001, No. 25-26, Art. 131 (as amended).
11. SUKHAREV, Ya. (1998): *Juridical Encyclopedic Dictionary (1987) [Yurydycheskyy entsyklopedycheskyy slovar']*, [Ch. Ed. - A. Ya. Sukharev], 1987, 2nd ed., as amended, M.: Sov. Encyclopedia, 528 p.
12. TODYKA, Yu. N. (1999): *Fundamentals of the Constitutional System of Ukraine: Study Guide [Osnovy konstytutsyonnoho stroya Ukrayiny]*, Yu.N. Todyka, Kh.: Fakt, 320 p.

Contact:

doc. Igor Kuznetsov, PhD.

Faculty of Law

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

29, Alchevskyyh (Artema) Str.

Kharkiv

Ukraine

e-mail: muza.ok@ukr.net

VESMÍRNY PROGRAM AKO ZLOŽKA MÄKKEJ MOCI ČÍNY

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Abstrakt: Cieľom článku je priblížiť úlohu vesmírneho programu Číny v jej stratégii uplatňovania mäkkej moci vo svete. Práca sa najprv pozrie na znaky čínskeho vesmírneho programu. Ďalej sa venuje najvýznamnejším čiastkovým programom v rámci celkového vesmírneho programu, teda letom s ľudskou posádkou či plánovanej sieti družíc *Beidou*. Nakoniec sa článok venuje vesmírnej spolupráci Číny s partnermi v rozvinutom aj rozvojovom svete. Z toho vyplynie význam vesmírneho programu ako súčasť mäkkej moci Číny. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok relevantných oficiálnych zdrojov a elektronických databáz vedeckých časopisov.

Kľúčové slová: Čína, vesmírny program, mäkká moc

JEL: F50, F59

Abstract: The aim of this article is to demonstrate the role of China's space program in its global soft-power strategy. The paper will first look at the characteristics of the Chinese space program. Then it will focus on the most important partial programs within the space program, i.e. manned spaceflight and the planned *Beidou* satellite network. Finally, the article will focus on China's space cooperation with partners in the developing and developed worlds. From this, the importance of the space program as part of China's soft power will be seen. The main methods used were the study and analysis of online sources, mainly internet pages of the relevant official sources and online databases of scientific journals.

Key words: China, space program, soft power

JEL: F50, F59

Úvod

S rozmachom Čínskej ľudovej republiky (ďalej len Číny) pociťuje táto nová veľmoc potrebu rozvíjať nielen svoju tvrdú moc, teda ekonomickú a vojenskú, ale aj mäkkú moc.¹ Mäkká moc krajiny je založená na príťažlivosti jej hodnôt, kultúry a legitimacy jej zahraničnej politiky.² Úlohou mäkkej moci je prezentovať Čínu ako modernú, úspešne sa rozvíjajúcu krajinu. To pomáha Číne rozvíjať vzťahy s partnermi po celom svete. Takisto sa tým Čína snaží zmierňovať obavy tých štátov, ktoré sa obávajú jej vzostupu. Jedným z dôležitých zdrojov mäkkej moci Číny je jej vesmírny program. Cieľom práce je význam vesmírneho programu na čínsku stratégiu uplatňovania mäkkej moci vo svete. Ten predstavuje veľkú prestíž pre Čínu ako rozvojovú krajinu vzhľadom na to, že Čína je iba treťou krajinou, ktorá dokázala vyslať do vesmíru ľudskú posádku. Čína sa stala členom tohto prestížneho „vesmírneho klubu“ v októbri 2003, keď prvý čínsky tchajkonaut Jang Li-wei bol vypustený na obežnú dráhu na palube kapsuly Šen-čou 5. Vesmírny program priblížil Čínu k statusu superveľmoci a zvýšil jej vplyv

¹ NYE, J. S. (2004): *Soft Power and American Foreign Policy*. s. 256

² NYE, J. S. (1990): *Soft Power*, s. 160-161

v systéme, ktorý je dominovaný Západom a konkrétne USA. Charakter tohto vplyvu, v podobe mäkkej moci, znamená, že Čína sa nemusí obávať negatívnej reakcie zo strany tých štátov, ktoré sú citlivé na rast čínskej moci v iných sférach.³ Tiež jej to umožňuje predviesť svoju vedecko-technologickú vyspelosť a pokrok na ceste k postaveniu vyspelej krajiny. Pre ilustráciu, v období medzi r. 2001-2013 podnikla Čína 128 raketových štartov, z čoho bolo 125 úspešných. To predstavuje úspešnosť 98 %, čo je porovnateľné s úspešnosťou ostatných vesmírnych mocností. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok relevantných vládnych zdrojov a elektronických databáz vedeckých časopisov. Článok je písaný z pohľadu realistickej školy disciplíny medzinárodných vzťahov, podľa ktorej sú štáty vnímané ako unitárni aktéri.

1 Znaký čínskeho vesmírneho programu

Predseda *U.S.-China Economic and Security Review Commission* Dennis C. Shea identifikoval štyri trendy v oblasti čínskej vesmírnej spolupráce. Po prvé, napriek (alebo vďaka) svojmu dominantnému postaveniu v kozmonautike v rozvojovom svete sa Čína snaží o čo najtesnejšiu spoluprácu s vyspelými vesmírными mocnosťami, kvôli zisku nových technológií. Po druhé, Čína sa v ponuke vesmírnych produktov a služieb napriek prvému bodu viac orientuje na rozvojový svet je, keďže rozvojové krajiny majú nižšie technologické nároky. Po tretie, rozvojové štáty majú Číne čo ponúknuť, napr. možnosť pre Čínu umiestniť na ich území stanice na telemetriu, sledovanie a kontrolu družíc. Po štvrté, spolupráca Číny s rozvojovými krajinami je často spojená s širšími zahraničnopolitickými ambíciami Číny v danom štáte či v danej oblasti. Argumentuje tým, že Čína dotuje svoje vesmírne služby.⁴ Z toho vyplýva, že jej nejde o čisto ekonomickú spoluprácu.

Shea takisto uviedol niekoľko charakteristických znakov čínskeho vesmírneho programu, ktoré kontrastuje s vesmírными programami ostatných vesmírnych mocností. Jednak je to dlhodobý a metodický prístup a dôraz na postupné kroky. To stavia do protikladu s počiatočným nadšením vesmírneho programu USA v 60. rokoch, ktoré bolo vystriedané istým pocitom bezcieľnosti programu v súčasnosti. To sa v prípade NASA prejavuje najmä v oblasti letov s ľudskou posádkou či lunárnym programom. Na druhej strane, Čína má rozpracovaných niekoľko mimoriadne technologicky náročných a finančne nákladných programov naraz – sieť družíc Beidou, vesmírnu stanicu, lunárny program a program letov na Mars. Naproti tomu západné štáty sa na jednotlivé míľniky zamerali postupne. Ďalším znakom je fakt, že Čínske ozbrojené sily majú rozhodujúce slovo vo vesmírnom programe krajiny, hlavne v oblastiach tvorby vesmírnej politiky, výskume a vývoji či vesmírnych operácií. To kladie do kontrastu s vesmírными programami vyspelých štátov, ktoré sú pod civilnou kontrolou. S tým súvisí aj relatívne nízka transparentnosť čínskeho vesmírneho programu v porovnaní s jeho západnými náprotivkami. Čína napríklad nezverejňuje rozpočet svojho vesmírneho programu. Zahraničné zdroje odhadujú jeho výšku na dva až šesť miliárd USD.⁵

Potenciál čínskeho vesmírneho programu pre rozvojový svet je značný. V prvom rade ide o predaj satelitov rozvojovým krajinám a o vynášanie satelitov iných krajín do vesmíru. Predaj satelitov umožňuje rozvojovým štátom, ktoré nemajú potrebnú vedecko-technickú základňu či ľudský alebo finančný kapitál, pokryť ich potreby v oblasti telekomunikácií, zberu meteorologických a vedeckých dát apod. Rovnaký význam má aj vynášanie satelitov týchto krajín, či už boli vyrobené v Číne alebo inde, do vesmíru čínskymi raketami. Čínska národná vesmírna agentúra poskytuje tieto služby za nižšie ceny ako ostatné vesmírne mocnosti či

³ POLLPETER, K. (2007): *Competing Perceptions of the U.S. and Chinese Space Programs*.

⁴ SHEA, D. C. (2016): *Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?"*, s. 9

⁵ SHEA, D. C. (2016): *Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?"*, s. 2

súkromné spoločnosti ako SpaceX. To je možné vďaka významným dotáciám zo strany čínskej vlády, za čím vidia konkurenti nekalosúťažnú praktiku podobnú predaju výrobkov za dumpingové ceny. Čína sa však nepozerá na svoj civilný vesmírny program len z ekonomického pohľadu, ale aj ako súčasť deklarovanej spolupráce Juh-Juh, ktorá by mala oslabiť dominanciu Západu nad rozvojovým svetom.

2 Programy s ľudskou posádkou

Lety s ľudskou posádkou sú možno zdrojom najväčšej prestíže a mäkkej moci, ktorý vesmírny program Číne poskytol. V r. 2011 vyniesla do vesmíru svoje prvé vesmírne laboratórium, Tiangong-1. To bolo nasledované novým laboratóriom Tiangong-2 v r. 2016. Tieto vesmírne laboratóriá majú pripraviť pôdu na vynesenie vlastnej vesmírnej stanice, Tiangong-3, predbežne v troch etapách v r. 2018, 2020 a 2022.⁶ Hoci s kapacitou troch tchajkonautov pôjde o značne menšiu stanicu ako Medzinárodná vesmírna stanica (ISS), tá má ale podľa súčasných plánov doslúžiť v r. 2024 (no rokuje sa o predĺžení tohto termínu na rok 2028). Keďže v súčasnosti nie je plán jej okamžitého nahradenia novou stanicou, je možné, že Čína bude mať po r. 2024 jedinú aktívnu vesmírnu stanicu na obežnej dráhe Zeme spomedzi všetkých vesmírnych mocností. Je treba zmieniť, že napriek čínskemu záujmu nie je Čína partnerom v projekte ISS a na stanici neboli doteraz žiadni čínski tchajkonauti. Príčinou toho je odpor USA, z dôvodov zmieneneho zákazu transferu vesmírnych technológií s možným vojenským využitím – napriek tomu, že USA mali podobné obavy z participácie Ruska, no dokázalo ich prekonať. Bude preto zaujímavé sledovať, ako sa bude politický aspekt vesmírnej spolupráce vyvíjať, pokiaľ naozaj dôjde k situácii, že Čína bude jediný štát s aktívnou vesmírnou stanicou. Tento stav by mohol napr. posilniť pozíciu Číny vo vyjednávaní o uvoľnení či zrušení amerického embarga na zmienené technológie.

Čína už vyhlásila, že je otvorená medzinárodnej participácii na programe Tiangong-3, napr. vo sfére vedeckých experimentov alebo účasti kozmonautov z iných krajín. Ponúkla však aj možnosť spolupodieľať sa na výstavbe samotnej vesmírnej stanice. V kontraste k USA, Rusku a štátu ESA (Európskej vesmírnej agentúry) sú oveľa viac naklonené spolupráci, a ako ESA tak aj ruský Roskosmos podpísali s Čínou zmluvy o spolupráci na prevádzkovaní čínskej vesmírnej stanice – európski spationauti sa už učia čínsky ako súčasť prípravy na pobyt na tejto stanici. V júni 2016 takisto došlo k podpise dvoch dohôd medzi Čínou a Úradom OSN pre vesmírne záležitosti, na základe ktorých bude Čína prijímať, vyhodnocovať, vyberať a financovať ponuky od potenciálnych zahraničných partnerov na vykonávanie vedeckých experimentov na vesmírnej stanici. Táto stanica teda môže Číne priniesť významné ekonomické a diplomatické výhody a posilniť tak jej aspiráciu na pozíciu lídra vo výskume vesmíru a teda aj jej mäkkú moc – hlavne ak tradičné vesmírne mocnosti nebudú môcť v tejto oblasti ponúknuť alternatívu.

Čína má tiež plány vyslať človeka na mesiac niekedy medzi r. 2031-2036. V súvislosti s tým vyslala k mesiacu niekoľko sond, medzi nimi sondu Čang'e-3,⁷ ktorá sa stala prvou sondou z krajiny inej ako USA či ZSSR, ktorá vykonala kontrolované pristátie na mesiaci. V súčasnosti sa pripravuje misia sondy Čang'e-4, ktorá má byť prvou sondou, ktorá úspešne pristane na odvrátenej strane mesiaca. Prestíž Číny teda rastie s každým úspešným krokom.

3 Sieť družíc Beidou

Ďalším významným aspektom mäkkej (no potenciálne aj tvrdej) moci, ktorý Číne prináša je vesmírny program, patrí budovanie satelitného navigačného systému *Beidou* (čínske

⁶ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): China's Space Activities in 2016.

⁷ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): China's Space Activities in 2016.

označenie pre súhvezdie Veľký voz, prepisované aj *BeiDou* či *Bei Dou*), ktorý je analogický k americkému GPS, ruskému GLONASS či európskemu systému Galileo.⁸ Práve pri spolupráci s ESA na vývoji systému Galileo v minulom desaťročí získala Čína dôležité skúsenosti na vývoj vlastného navigačného systému. Systém *Beidou* zatiaľ pokrýva len región Ázie a západného Tichomoria; globálne pokrytie má byť dosiahnuté v r. 2020. Tento projekt stál 2,57 miliardy USD v r. 1994-2012, a čínska vláda prezidenta Si Ťin-pchinga predpokladá výdavky v hodnote 6,41-8,02 miliárd USD na r. 2013-2020. To robí zo systému *Beidou* jeden z najdrahších čínskych vesmírnych projektov, popri letoch s ľudskou posádkou. Hoci ide v prvom rade o vojenský systém, ktorý má zbaviť Čínu závislosti na GPS, Čína má s ním veľké plány aj v civilnom sektore. V bielej knihe z r. 2016 Čína oznámila, že systém *Beidou* bude bezplatne dostupný užívateľom na celom svete (podobne ako GPS).⁹ Okrem prestíže, ktorá je s tým spojená, ponúka *Beidou* Číne aj iné politické príležitosti. Čína môže využiť posilnenej pozície, ktorú je *Beidou* dáva, aby si nárokovala na väčší vplyv v medzivládnych organizáciách, ktoré prijímajú rozhodnutia ohľadne globálnej navigácie. Ide napr. o Medzinárodnú telekomunikačnú úniu, Medzinárodný výbor pre globálne navigačné satelitné systémy či Medzinárodnú organizáciu pre civilné letectvo. S týmto systémom sú spojené aj ekonomické výhody pre Čínu. Do r. 2018 majú byť pokryté všetky štáty zapojené do čínskeho multilaterálneho projektu „Jeden pás, jedna cesta“, či „Pás a cesta“ (*One Belt One Road, OBOR*). Takisto Čína predpokladá rozvoj trhu s projektmi a službami spojenými s globálnou navigáciou. Ten by podľa čínskych analytikov mal dosiahnuť hodnotu 65 miliárd USD do r. 2020 a potenciálne hodnotu stoviek miliárd USD v budúcnosti, čo by výrazne posilnilo čínsku hospodársku diplomaciu.¹⁰ *Beidou* má tak potenciál stať sa najvýznamnejším zdrojom mäkkej moci pre Čínu čo sa týka jej vesmírneho programu. Tento systém patrí medzi 16 megaprojektov v rámci Strednodobého a dlhodobého plánu rozvoja vedy a technológie na roky 2006 – 2020 z dielne čínskeho Ministerstva pre vedu a technológiu. Systém *Beidou* je jedným zo štyroch vesmírnych projektov tohto plánu – k ostatným trom patrí program letov s ľudskou posádkou, systém na pozorovanie Zeme a program vyslania vesmírnych sond na mesiac. Programy vesmírneho výskumu teda predstavujú celú jednu štvrtina týchto 16 megaprojektov.¹¹

Medzi iné aktuálne či potenciálne vesmírne projekty, ktoré majú najväčšiu možnosť posilniť prestíž či mäkkú moc Číny, patrí sonda *Micius*, vypustená v r. 2016. Tá je určená na výskum kvantovej komunikácie, ktorá má viesť k efektívnejšiemu šifrovaniu správ a teda k bezpečnejšej digitálnej komunikácii. K potenciálnym projektom sa radí plán vyslať sondu na Mars v r. 2020 či vypustiť na obežnú dráhu Zeme vesmírny teleskop, ktorý bude obsluhovaný z plánovanej vesmírnej stanice *Tiangong-3*.¹²

4 Vesmírna spolupráca medzi Čínou a ostatnými krajinami

Prestíž, ktorú Číne dodáva jej vesmírny program, vidno aj na miere jej spolupráce s ostatnými krajinami na vesmírnych projektoch. Spolupráca s ESA je na vysokej úrovni, čo bolo dokázané spoluprácou na systéme Galileo a podporou ESA pre čínske zapojenie sa do projektu ISS či a pre čínsku stanicu *Tiangong-3*. Popri vede a výskume je spolupráca najintenzívnejšia práve v oblasti letov s ľudskou posádkou. Európa môže Číne ponúknuť najmä

⁸ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): China's BeiDou Navigation Satellite System.

⁹ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): China's Space Activities in 2016.

¹⁰ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): China's BeiDou Navigation Satellite System.

¹¹ SHEA, D. C. (2016): Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?", s. 4

¹² SHEA, D. C. (2016): Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?", s. 6

prístup k vyspelým technológiám. Ide predovšetkým o tie technológie, na ktoré USA uvalili embargo, čo sa týka ich vývozu do Číny, alebo alternatívne technológie, ktoré pod embargo nespádajú.¹³ Na druhej strane pre ESA je spolupráca dôležitá hlavne kvôli finančným prostriedkom, ktorých má ESA nedostatok. Spolupráca oboch strán v oblasti vesmíru taktiež vedie k posilňovaniu ekonomických vzťahov všeobecne. Význam tohto vzťahu je viditeľný aj v tom, že ESA je prvou zahraničnou vesmírnou agentúrou, s ktorou Čína nadviazala partnerstvo. To začalo v júli 2001 projektom na výskum magnetického pola Zeme.

Vesmírna spolupráca s Čínou má však najväčší dosah na rozvojové krajiny. V bielej knihe o vesmíre z r. 2000 Čína uvádza svoj úmysel prostredníctvom svojho vesmírneho programu prispieť k rozvoju vesmírnych kapacít všetkých krajín, no predovšetkým rozvojových. Takisto v tomto dokumente zdôrazňuje potrebu medzinárodnej spolupráce a výmeny v oblasti vesmíru a vesmírnych technológií s cieľom umožniť všetkým štátom zdieľať tieto technológie a poznatky.¹⁴ To bol však do istej miery pragmatický krok zo strany Číny, keďže v tej dobe bola sama skôr importérom vyspelých technológií. Dnes je technologická pozícia Číny, a teda aj jej atraktivita pre rozvojové krajiny, podstatne silnejšia.

Okrem dodávania družíc či ich vynášania na obežnú dráhu je Čína zvlášť zaujímavý partner najmä pre tie novoindustrializované štáty, ktoré chcú rozvíjať vlastné vesmírne kapacity.¹⁵ Napríklad prvý prípad vesmírnej spolupráce Číny bol s Brazíliou na prelome 80. a 90. rokov. Tá sa rozvíjala v kontexte izolácie Číny po udalostiach na Námestí nebeského pokoja z r. 1989, keď boli na Čínu uvalené sankcie zo strany západných štátov. To nútilo Čínu hľadať nových partnerov. Brazília na druhej strane hľadala lacnejšiu alternatívu k spolupráci s USA v oblasti vývoja družíc. Výsledkom bola spolupráca na programe satelitov CBERS (China–Brazil Earth Resources Satellite). Prvá družica, Ziyuan-1, bola vypustená v r. 1999; nasledovali štyri ďalšie do r. 2014. Tieto družice majú za cieľ monitorovať prírodné zdroje oboch krajín (poľnohospodárske, lesnícke, geologické, hydrologické, meteorologické, apod.) a napomáhať pri kartografických projektoch. Spolupráca naplnila očakávania oboch partnerov – brazílske náklady sa znížili a Čína, ktorá bola spočiatku závislá na využívaní zahraničných satelitov, získala prístup k potrebným technológiám. Podobná spolupráca sa neskôr rozvinula medzi vesmírnymi agentúrami Číny a Venezuely,¹⁶ no tu už bola Čína jasný dominantný partner. Tento vzťah vyústil do vynesenia telekomunikačnej družice VENESAT-1 Čínou v r. 2008; Čína previedla satelit pod kontrolu Venezuely nasledujúci rok. VENESAT-1 mal rozšíriť signál pre internet a telekomunikácie do odľahlých regiónov Venezuely. Čína podporuje aj vesmírny program Nigérie. Od čínskej pôžičky pre vesmírny program, zostrojenie nigérijskej družice a jej vnesenie na obežnú dráhu v r. 2007 až po výcvik, štipendiá či logistickú a investičnú podporu pre ambíciu Nigérie vyniesť do vesmíru človeka do r. 2030.¹⁷

No Čína sa usiluje o vedúcu úlohu vo výskume vesmíru najmä u ázijsko-pacifických krajín. Táto úloha bola potvrdená keď Čína vo februári 1992 iniciovala založenie Ázijsko-pacifickej multilaterálnej spolupráce vo vesmírnych technológiách a aplikáciách (*Asia-Pacific Multilateral Cooperation in Space Technology and Applications*, AP-MCSTA). Pôvodne išlo o memorandum o porozumení medzi Čínou, Pakistanom a Thajskom, no záujem prejavilo viacero krajín oblasti a na prvej schôdzi AP-MCSTA v Pekingu sa zúčastnilo 16 krajín, vrátane takých silných regionálnych hráčov ako Austrália, Japonsko či India. Hneď od počiatku bolo

¹³ SABATHIER, V. G. (2005): Europe and China.

¹⁴ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2000): China's Space Activities: IV. International Cooperation.

¹⁵ SHEA, D. C. (2016): Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?", s. 10-11

¹⁶ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2011): China's Space Activities in 2011: V. International Exchange and Cooperation.

¹⁷ SHEA, D. C. (2016): Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on "Are We Losing the Space Race to China?", s. 8

cieľom povýšenie tejto spolupráce na úroveň formálnej medzinárodnej organizácie.¹⁸ Čína bola vždy v popredí tohto úsilia – v r. 1994 bola zvolená za koordinátora Styčného výboru AP-MCSTA, ktorý mal viesť k inštitucionalizácii spolupráce. Styčný výbor aj Prípravný výbor pre ázijsko-pacifický mechanizmus vesmírnej spolupráce, založený v r. 1999, mali sídlo v Pekingu, rovnako ako sekretariát AP-MCSTA, ktorý vznikol v r. 2001. Toto úsilie vyústilo do založenia Ázijsko-pacifickej organizácie pre vesmírnu spoluprácu (*Asia Pacific Space Cooperation Organization*, APSCO) 28. 10. 2005 takisto so sídlom v Pekingu, ktorá sa stala hlavnou platformou multilaterálnej vesmírnej spolupráce pre Čínu. Členmi APSCO sa spočiatku stalo sedem štátov – okrem Číny išlo o Pakistan, Bangladéš, Irán, Thajsko, Mongolsko a Peru; neskôr sa pridalo Turecko.¹⁹ Keďže čínsky vesmírny program je najvyspelejší zo zúčastnených štátov, Čína môže dodávať vlastné technológie, služby a *know-how*, a zbierať tak podporu pre svoje vlastné vesmírne ciele. Čína tiež zdieľa meteorologické a iné dáta zo svojich družíc s partnermi z juhovýchodnej, južnej a strednej Ázie, ktoré môžu týmto krajinám pomôcť napr. v boji proti narkotikám odhaľovaním skrytých polí kde sa pestuje ópium. Tieto výhody a služby, spolu s vedúcou úlohou, ktorú Čína mala pri vytvorení APSCO, je zdrojom prestíže a mäkkej moci Číny v ázijsko-pacifickej oblasti.

Okrem širokej spolupráce v rámci APSCO sa Čína zameriava aj na užšie vzťahy so štátmi ASEAN v oblasti vesmírnej spolupráce. V rámci programov AP-MCSTA a neskôr APSCO Čína poskytuje výcvik študentom zo štátov ASEAN v oblasti aplikácií vesmírnych programov, napr. v prevencii a boji proti prírodným katastrofám.²⁰

No Čína sa nemôže považovať za jednoznačne preferovaného partnera rozvojového sveta v oblasti výskumu vesmíru. USA a Japonsko takisto rozširujú vesmírnu spoluprácu s rozvojovým svetom. Relevantnejšie pre čínsku mäkkú moc ako prvej rozvojovej vesmírnej veľmoci je skutočnosť, že rastie význam vesmírneho programu Indie. Tá sa takisto začína orientovať na vysielanie družíc, a takisto za výhodnú cenu. Indické mesto Dehradun je tiež sídlom Centra pre vzdelávanie vo vesmírnej vede a technológiách (*Center for Space Science and Technology Education*, CSSTEAP).²¹ Toto centrum je inštitúciou Hospodárskej a sociálnej rady OSN a prináša Indií istú mieru prestíže a vplyvu v regionálnej spolupráci v oblasti výskumu vesmíru – aj vďaka faktu, že so 17 zapojenými štátmi má dvakrát viac členov ako APSCO. India takisto rozvíja lunárny program, napr. vyslaním družice Chandrayaan-1 okolo mesiaca. No India môže predstavovať určitú konkurenciu pre Čínu iba v oblasti ekonomického využitia vesmírneho programu, najmä vypúšťania telekomunikačných a vedeckých družíc okolo Zeme. Vo sfére samotného výskumu vesmíru (a s tým spojenej prestíže) India zatiaľ výrazne zaostáva, vzhľadom na to, že nedokáže vyslať do vesmíru človeka, a vzhľadom na čínsky náskok v projektoch vesmírnych laboratórií, vesmírnej stanice či výskumu mesiaca to v dohľadnej dobe tak aj ostane.

Záver

Vidíme teda, že hoci čínsky vesmírny program má nespochybniteľný účinok na tvrdú moc Číny (napr. vypúšťanie vojenských družíc na špionáž a koordináciu ozbrojených síl, či vývoj antisatelitných zbraní), tento program má významný efekt aj na mäkkú moc Číny. Čína sa prostredníctvom neho predstavuje ako úspešná rozvojová krajina, ktorá sa vlastným modelom rozvoja vyrovnáva rozvinutým krajinám v oblasti výskumu vesmíru. Zároveň prezentuje svoj prístup k vesmírnej spolupráci ako súčasť svojho dôrazu na multilateralizmus a vzájomne výhodnú spoluprácu. Tým chce Čína oslovit' predovšetkým rozvojový svet, v rámci

---

¹⁸ ASIA PACIFIC SPACE COOPERATION ORGANIZATION (APSCO) (2008): Initialization Stage of APSCO.

¹⁹ ASIA PACIFIC SPACE COOPERATION ORGANIZATION (APSCO) (2008): APSCO Member States.

²⁰ INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2006): China's Space Activities in 2006: V. International Exchanges and Cooperation.

²¹ CENTER FOR SPACE SCIENCE AND TECHNOLOGY EDUCATION (CSSTEAP) (2017): Background.

Čínou deklarovanej spolupráce Juh-Juh. Čínsky vesmírny program má teda niekoľko aspektov, ktoré sú atraktívne najmä pre rozvojové krajiny, predovšetkým pre tie, ktoré sa usilujú o rozvoj vlastného vesmírneho programu. Avšak vesmírna spolupráca s Čínou je príťažlivá aj pre štáty ESA či Japonsko. Iba spolupráca s USA a jej vesmírnou agentúrou NASA je obmedzená kvôli americkému zákazu vývozu satelitov a iných komponentov na vývoj vesmírnych technológií z USA do Číny, v rámci zákazu vývozu technológií s potenciálnym vojenským využitím. Napriek tomu má Čína dostatok iných záujemcov o spoluprácu. Ostatné rozvinuté štáty si uvedomujú, že Čína ich rýchlo doháňa čo sa týka technologickej vyspelosti vesmírneho programu. Vnímajú Čínu ako štedrého partnera, s ktorým sa dajú plánovať ambiciózne projekty. Aj to je dôkaz úspechu mäkkej moci Číny vo sfére výskumu vesmíru.

Použitá literatúra:

1. ASIA PACIFIC SPACE COOPERATION ORGANIZATION (APSCO) (2008): *Initialization Stage of APSCO*. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://www.apsco.int/AboutApscosS.asp?LinkNameW1=History_of_APSCO&LinkNameW2=Initialization_Stage_of_APSCO&LinkCodeN3=11171&LinkCodeN=17
2. ASIA PACIFIC SPACE COOPERATION ORGANIZATION (APSCO) (2008): *APSCO Member States*. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://www.apsco.int/AboutApsco.asp?LinkNameW1=APSCO_Member_States&LinkCodeN=11
3. CENTER FOR SPACE SCIENCE AND TECHNOLOGY EDUCATION (CSSTEAP) (2017): *Background*. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.cssteap.org/background>
4. INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2000): *China's Space Activities: IV. International Cooperation*, nov 2000. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.china.org.cn/e-white/8/20-5.htm>
5. INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2006): *China's Space Activities in 2006: V. International Exchanges and Cooperation*, okt 2006. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.china.org.cn/english/features/book/183709.htm>
6. INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2011): *China's Space Activities in 2011: V. International Exchange and Cooperation*, 29. 12. 2011. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-12/29/content_24280425.htm
7. INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): *China's BeiDou Navigation Satellite System*, 16. 6. 2016. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7238634.htm
8. INFORMATION OFFICE OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2016): *China's Space Activities in 2016*. 27. 12. 2016. [online]. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2016/12/28/content_281475527159496.htm
9. NYE, J. S. (1990): *Soft Power*. [online]. In: *Foreign Policy*, jeseň 1990, č. 80, s. 153-171. [citované 14. 9. 2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf>
10. NYE, J. S. (2004): *Soft Power and American Foreign Policy*. [online]. In: *Political Science Quarterly*, leto 2004, roč. 119, č. 2, s. 255-270. [citované 14. 9. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org.00000czg026c.han2.savba.sk/stable/pdf/20202345.pdf>

11. POLLPETER, K. (2007): Competing Perceptions of the U.S. and Chinese Space Programs. [online]. In: *China Brief*, 10. 1. 2007, roč. 7, č. 1. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <https://jamestown.org/program/competing-perceptions-of-the-u-s-and-chinese-space-programs-2/>
12. SABATHIER, V. G. (2005): Europe and China. [online]. In: *Space.com*, 24. 5. 2005. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.space.com/1119-europe-china.html>
13. SHEA, D. C. (2016): Testimony before the House Space Science and Technology Committee, Subcommittee on Space Hearing on “Are We Losing the Space Race to China?”. [online]. In: *U.S. House of Representatives Document Repository*, 27. 9. 2016, s. 1-16. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://docs.house.gov/meetings/SY/SY16/20160927/105387/HHRG-114-SY16-Wstate-SheaD-20160927.pdf>

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
juraj.ondrias@euba.sk

SUEZSKÁ KRÍZA VRCHOLÍ – AKÉ BOLI VYHLIADKY MIEROVÉHO RIEŠENIA? (AUGUST 1956)

Karol R. Sorby

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: karol.sorby@euba.sk

Abstrakt:

Tri týždne po znárodnení Spoločnosti Suezského prieplavu Británia nedokázala rázne reagovať. Okamžitý vojenský zásah bol nemožný a účinné potrestanie Egypta si vyžadovalo americkú podporu. Ministri uznali, že predstava J. F. Dullesa o „vyvrhnutí“ prieplavu, bude závisieť od diplomatických krokov a vytvorenia medzinárodnej koalície, ale „jastrabi“ ako Anthony Eden a Harold Macmillan sa nechceli vzdať vojenského riešenia. Plán prvej londýnskej konferencie vypracovaný J. F. Dullesom, Selwynom Lloydom a Christianom Pineauom, bol jednoduchý: pod vedením Británie, USA a Francúzska väčšina zostávajúcich 22 štátov mala súhlasiť s vytvorením medzinárodnej správy, ktorá by kontrolovala tranzit cez prieplav. Egypt sa odmietol zúčastniť a zamietol akékoľvek spochybňovanie svojej zvrchovanosti.

Kľúčové slová: Británia a Francúzsko nie sú pripravené na vojenský zásah; USA presadzujú diplomatické riešenie krízy; snaha o sformovanie medzinárodnej koalície: prvá londýnska konferencia

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract:

Three weeks after nationalisation of the Suez Canal Company, Britain was no closer to an effective riposte. Immediate military action could not be carried out, and effective punishment of Egypt required American support. Ministers recognised that John Foster Dulles's vision of Egypt "disgorging" the Canal relied upon diplomatic procedures and the formation of an international coalition, but "hawks" like Anthony Eden and Harold Macmillan were unwilling to set aside the military option. The plan drafted by J. F. Dulles, Selwyn Lloyd and Christian Pineau for the first London conference was simple: led by Britain, the US and France, a majority of the remaining twenty-two nations would agree to the establishment of an international authority to control transit through the Cana. However, Egypt rejected any challenge to her sovereignty and refused to attend.

Key words: Britain and France are not prepared for the military option; the USA prefers a diplomatic solution of the crisis; search for establishing an international coalition: the first London Conference

JEL Classification: F51, Y80

Po znárodnení Suezského prieplavu väčšina britskej tlače žiadala demonštráciu sily. Tón určil denník *The Times* 1. augusta 1956: Ak Džamālovi ^c Abdannāširovi prejde tento čin, všetky britské a ostatné západné záujmy na Blízkom východe budú ohrozené. Vykrúcačky či mal zákonné oprávnenie zmocniť sa prieplavu sa úplne míňajú cieľa.¹ Dôležité je, že vláda 2.

---

* Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA 2/0107/15.

¹ Úvodník v *The Times*, 1. augusta 1956. In: LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez. The Lion's Last Roar. Documents*

augusta v rámci rozpravy v Dolnej snemovni zdanlivo získala podporu všetkých strán. A tak prichádzame k osudovej debate, kde snemovňa mala príležitosť plne zhodnotiť všetky aspekty suezskej krízy. Osudovej preto, lebo na základe tejto debaty premiér sir Anthony Eden nadobudol mylný dojem, že väčšina národa ho bude vo vojenskej akcii proti Egyptu podporovať. Popoludní vystúpil v pléne a s poľutovaním konštatoval, že ešte nemôže predložiť zámery vlády, pretože rokovania s ministrami zahraničných vecí USA, Johnom Fosterom Dullesom a Francúzska, Christianom Pineauom pokračujú. Upozornil parlament na vážnu hrozbu, ktorú pre britské hospodárstvo predstavuje znárodnenie prieplavu. Teatrálne odsúdil „svojvoľnú akciu“ egyptského prezidenta, ktorý sa nezastaví pred porušovaním medzinárodných dohôd a dodal, že to vrhá príznačné svetlo na charakter jeho režimu. Povedal, že nemožno súhlasiť s tým, aby pre budúcnosť zostal prieplav pod neobmedzenou kontrolou jedného štátu, ktorý ju môže využívať pre účely vlastnej politiky.² Preto vláda prijala isté vojenské opatrenia preventívneho charakteru, vrátane povolania obmedzeného počtu záložníkov a presun niektorých útvarov do Stredozemia.

Premiérova reč bola napriek obsiahnutej hrozbe mierna, miernejšia než po nej nasledujúca reč vodcu *labouristickej* opozície Hughu Gaitskella. Ten bol v zložitej situácii: bol ekonómom a nie odborníkom na zahraničné veci: na suezskú krízu sa díval očami národohospodára, a preto bol aj primerane znepokojený. V uplynulých mesiacoch prejavy k problémom Blízkeho východu prednášal až po tom, čo ich starostlivo upravil jeho kolega, poslanec Richard Crossman, ktorý vedel o regióne viac ako ktokoľvek iný v parlamente. Teraz, žiaľ, Crossman nebol poruke, a tak sa musel spoľahnúť na svojho „tieňového“ ministra Alfa Robensa a výsledok bol katastrofálny. Hugh Gaitskell vyhlásil, že všetko, čo bolo uvedené, je dobre známe „je to presne to isté, na čo sme si pred vojnou zvykli od Hitlera a Mussoliniho“.³ Vehementne odsúdil Džamála °Abdannāšira tvrdiac, že táto epizóda sa musí brať ako súčasť boja o nadvládu nad Blízkym východom, pričom ide aj o prestíž: „Ak sami nedokážeme presadiť svoje práva, naši zvyšní priatelia na Blízkom východe nás opustia a my stratíme svoju (!) ropu“.⁴ Vystúpenie ukončil návrhom, aby sa týmto sporom zaoberala OSN a nástojil na tom, že nech sa podnikne akýkoľvek krok – a nevytlúčil ani použitie sily – musí byť v súlade so záväzkami voči Charte OSN. Návrh však vyznel len ako vedľajšia myšlienka, ktorá nasledovala po dlhom prehl'ade blízkovýchodnej situácie. Militantný tón reči zapôsobil na parlament a na premiéra viacej ako poukazy na Chartu.

Diskusia v parlamente naberala čoraz ostrejší tón. Po viacerých povrchných vystúpeniach, o. i. kapitána Charlesa Waterhousea, vodcu *suezskej skupiny*, v ktorom s nezakrytým zadost'učinením blahoželal Hughovi Gaitskellovi za jeho mimoriadne odvážny prejav, vystúpil Herbert Morrison. V *labouristickej* vláde v čase abadanskej krízy bol ministrom zahraničných vecí a jeho prejav bol nielen nevyberaným útokom na egyptského prezidenta, ale aj zjavným povzbudením vlády, aby s podporou USA a OSN použila silu, ak to nebude možné, tak aj bez nich. Väčšina vládných i *labouristických* poslancov vyhlásenie privítala s ováciami a Selwyn Lloyd, ktorého vystúpenie bezprostredne nasledovalo, vyjadril vďaku za vyjadrené sympatie.⁵

Hugh Gaitskell však neponúkol bezpodmienečnú podporu vláde ako neskôr tvrdil premiér Eden. Keď sa jeho poslanci dozvedeli o vojenských prípravách vlády, začali naň naliehať, aby premiérovi pripomenul britské záväzky voči OSN: „Nesmieme sa dostať do situácie keď môžeme byť odsúdení Bezpečnostnou radou OSN ako agresori a keď väčšina členov valného zhromaždenia OSN bude proti nám. Spory o legalite egyptského kroku musia

---

in *Contemporary History*. Manchester: Manchester University Press, 1996, s. 53.

² LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*. London: Hodder and Stoughton, Coronet Books, 1980, s. 101.

³ Statement by Leader of the Opposition Gaitskell to the House of Commons, 2 August 1956. In: LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 53.

⁴ EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. Diel II., s. 256; LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 103.

⁵ LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 101-104.

byť predložené Medzinárodnému súdnemu tribunálu“.⁶ Aj keď niektorí *labouristickí* členovia vyzývali vládu k zdržanlivosti, vcelku ju nemožno viniť za to, že nadobudla presvedčenie, že väčšina *Labouristickej strany* podporuje jej rozhodnutie o použití sily. Gaitskellov postoj sa podobal americkému, ale jeho militantné komentáre na adresu Džamála °Abdannāšira zaregistrovali tlač, parlament aj vláda. Anthony Eden nedal žiadne stanovisko k použitiu sily a *egyptský výbor* pokračoval vo vojenskom plánovaní.⁷

Vystúpenia premiéra Edena aj ministra Lloyda sa hemžili osobnými útokmi na egyptského prezidenta čo naznačovalo, že nemajú záujem s ním rokovať. Ešte pred odchodom parlamentu na prázdniny, sa Selwyn Lloyd stretol s *konzervatívnymi* poslancami zahraničného výboru a vyhlásil, že jediným prijateľným riešením je nejaká forma medzinárodnej kontroly, ktorej možno dôverovať. Nemal záujem o špecializovanú agentúru OSN, ale o medzinárodné konzorcium spoľahlivých krajín.⁸ Po tomto stretnutí vláda – aj keby bola chcela – nemohla ustúpiť bez ohrozenia svojej budúcnosti. Dolná snemovňa sa potom rozišla na prázdniny a premiér Anthony Eden prišiel o vitálnu ozvenu názorov verejnosti, ktorú napriek všetkým nedostatkom snemovňa predstavovala. Rozhodnutie padlo: teraz bolo treba vypustiť dymovú clonu.

Na záver schôdze ministrov zahraničných vecí „veľkej trojky“ bolo prijaté vyhlásenie, kde účastníci síce nepopierali práva Egypta ako zvrchovaného štátu, tvrdili však, že táto akcia znamenala oveľa viac ako prostý znárodňovací akt. Jeden štát svojvoľne zabral medzinárodný orgán, ktorý je zodpovedný za udržovanie a prevádzku Suezského prielavu. So zreteľom na sprievodné okolnosti boli toho názoru, že akcia egyptskej vlády ohrozuje slobodu a bezpečnosť prielavu, zaručené Konvenciou z roku 1888. Preto považujú za nutné urobiť také opatrenia, ktoré by viedli k zaisteniu plynulosti prevádzky v prielave. Z toho dôvodu navrhujú, aby sa neodkladne konala konferencia zmluvných strán Konvencie a iných štátov, ktoré majú záujem o používanie prielavu.⁹

Počas mokrých chladných augustových dní – bolo to najhoršie leto aké Británia zažila za dlhé roky – *Foreign Office* zúfalo pracoval, aby mobilizoval medzinárodnú podporu pre anglo-francúzsky postoj. Briti využili každý mysliteľný nátlak, aby zjednotili svojich spojencov a domíniá. Stanoviská získané z krajín Commonwealthu však ukazovali, že len Kanada bezvýhradne súhlasí s použitím sily. Pravdepodobne aj Austrália a Nový Zéland by boli stáli za Britániou, keby podnikla vojenskú akciu proti Egyptu. Premiér Nového Zélandu Stuart Holland podporil Anthonyho Edena a premiér Austrálie Robert Menzies, ktorý pôvodne hovoril, že vojenská akcia „rozdelí západný svet“ si čoskoro osvojil názor o nutnosti rýchlej a tvrdej reakcie britskej vlády. India a Cejlón boli otvorene kritické voči britskému militantnému postoju a chceli dosiahnuť riešenie na základe dohody. Európske krajiny ako Nórsko a Taliansko, hoci samy záviseli od prielavu, odmietli čo i len uvažovať o možnosti svojej účasti na ozbrojenej expedícii. Britský veľvyslanec v Moskve William Hayter a jeho francúzski a americkí kolegovia v prípade anglo-francúzskej invázie do Egypta nepovažovali sovietsky útok proti Británii za pravdepodobný.¹⁰

Po návrate J. F. Dullesa do vlasti Christian Pineau vyšiel s myšlienkou úplnej blokády egyptského obchodu a bojkotu plavby cez prielav, ale nikto iný tomu nebol naklonený. Bezprostredný účinok blokády na rozvojové hospodárstvo Egypta by nebol veľký a Británia sa teraz rozhodla, že chce udržať tok ropy do poslednej chvíle. Selwyn Lloyd a Christian Pineau skúmali aj vzťah všetkých voči Izraelu. Pineau povedal, že jeho prvou reakciou na uchvátenie

---

⁶ JAY, Douglas. *Change and Fortune*. London: 1980, s. 254.

⁷ PREM 11/1159 Gaitskell to Eden, 3 August 1956.

⁸ LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 94-95.

⁹ Prohlášení Velké Británie, Francie a Spojených států k znárodnění Společnosti Suezského průplavu, 2.8.1956. In: *Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 1963, s. 255-256.

¹⁰ FO 371/119083 Moscow to Foreign Office, 2 August 1956.

Spoločnosti bolo využiť Izraelčanov, ale potom si to rozmyslel.¹¹ Iracký premiér Nūrī as-Saʿīd 3. augusta, krátko pred návratom do vlasti navrhol, aby západné lode neplatili Egyptu poplatky a keď im egyptská správa zabráni v plavbe, námorné mocnosti budú mať pádny dôvod na vojenskú akciu.¹² Selwyn Lloyd po konzultácii s Nūrīm as-Saʿīdom, vyjadril názor, že všetko dobre dopadne za predpokladu, že všetky tri veľmoci budú jednotné a Izrael v žiadnom prípade nebude do veci zatiahnutý. Christian Pineau povedal, že francúzska vláda chce dodať Izraelu ďalších 24 stíhačiek *Mystère IV*; ostatní však cítili, že keby sa čokoľvek o tom dostalo do tlače, poukáže to na spoločnú akciu s Izraelom, a to by hralo egyptskému prezidentovi do rúk. Washington preto požiadal Kanadčanov, aby pozdržali dodávky amerických stíhačiek *F-86* Izraelu, ktoré už predtým sponzorovali.

Naopak minister Harold Macmillan 3. augusta navrhol premiérovi Edenovi, aby do akcie zainteresoval aj Izrael. Poukázal na to, že keby on bol v pozícii Izraelčanov určite by v danej situácii zasiahol, aby získal čo najväčšiu výhodu. „Záleží na tom, aby nám pomohli a neprekážali nám. Nemôžeme potrebovať, aby zaútočili na Jordánsko.“¹³ Selwyn Lloyd, ktorý sa obával, že spájanie sa s Izraelom by podkopalo britské pozície v arabskom svete, sa na zasadnutí *egyptského výboru* proti nemu postavil. Aj premiér rázne odmietol Macmillanove návrhy a Selwyn Lloyd následne povedal izraelskému veľvyslancovi, že je nutné, aby sa Izrael nateraz držal bokom od suezskej otázky a udržiaval pomery na hraniciach s Arabmi v pokoji.¹⁴

Fasáda anglo-amerikej zhody však nedokázala vyriešiť základný nesúlad v použití sily. Počas večere s J. F. Dullesom Harold Macmillan zdôraznil, že ak má byť v dôsledku udalostí Británia degradovaná na mocnosť druhého rangu, tejto výzve treba čeliť teraz a nepripustiť postupný rozklad. Aj väčšina tlače stála pevne za vládou. *The Times*, ktoré v tejto etape ovplyvňovali vládu viac ako ktorýkoľvek iný mienkotvorný orgán, naliehali na zachovanie pevného postoja. Ráno 3. augusta v úvodníku nadpísanom „Odolávame agresorovi“ temne naznačovali, že treba „strčiť nohu medzi dvere“. V každom prípade vláda rýchlo preladila na túto vlnu. Minister Dulles odcestoval 3. augusta a hneď na druhý deň bol z Nemecka povolaný generál Hugh Stockwell, ktorý tam velil 1. zboru britskej armády. Bol vymenovaný za veliteľa údernej formácie britských expedičných síl a dostal za úlohu riadiť práce na príprave plánu operácie.¹⁵

Keď egyptská vláda dostala nótu s trojstranným vyhlásením z 2. augusta a s pozvaním na londýnsku konferenciu, musela s rozhorčením konštatovať, že jeho autori stavajú Suezský prieplav do nenáležitej polohy a hľadajú prostriedky, ktoré by ospravedlnili ich zasahovanie do egyptskej suverenity. Džamāl ʿAbdannāšir 4. augusta vyhlásil, že ak sa Západ bude usilovať o presadenie požadovanej internacionalizácie správy prieplavu, Egypt bude bojovať. Vysvetlil, že internacionalizáciu chápe ako nový druh kolonializmu a oznámil, že v rámci prípravy na obranu sa tvoria ľudové prápory a národná garda.¹⁶

Medzitým bolo treba pripraviť verejnú mienku. Vo Francúzsku, to nevyžadovalo veľa príprav. Keď Guy Mollet vo vystúpení pred parlamentom týždeň po prevzatí prieplavu označil Džamāla ʿAbdannāšira za nového Hitlera, ktorý musí byť zničený, privítal ho búrlivý potlesk od všetkých strán okrem komunistov. Francúzi podporili pevnú britskú líniu. Väčšinou 422 hlasov (proti bolo len 150 komunistov) Národné zhromaždenie prijalo uznesenie, v ktorom vyjadrilo rozhorčenie nad znárodnením a žiadalo od vlády „čo najrozhodnejšie opatrenie na

¹¹ KYLE, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1991, s. 147.

¹² LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 106.

¹³ Letter from Chancellor of the Exchequer Macmillan to Prime Minister Eden, 3 August 1956. In: LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 54.

¹⁴ FO 371/119090 Lloyd-Elath meeting, 3 August 1956.

¹⁵ NEFF, Donald. *Warriors at Suez. Eisenhower Takes America into the Middle East*. New York: The Linden Press/ Simon and Schuster, 1981, s. 291.

¹⁶ BASJŪNĪ, Šalāḥ. *Miṣr wa azmat as-Suwajs*. [Egypt a suezská kríza]. Káhira: Dār al-maʿārif, 1970, s. 78.

jeho zvrátenie“.¹⁷ Za posledných šesť mesiacov, keď boje v Alžírsku naberali na prudkosti, verejná mienka sa postavila za vládu, vo všetkých vrstvách obyvateľstva sa šírila nenávisť voči Arabom a vo viacerých francúzskych mestách boli rasové nepokoje.

V Británii bola situácia odlišná. Počas parlamentných prázdnin sa začali prejavovať veľké názorové rozdiely. Skupina poslancov *Labouristickej strany* vytvorila *Mimoriadny suezský výbor*, ktorý chcel mobilizovať verejnú mienku proti vojne s Egyptom. Na Hughu Gaitskella útočili za jeho postoj militantní prívrženci jeho strany po celej krajine a tiež noviny ako *Tribune* a *The New Statesman*. Obavy neboli len doménou ľavice. *The Observer* keď odmietal použitie sily tvrdil, že vláda to nemá v úmysle. *Manchester Guardian* varoval čitateľov, že použitie sily by malo katastrofálne následky. Aj *The Economist* podčiarkoval slabý zákonný podklad anglo-francúzskej kauzy a zaprisahával vládu, aby začala realisticky rokovať.¹⁸

Už na druhý deň po znárodnení náčelník francúzskeho generálneho štábu generál Paul Ely, náčelník štábu letectva generál Maurice Challe a plk. Louis Mangin pobočník ministra obrany Bourgèsa-Maunouryho, ktorý pracoval aj pre zahraničnú tajnú službu SDECE, požiadali Šimona Peresa, generálneho riaditeľa na izraelskom ministerstve obrany, o správu o sile a dislokácii egyptských vojsk. Premiér David Ben Gurion súhlasil, aby sa požiadavke vyhovel a minister obrany, generál Moše Dajan navrhol tri alternatívne plány: obsadenie Sinajského polostrova; obsadenie Šarm aš-Šajchu pri vstupe do Akabského zálivu, uzavretého Egyptom pre izraelskú námornú plavbu, alebo anektovanie pásma Gazy. David Ben Gurion obávajúci sa sovietskych bombardérov a stíhačiek vo vlastníctve Egypta povedal, že Izrael nie je vyzbrojený na vojnu a musí vyčkať na svoju príležitosť, aby zo suezskej krízy získal výhodu.¹⁹ Izraelčania pracovali rýchle, aby odstránili nedostatky: už 7. augusta sa Šimon Peres znovu stretol s najvyššími francúzskymi vojenskými činiteľmi a na ich otázku odpovedal, že izraelské sily sú schopné dosiahnuť Suezský prielav za 5-7 dní. Dohodol s nimi aj podrobnosti dodávky 48 stíhačiek cez talianske Brindisi.²⁰

„Jastrabi“ v britskom kabinete, hoci nemohli verejne podporiť spoluprácu s Izraelčanmi, naďalej tlačili na okamžité operácie proti Egyptu. Anthony Eden 5. augusta poslal prezidentovi Eisenhowerovi list (ako odpoveď na jeho list z 31. júla), v ktorom vyjadril presvedčenie, že v základných cieľoch panuje medzi oboma stranami zhoda. Tvrdil, že treba napraviť egyptský čin a ustanoviť pre prielav medzinárodný režim. Uviedol, že k najvyšším cieľom musí patriť odstránenie Džamāla Abdannāšira a nastolenie priateľskejšej vlády voči Západu v Egypte.²¹ Náčelníci štábov v presvedčení, že britská verejnosť si želá znovuzískanie Suezského prielavu, odporúčali útok na Port Saíd na severnom konci prielavu, ale Harold Macmillan pridržiavajúci sa nevyhláseného cieľa (zvrhnutie egyptského vodcu) dával prednosť priamemu útoku na druhé najväčšie egyptské mesto, Alexandriu a potom na Káhiru. O tejto otázke hovoril 5. augusta s Winstonom Churchillom, ktorý uznal jeho dôvody. Bývalý premiér na druhý deň navštívil A. Edena a naznačil mu, že by bolo treba dať Izraelčanom v prípade Egypta voľnú ruku, aby sa nepustili do Jordánska.²²

Anthony Eden dotknutý spoluprácou medzi Haroldom Macmillanom a Winstonom

¹⁷ Le Monde, 3. 8. 1956. In: PROTOPOPOV, A. S. *Sovietskij Sojuz i sueckij krizis 1956 goda*. Moskva: Nauka, 1969, s. 104.

¹⁸ JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: MacGibbon and Kee, 1957, s. 56.

¹⁹ „Ben-Gurion's Diary“. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 292; GOLAN, Matti. *Shimon Peres*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1982, s. 48; DAYAN, Moshe. *Story of my Life*. London: Sphere Books Ltd., 1978, s. 149;

²⁰ BRECHER, Michael. *Decisions in Israel's Foreign Policy*. London: Oxford University Press, 1974, s. 264; GOLAN, Matti. *Shimon Peres*, s. 48; THOMAS, Abel. *Comment Israel Fut Sauv . Les Secrets de l'Exp dition de Suez*. Paris: Albin Michel, 1978, s. 94.

²¹ Cit. In: LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*. New York: McGraw-Hill, 1969, s. 394.

²² HORNE, Alistair. *Macmillan*. Diel I. London: Macmillan, 1988, s. 403.

Churchillom spočiatku odmietol predložiť na rokovanie Macmillanov návrh rátajúci s útokom na Alexandriu z Líbye, ale nakoniec 7. augusta v *egyptskom výbore* pripustil diskusiu o ňom. Tí, ktorí ho podporovali si všimli, že britskí velitelia majú pochybnosti o uskutočnení výsadku v zóne prielavu a ak budú k dispozícii francúzske jednotky, dávajú prednosť úderu na Alexandriu. Kritici poukázali na ťažkosti záverečného útoku na Káhiru a tvrdili, že na udržanie hodnovernosti verzie predkladanej britskej verejnosti, že cieľom operácie je nastolenie medzinárodnej správy prielavu, je nutný útok na Port Saíd. Selwyn Lloyd poznamenal, že útok zo západu na Alexandriu „by mal za následok politické ťažkosti v Líbyi“ a mohol by viesť k zrušeniu britsko-líbyjskej zmluvy.²³

Veľvyslanec Roger Makins vo Washingtone aktívne spolupracoval s Američanmi na nevojenských opatreniach voči Džamālovi °Abdannāširovi a rokoval o dodávkach americkej ropy do Británie v prípade potreby. Keď veľvyslanec tlmočil prezidentovi Eisenhowerovi britské znepokojenie, prezident na tlačovej konferencii zdôraznil vážnosť situácie, ale vojenské riešenie neoznačil za rozumné.²⁴ Veľvyslancovo hodnotenie bolo presné: prezident Eisenhower vo volebnom roku a J. F. Dulles obávajúci sa nových pokusov o obmedzenie riadenia zahraničnej politiky zákonodarnou mocou, nechceli konať bez splnomocnenia Kongresom.²⁵ Navyše sa obávali, že keď sa bude presadzovať medzinárodná kontrola Suezského prielavu, môže sa začať spochybňovať status Panamského prielavu riadeného USA, na základe zmluvy s panamskou vládou.

Anthony Eden však nechcel vyčkávať a na 8. augusta si naplánoval rozhlasové a televízne vystúpenie, aby prezentoval britské stanovisko v spore s egyptským prezidentom. „Nemôžeme pripustiť, aby akt rabovania, ktorý ohrozuje živobytie mnohých národov, mal nádej na úspech a musíme zaistiť, aby život veľkých obchodných národov nebol v budúcnosti ani na chvíľu ohrozený prerušením slobodnej prepravy prielavom. My sa nespórim s Egyptom, ešte menej s arabským svetom, ale s plukovníkom Nāširov.“²⁶ Egyptská strana na Edenovo vystúpenie reagovala tým, že snaha o kladenie deliacej čiary medzi egyptský ľud a jeho prezidenta nemá opodstatnenie. Podľa britských prieskumov verejnej mienky 74 % oslovených súhlasilo so zmrazením egyptských aktív v Británii a 65% súhlasilo s vojenskými prípravami, ale iba 33% súhlasilo s vojenskou akciou.²⁷

V Káhire Džamāl °Abdannāšir sledoval udalosti a snažil sa získať čas na politickú činnosť, od ktorej si sľuboval prekazenie vojenského útoku na Egypt. V Káhire sa 8. augusta konalo veliteľské zhromaždenie, na ktorom padlo rozhodnutie o presune egyptských síl zo Sinajského polostrova. Prezident totiž ešte stále považoval spoluprácu Britov s Izraelčanmi za vylúčenú, lebo by ukončila britský vplyv v arabskom svete. Prípadný britsko-francúzsky útok očakával zo strany Stredozemného mora, z Cypru a Malty v smere Alexandria alebo Port Saíd. A tak boli zo Sinajského polostrova stiahnuté dve divízie, z toho jedna obrnená a zostalo tam len sedem peších práporov, šesť dislokovaných v trojuholníku al-°Ariš, Abū °Udžajla, Rafaḥ a siedmy v Šarm aš-Šajchu.²⁸

Džamāl °Abdannāšir po prevzatí pozvánky na medzinárodnú konferenciu uvažoval o svojej účasti: pozval si veľvyslancov ZSSR, Indie a USA a diskutoval s nimi o vzniknutej situácii. Chcel cestovať do Londýna, aby prezentoval stanovisko Egypta a bránil jeho suverenitu. Do toho zasiahol Edenov prejav z 8. augusta, ktorý vyvolal u egyptského prezidenta ostrú reakciu a následné odmietnutie účasti na konferencii. Odôvodnil to tým, že Egypt, ktorého

²³ HORNE, Alistair. *Macmillan*. Diel I., s. 404.

²⁴ FO 371/119260 Washington to Foreign Office, 10 August 1956.

²⁵ NEFF, Donald. *Warriors at Suez*, s. 292.

²⁶ Broadcast by Prime Minister Eden, 8 August 1956. In: LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 54-55.

²⁷ JAY, Douglas. *Change and Fortune*, s. 254-255.

²⁸ HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Qiṣṣat as-Suwajs*. [Suezský príbeh]. Bejrút: Šarikat al-maṭbū°at li-t-tawzi° wa-n-našr, (3. vyd.), 1973, s. 150.

sa to týka, nebol konzultovaný. Konferenciu nemožno považovať za medzinárodnú, keď sa Británia obmedzila na pozvanie 24 účastníkov, keď počet štátov, ktorých lode plávajú prieplovom je 45. Konferencia nemá právo rozhodovať o veciach týkajúcich sa egyptskej suverenity a to, na čo sa podujal premiér Eden je zasahovanie do vnútorných záležitostí.²⁹

Spoločnosť Suezského prieplovu bola tiež v permanencii, lebo väčšina jej činiteľov strávila dva týždne, ktoré uplynuli od znárodnenia, cestovaním medzi Parížom a Londýnom, kde navštevovali politikov a diplomatov. Hlavným problémom bola súčasná situácia britských a francúzskych lodivodov a technikov v prieplove. Každý bol mylne presvedčený, že Egypt bez nich nedokáže udržať prieplov v prevádzke. Spoločnosť podobne ako francúzska vláda ich chceli okamžite stiahnuť, ale Briti kvôli plynulým dodávkam ropy odporúčali opatrnosť.³⁰ Tento krok navrhovali prijať neskôr, po konferencii, keď Džamāl ʿAbdannāšir odmietne predložené podmienky. Preto Spoločnosť oznámila svojim zamestnancom, že po odchode zo zóny prieplovu až do urovnania im zostane plný plat aj odmeny, ale kým nedostanú pokyn nech zostanú na mieste. Egyptčania kritizovali, že Spoločnosť rozdelila akcionárom zo zisku za posledných päť rokov vyše 50 miliónov libier šterlingov (140 miliónov USD), nechala si v rezerve v hotovosti vyše 40 miliónov libier a na opravy a údržbu vynaložila iba 17 miliónov libier. Vyhlásili, že auditom dokážu, že Egypt môže vyplatiť akcionárov, zlepšiť stav prieplovu a financovať priehradu pri doterajšej výške poplatkov.³¹ V Paríži sa zakrátko prevalil škandál, keď redakcie novín dostávali šeky na vysoké sumy za to, že priaznivo prezentujú stanovisko Spoločnosti.

Náčelníci štábov predložili premiérovi Edenovi 10. augusta novú koncepciu operácií proti Egyptu. Zhodli sa na útoku proti Alexandrii aj keď skôr od mora ako z Líbye a osvojili si aj skrytý cieľ, t. j. zvrhnutie Džamāla ʿAbdannāšira. Revidovaný plán mal aj výhody: útok na Port Saíd by síce bol prekonal egyptskú obranu a nastolil kontrolu prieplovu, ale bol by to zlý štart pre postup na Káhiru. Pobrežie je plytké a bahnité, prístavné zariadenia sú blízko mesta a majú obmedzenú kapacitu na vyloďovanie vojakov. Pochod popri prieplove po úzkom násype je riskantný a zdrží útok na Káhiru. Na druhej strane Alexandria má skvelé prístavy a dobré pláže. Hoci egyptská obrana tam bude silnejšia ako v Port Saíde, nebude veľmi ťažké ju zdolať a letisko môže byť rýchlo obsadené. Navyše Alexandria bola o vyše 300 km bližšie od Malty, hlavného východiskového bodu operácie, ako Port Saíd.³² *Egyptský výbor* tento plán schválil: za hlavného veliteľa operácie bol vymenovaný generál sir Charles Keightley a deň „D“ bol stanovený na 15. septembra. Operácia mala krycie meno „Hamilcar“, podľa kartáginského vojvodu, ale Briti, ktorí si na vozidlá začali maľovať „H“ čoskoro zistili, že Francúzi si maľujú „A“, lebo meno vyslovujú „Amilcar“, a tak bola premenovaná na „Mušketier“.³³

Briti stáli pred problémom ako privodiť pád egyptského režimu a zároveň si udržať priazeň svetovej verejnej mienky. Akákoľvek vojenská akcia proti Egyptu musela byť rozpútaná ako odvetá za nejaký egyptský agresívny alebo provokatívny čin, preto sa hľadanie vhodného riešenia stalo základom britskej politiky. Problémom *egyptského výboru* zostávalo prediskutovanie plánu s francúzskymi vojenskými činiteľmi, lebo bolo známe, že im unikajú bezpečnostné informácie. Ministri nakoniec došli k záveru, že nasadenie francúzskych jednotiek môže byť prediskutované bez toho, aby bolo prezradené miesto nasadenia.³⁴ Nie sú záznamy o tom, či náčelníci štábov považovali túto politiku za realistickú.

Jednotný protiegyptský front v britskom parlamente sa rozpadol následkom rýchlej

²⁹ Denník *al-Ahrám*, 13. 8. 1956.

³⁰ JOHNSON, Paul. *The Suez War*, s. 60.

³¹ LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*, s. 397.

³² Stockwell in *Sunday Telegraph*, 30 October 1966. In: THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 70.

³³ FULLICK, Roy – POWELL, Geoffrey. *Suez: The Double War*. London: Leo Cooper, 1990, s. 20.

³⁴ LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 162.

zmeny, ktorá sa udiala v *Labouristickej strane*. List uverejnený 7. augusta v *The Times* asi s vedomím Hugh Gaitskella signalizoval, že vedenie strany je znepokojené. Nesúhlas niektorých poslancov vyjadrený už 2. augusta sa rýchle rozšíril na hnutie. Improvizované zhromaždenia organizované *Mimoriadnym suezským výborom* po celej krajine pritiahli udivujúco početné obecnstvo. Tieňový kabinet *labouristov* vydal 13. augusta vyhlásenie, v ktorom požaduje zvolanie parlamentu hneď po londýnskej konferencii a požaduje záruky, že britsko-francúzske vojenské opatrenia nie sú prípravou na ozbrojenú intervenciu. Nasledujúci deň jeho členovia navštívili premiéra a požiadali ho, aby vydal vyhlásenie, že vláda nepoužije silu spôsobom, ktorý by nebol v súlade s Chartou OSN,³⁵ čo premiér Eden odmietol. Bolo to historické rozhodnutie. Znamenalo, že zahraničná politika podporovaná oboma stranami, jeden z dominantných faktorov britskej politiky po roku 1945, sa skončila. Odteraz sa stalo aktuálnym zvolanie parlamentu. Otázkou bolo kedy. Anthony Eden pristúpil na zdržovaciú taktiku a mimoriadnu schôdzu parlamentu odložil až na september.

V Káhire Džamāl Abdannāšir zostal pokojný. Vedel, že každý útok na britské životy a majetok by bol okamžite využitý na ospravedlnenie intervencie, preto držal masy na uzde. Stiahol hrozbu, že nechá uväzniť zamestnancov Spoločnosti, napr. lodivodov, ktorí prestanú pracovať, čo mnohí využili. Pracovné vypätie tých, ktorí zostali sa zvýšilo, ale plynulosť prepravy bola udržaná.³⁶ Džamāl Abdannāšir, aby sa vyhol ťažkostiam, odmietol reagovať na provokatívne britsko-francúzske zmrazenie kont Spoločnosti v Londýne a v Paríži. Povedal, že je pripravený počkať až do konečného urovnania. Izraelské lode naďalej nesmeli vplávať do priepľavu, ale inak vynaložil všetko úsilie, aby dôsledne dodržal Konvenciu z roku 1888. Organizoval aj materiálnu pomoc, aby sa vyrovnal s britsko-francúzskym finančným nátlakom. Po dohode s veľvyslancom ZSSR Jevgenijom Kiselevom zabezpečil zlepšené úverové možnosti a odklad platieb za sovietske dovozy.³⁷ Saudská Arábia poskytla Egyptu 10 miliónov USD na bežný obchod; Sýria súhlasila s dodávkou stotisíc ton pšenice s platbou v egyptských librách. Vývozné spoločnosti v Indii, Japonsku a západnom Nemecku, v snahe preniknúť do bývalej britskej sféry obchodu, ponúkli tovary na výhodné úverové podmienky. V polovici augusta 1956 bolo jasné, že Egypt dokáže odolávať hospodárskemu nátlaku takmer do nekonečna.

Sovietska vláda vo vyhlásení 9. augusta odsúdila konanie britskej a francúzskej vlády voči Egyptu ako pokus o použitie sily proti krajine, ktorá uplatňuje svoje zvrchované práva, nezlučiteľný s Chartou OSN. Ďalej konštatovala, že „konferencia sa zvoláva z podnetu Veľkej Británie a Francúzska, ktoré sú hlavnými akcionármi Spoločnosti Suezského priepľavu a USA, ktoré nie sú účastníkmi konvencie z roku 1888. Pritom sa táto konferencia zvoláva bez konzultácie so ZSSR a inými krajinami, ktoré podpísali konvenciu z roku 1888. Tak konferencia zvolávaná do Londýna je konferenciou skupiny krajín, ktoré sú držiteľkami akcií Spoločnosti Suezského priepľavu, so skupinou krajín, ktoré ľubovoľne vybrali tieto hlavné držiteľky akcií Spoločnosti. Konferencia sa zvoláva za chrbtom OSN, čo nie je za terajších podmienok normálne“.³⁸

Egyptský prezident sa snažil prekaziť úsilie o internacionalizáciu priepľavu a 12. augusta vydal komuniké, v ktorom vyzval signatárske štáty Konvencie a ďalšie štáty využívajúce priepľav na prehodnotenie Konvencie, preskúmanie možnosti uzavretia novej dohody, ktorá by potvrdila slobodu plavby. Politici konštatovali, že prezidentovo stanovisko je umiernené, lebo uznal medzinárodný význam Suezského priepľavu. Británia však návrh Egypta

---

³⁵ LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*, s. 400; THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*, s. 68; JOHNSON, Paul. *The Suez War*, s. 66.

³⁶ FAWZĪ, Maḥmūd. *Ḥarb as-Suwajs 1956*. [Suezská vojna]. Káhira: Dār aš-Šurūq, 1987, s. 60.

³⁷ LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*, s. 401.

³⁸ „Prohlášení vlády Sovietského svazu k otázce Suezského průplavu“, 9.8.1956. In: *Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu*, s. 260.

odmietla. Ten istý deň usporiadal Džamāl ʿAbdannāšir tlačovú konferenciu, na ktorej sa zúčastnilo asi 300 novinárov a zahraničných dopisovateľov. Hovoril o otázke Suezského prieplavu a obvinil tri západné veľmoci zo sprisahania, keď neprávom zmrazili egyptské kontá. Navyše Británia a Francúzsko mobilizujú zálohy, a to predstavuje otvorenú hrozbu pre egyptský ľud. Chcú, aby Egypt odovzdal časť svojej zeme a suverenity medzinárodnej organizácii, čo je medzinárodný kolonializmus.³⁹ Egypt pre londýnsku konferenciu vypracoval plán, v ktorom si vytýčil tri ciele: 1. zabrániť, aby z konferencie vzišla nejaká rezolúcia; 2. nepovažovať za záväzné nijaké odporúčanie alebo názor prijaté bez súhlasu Egypta; 3. manévrovať počas konferencie tak, aby neuspela alebo aby súhlasila s egyptským stanoviskom. Plnenie sa malo opierať o aktívnu činnosť egyptskej diplomacie.⁴⁰

Londýnska konferencia bola otvorená 16. augusta v Lancaster House, kde sa na malom priestore tiesnili ministri a diplomati. Na konferencii, ktorá sa konala v dňoch 16.-23. augusta, sa veľmi ostro prejavili dve zásadne rozdielne línie v riešení sporných medzinárodných otázok. Vládnuce kruhy Británie a Francúzska podporované USA, ktoré zazlievali egyptskej vláde znárodnenie Spoločnosti Suezského prieplavu, sa zámerne pokúšali spojiť otázku znárodnenia Spoločnosti s otázkou slobodnej plavby prieplavom. ZSSR s krajinami východného bloku a väčšina ázijských a afrických štátov podporovali suverénne právo Egypta.⁴¹ *Foreign Office* sa usiloval, aby tlač nemala prístup na miesto konania a novinárov umiestnili na iné miesto, kde im podávali sporé správy o postupe rokovaní, ktoré im čítal vedúci tlačového oddelenia ministerstva. Novinárom predkladal výlučne britské stanovisko k problému a pokusy získať informácie od iných účastníkov boli sťažené. Egyptský prezident vyslal do Londýna len pozorovateľskú skupinu sídliacu na egyptskom veľvyslanectve. Viedol ju vedúci jeho kancelárie ʿAlī Šabrī, ktorý denne dostával informácie od vedúcich indickej a sovietskej delegácie.⁴²

Plán vypracovaný ministrami zahraničných vecí, J. F. Dullesom, S. Lloydom a Ch. Pineauom pre prvú londýnsku konferenciu bol jednoduchý. Z 24 krajín pozvaných na stretnutie do Londýna, iba Egypt, odmietajúci akékoľvek spochybnenie svojej suverenity nad Suezským prieplavom a Grécko, sporiace sa s Britániou o status Cypru, odmietli rokovať o znárodnení Spoločnosti Suezského prieplavu.⁴³ Väčšina zvyšných 22 krajín, vedená Britániou, USA a Francúzskom mala súhlasiť s vytvorením medzinárodnej správy, ktorá by riadila plavbu cez prieplav. Potom mala delegácia určená konferenciou predložiť návrh Džamālovi ʿAbdannāširovi. Ak ho prijme, suezská kríza bude zažehnaná. Ak odmietne, krajiny podporujúce medzinárodnú správu budú uvažovať o ďalších opatreniach proti Egyptu.⁴⁴ Tým mala byť uspokojená americká požiadavka na nastolenie medzinárodného konsenzu diplomatickými konzultáciami a Británii by sa boli uvoľnili ruky na spustenie vojenských operácií.

Väčšina krajín v súlade s vlastnými hospodárskymi záujmami, mala záujem iba o bezporuchovú prevádzku prieplavu. Mnohí delegáti krajín, ktoré prijali pozvanie na konferenciu, prišli do Londýna s veľkými pochybnosťami. Vypočuli si úvodné slová Selwyna Lloyda ako v čiernych farbách líčil perspektívu tejto životne dôležitej vodnej cesty, ktorá je vydaná na milosť náladám jedného vojenského diktátora. Málokto z nich podporoval použitie sily, ktorá o. i. mohla ohroziť samotný prieplav. Boli by sa určite uspokojili s pevnými zárukami od Egypta, zaštitenými OSN a mnohí nesúhlasili so spôsobom, akým boli dirigovaní, aby

³⁹ NEFF, Donald. *Warriors at Suez*, s. 296-297.

⁴⁰ BASJŮNĪ, Šalāḥ. *Miṣr wa azmat as-Suwaḡs*. [Egypt a suezská kríza]. Káhira: Dār al-maʿārif, 1970, s. 81.

⁴¹ Kolektív. *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*. Praha: Svoboda, 1982, s. 480.

⁴² HEIKAL, Mohamed. *Cutting the Lion's Tail. Suez Through Egyptian Eyes*. London: Andre Deutsch, 1986, s. 143.

⁴³ Pozvané štáty boli: Egypt, Francúzsko, Taliansko, Holandsko, Španielsko, Turecko, Veľká Británia, ZSSR, Austrália, Cejlón, Dánsko, Etiópia, Nemecká spolková republika, Grécko, India, Indonézia, Irán, Japonsko, Nový Zéland, Nórsko, Pakistan, Portugalsko, Švédsko a USA. In: *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*, s. 479.

⁴⁴ Kolektív. *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*, s. 480.

odobrili to, čo považovali za britsko-francúzsky kolonializmus.⁴⁵ V čase konania konferencie prvá zlosť zo znárodnenia už vyprchala.

Premiér Anthony Eden a Christian Pineau presviedčali J. F. Dullesa, aby vystúpil ako hovorca Západu a predložil konferencii plán medzinárodnej správy. Dulles teda prehovoril ako prvý: v prejave napadol egyptskú vládu a tlmočil stanovisko USA, odsudzujúce rozhodnutie Egypta znárodniť Spoločnosť Suezského prieplavu. Dulles tvrdil, že egyptské znárodnenie porušilo Carihradskú konvenciu z roku 1888, ktorá zaručuje slobodu plavby, pretože vodnej ceste odopiera medzinárodný charakter. Potom vychádzajúc z trojstranných rokovaní navrhol prijať novú konvenciu, na základe ktorej by sa zriadil medzinárodný orgán s egyptským zastúpením náhradou za Spoločnosť Suezského prieplavu. Suverénne práva Egypta by boli uznané a mal by zaručené spravodlivé percento z výnosov prieplavu.⁴⁶ Plán však nevychádzal ani z potrieb medzinárodného obchodu, ani zo snahy zaistiť slobodu plavby prieplavom.

Hrozbou pre tento plán bol americký ústup od požiadavky „medzinárodnej správy“ k požiadavke „medzinárodného dohľadu“ nad premávkou v prieplave, kde neprekážalo, že túto vodnú cestu ovláda Egypt. Avšak J. F. Dulles zasa utíšil britskú citlivosť. Odmietol správy tlače o tom, že Prezident Eisenhower a on povedali vodcom Kongresu, že USA by prijali medzinárodný orgán s „poradnými“ právomocami a odmietol náznaky niektorých amerických novín, že medzi stanoviskami USA a Británie sú rozpory. Po obede s Dullesom si Eden zapísal do denníka: „Foster sa zdal taký rozhodný ako predtým a ochotný sám predložiť na rokovanie trojstrannú rezolúciu. Zdalo sa, že nevyklučuje ani možnosť spoločného použitia sily“.⁴⁷

Dullesovo sympatické vystupovanie vyvolávalo v Edenovi predstavu, že USA predsa schvália vojenské riešenie. Dulles totiž uviedol, že USA uznávajú možnosť použitia sily ako posledného prostriedku, ale problémom bude obhájiť ozbrojenú akciu pred OSN. Z toho Eden 16. augusta vo vystúpení pred *egyptským výborom* urobil záver, že vo vojenských prípravách treba pokračovať napriek signálom, že od Egypta sa nedočkajú potrebného dôvodu na použitie sily.⁴⁸ Postup Lloyda a Edena viedli Dullesa k mylnému záveru, že Británia prijala americké stanovisko. Táto atmosféra anglo-americkej zhody, založenej na vzájomnom nedorozumení, pokračovala aj po otvorení konferencie.

Zásadný rozdiel medzi Britániou a USA vyšiel rýchlo najavo. J. F. Dulles sa nikdy nehlásil k použitiu sily, ale britskí ministri očakávali, že to vyplynie z konferencie. Na večeri s Dullesom 18. augusta Harold Macmillan vyhlásil: Sú len dve možnosti výberu, buď Džamāl Ć Abdannāšir dobrovoľne prijme návrh v línii amerického dokumentu, alebo bude prinútený, aby ho prijal. Ak sa zmierime s jeho odmietnutím, Veľká Británia skončila a ja odstúpim.⁴⁹ H. Macmillan potom tvrdil, že J. F. Dulles súhlasil s britským stanoviskom, kým ten oznamoval *Štátnemu departmentu*, že v Británii sa tvrdá línia dostala do slepej uličky: ak sa Džamāl Ć Abdannāšir odmietne podriaďiť, britská politika bude ťažko realizovateľná a z toho môže vzniknúť určitá vládna kríza.⁵⁰

Sovietsky zástupca, minister zahraničných vecí Dmitrij Šepilov na londýnskej konferencii odsúdil Dullesov plán ako plán odporujúci zásadám OSN a normám medzinárodného práva, podľa ktorých je neprípustné zasahovať do vnútorných záležitostí štátov a ako pokus vyňať časť egyptského územia z egyptskej štátnej zvrchovanosti.⁵¹ Sovietska delegácia sa vyslovila za mierové vyriešenie suezskej otázky. Delegácia ZSSR 23. augusta

⁴⁵ JOHNSON, Paul. *The Suez War*, s. 59.

⁴⁶ MACMILLAN, Harold. *Riding the Storm, 1956 – 1959*. London: Macmillan, 1971, s. 107; LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 115; RHODES-JAMES, Robert. *Anthony Eden*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 501.

⁴⁷ RHODES-JAMES, Robert. *Anthony Eden*, s. 501.

⁴⁸ LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 170.

⁴⁹ HORNE, Alistair. *Macmillan*. Diel I., s. 393.

⁵⁰ HORNE, Alistair. *Macmillan*. Diel I., s. 408.

⁵¹ Vystúpenie D. T. Šepilova na 3. zasadnutí londýnskej konferencie, 17. augusta 1956. In: ŠEPILOV, Dmitrij T. *Sueckij vopros*. Moskva: Gospolitizdat, 1956, s. 25.

vyhlásila, že jedinou cestou k vyriešeniu otázky Suezského prieplavu, zodpovedajúcou súčasným podmienkam a duchu doby, je uznanie zvrchovanosti Egypta ako neobmedzeného pána Suezského prieplavu. Toto riešenie musí dbať na hospodárske a politické záujmy egyptského ľudu. Zároveň musí zaisťovať slobodu plavby pre všetky štáty, ktoré prieplav používajú.⁵²

Zakrátko bolo Britom a Francúzom jasné, že konferencia sa vyvíja neúspešne. Podľa francúzskej tlače J. F. Dulles trval na tom, aby bol plán zmäkčený. Meno medzinárodného orgánu bolo zmenené najprv zo Správy na Radu a konečne na Úrad Suezského prieplavu. Ešte aj tak bol plán prijatý so zmiešanými pocitmi účastníkov. Západoeurópske krajiny a krajiny Britského spoločenstva národov zdanlivo súhlasili, ale Irán a Pakistan váhali. Španielsko prišlo s kompromisným plánom, keď navrhlo spoločnú egyptsko-medzinárodnú radu s odvolacím dvorom pre prípad sporov. Indický delegát Krišna Menon odmietol tieto plány ako nezlučiteľné s egyptskou suverenitou. Predložil alternatívny plán, ktorý počítal s medzinárodnou poradnou radou a novou verziou Konvencie, ktorú mal Egypt podpísať, a ktorá by bola chránená sankciami OSN.⁵³ Bol to citlivý plán, pretože sa nedotýkal egyptskej suverenity a zároveň chránil záujmy užívateľských štátov, pretože keby Egypt porušil novú konvenciu – hoci nebol dôvod domnievať sa, že by tak chcel urobiť – mohli by proti nemu podniknúť kroky schválené OSN. Nebolo pochýb, že väčšina účastníkov konferencie bola ochotná prijať indický plán a pravdepodobne aj Egypt. Práve z toho dôvodu bol ostro odmietnutý Britmi a Francúzmi.⁵⁴ Plán Krišnu Menona otváral cestu k dohodnutému urovnaniu, ale oni nechceli urovanie, ale vojenské zúčtovanie s Džamālom ʿAbdannāšiom. Krišna Menon, napriek anglo-americkému tlaku odmietol stiahnuť svoj plán. Pôvodne sa predpokladalo, že s výnimkou ZSSR konferencia bude jednomyselná. Teraz z toho nebolo nič a bolo treba hlasovať (hoci aj tu Británia, ktorá kontrolovala sekretariát konferencie odmietla použiť slovo hlasovanie tak ako neskôr odmietla použiť slovo vojna). Sedemnást' štátov zoradených Selwynom Lloydom a J. F. Dullesom podporilo americký plán. Španielsko podporilo vlastný plán. India, ZSSR, Cejlón a Indonézia podporili Menonov plán.⁵⁵

Briti opúšťali konferenciu so zmiešanými pocitmi. Premiér Eden, ktorý si bol ešte 16. augusta istý americkou podporou, 18. po večeri s Dullesom stratil istotu. *Egyptskému výboru* povedal, že Dulles nepovažuje za dobré provokovať Džamāla ʿAbdannāšira, aby podnikol ďalšie kroky ospravedlňujúce vojenskú akciu a že jednotky USA sa nezúčastnia operácie, pretože vláda nemôže odobriť ropnú vojnu na Blízkom východe.⁵⁶ Na druhej strane J. F. Dulles pripomenul Dmitrijovi Šepilovovi, že USA zasiahnu, keby ZSSR zaútočil na Britániu a Francúzsko v rámci obrany Egypta. Napriek Edenovým námietkam Dulles tvrdil, že nadobudol hlboké presvedčenie, že britská verejnosť by nepodporila použitie sily.

Aj v súvislosti s medzinárodnou správou prieplavu, ktorá mala byť Egyptu vnútená prostredníctvom nevojenských opatrení, sa vynárali problémy s Američanmi. *Egyptský výbor* na základe záverov ministerstva financií priznal, že Británia sama nedokáže presadiť sankcie proti Egyptu, keďže Egyptčania môžu reagovať uzavretím Suezského prieplavu a arabské krajiny môžu vyradiť ropovody. J. F. Dulles povedal Haroldovi Macmillanovi, že americká administratíva nemôže nútiť svojich lodiarov, aby neplatili poplatky Egyptskej správe prieplavu a *Štátny department* nemá dosah na americké lode plávajúce pod vlajkami Libérie a Panamy. Dulles 18. augusta potvrdil Edenovi, že USA už nemajú páky na vyvíjanie ekonomického

⁵² Vystúpenie D. T. Šepilova na tlačovej konferencii v Londýne, 24. augusta 1956. In: ŠEPILOV, Dmitrij T. *Sueckij vopros*, s. 64.

⁵³ Predloženia Indii vnesjonnyje na londonskej konferencii, 20. 8. 1956. In: ŠEPILOV, Dmitrij T. *Sueckij vopros*, s. 81-82.

⁵⁴ PROTOPOPOV, Anatolij S. *Sovetskij sojuz i sueckij krizis 1956 goda*, s. 119.

⁵⁵ LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*, s. 118.

⁵⁶ LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 171.

nátlaku na Egypt.⁵⁷ Po konferencii sa Lloyd znovu pokúšal prehovoriť Dullesa vraviac, že ak Džamāl ʿAbdannāšir nedostane žiadne poplatky bude vyzerat' ako hlupák, ale neuspel. Dulles okamžite namietal, že v západnej Európe vzrastú ceny ropy, lebo lode, ktoré nebudú môcť použiť prieplov budú musieť plávať okolo mysu Dobrej nádeje, čím sa im zvýšia prepravné náklady. Vláda USA je ochotná použiť svoj vplyv na ropné spoločnosti, aby posielali lode okolo mysu, ale je nemožné prijať nejaké opatrenia bez prípravy verejnej mienky v USA.⁵⁸

Konferencia ukončila svoju činnosť 22. augusta zdôrazniac otázku medzinárodného dohľadu nad prieplovom. Egyptské úsilie prekazilo prijatie rezolúcie. Záverečné komuniké navrhlo rokovania na uzavretie novej konvencie a aby bola správa prieplovu zverená rade zostavenej z Egypta a iných štátov vybraných na základe dohody signatárov Konvencie.⁵⁹ Trojstranný návrh na zriadenie medzinárodnej správy prieplovu bol prijatý 23. augusta osemnástimi z 22 delegácií a bolo dohodnuté, že výbor zostavený z piatich členov predostrie plán egyptskému prezidentovi. India, Cejlón, Indonézia a ZSSR boli proti, ale Dulles si myslel, že podpora 18 krajín je presvedčivejší výsledok ako sa očakávalo. Nasledujúcou etapou bolo predložiť väčšinový plán Egyptu.

Keď sa konferencia skončila, prepis jej priebehu mal byť odoslaný egyptskému prezidentovi. Žiadala sa však pozitívnejšia forma na pritiahnutie jeho pozornosti k záverom konferencie. V tejto etape J. F. Dulles navrhol, aby bola vytvorená subkomisia konferencie, ktorá by odniesla plán do Káhiry. Ak Džamāl ʿAbdannāšir odmietne dovoliť svojej vláde rokovať s delegáciou, vyvolá to vážnu krízu. Ak sa stretnutia a výmeny názorov uskutočnia, tak je značný predpoklad na mierové urovnanie. Briti a Francúzi síce súhlasili, ale s dôležitou podmienkou, že subkomisia bude splnomocnená len obhajovať výhodnosť plánu a nesmie ho predkladať ako základ pre rokovania. J. F. Dulles, ktorý sa už chcel vrátiť do USA výhradu prijal, čo bola fatálna chyba.⁶⁰ Anthony Eden, Selwyn Lloyd aj Harold Macmillan žiadali Dullesa, aby tej delegácii predsedal, ale on odmietol, lebo by to bolo dostalo USA do jasnej pozície proti Džamālovi ʿAbdannāširovi. Briti a Francúzi sa potom dohodli, že misiu do Káhiry povedie Robert Menzies, premiér Austrálie ako vedúci delegácie piatich štátov, ktoré podporili väčšinový plán a on s výberom súhlasil.⁶¹

Nakoniec bolo schválené jediné rozhodnutie: uložiť predsedovi konferencie, aby odovzdal egyptskej vláde plné znenie protokolu londýnskej konferencie. Bol zostavený výbor z účastníkov konferencie zo všetkých kontinentov (Austrália, Švédsko, Irán, Etiópia, USA), ktorý mal predložiť väčšinový plán egyptskému prezidentovi a 24. augusta bola do Egypta zaslaná žiadosť o stretnutie v Ženeve. Džamāl ʿAbdannāšir so stretnutím súhlasil, ale egyptský veľvyslanec v Londýne oznámil 29. augusta Robertovi Menziesovi, že stretnutie sa uskutoční 3. septembra v Káhire.⁶²

Konferencia teda mala absurdný záver. Robert Menzies mal ísť do Káhiry a predložiť plán, o ktorom všetci dobre vedeli, že ho Džamāl ʿAbdannāšir jednoznačne odmietne. Robert Menzies nemal mandát na rokovanie. Všetko čo mohol urobiť bolo vziať na vedomie odmietnutie egyptského prezidenta a vrátiť sa do Londýna. Čo sa stane potom, komu má podať správu, to konferencia neurčila. Všetko zostalo otvorené presne podľa britsko-francúzskeho želania.⁶³ Od začiatku považovali konferenciu iba za prostriedok na vytvorenie pozadia pre medzinárodnú podporu, na základe ktorej budú môcť pristúpiť k takej akcii, aká sa im hodí.

⁵⁷ LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez*, s. 172.

⁵⁸ PREM 11/1099 Lloyd-Foster Dulles-Pineau meeting, 23 August 1956.

⁵⁹ EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. Diel II., s. 256.

⁶⁰ HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Qiṣṣat as-Suwajs*, s. 158.

⁶¹ FRUS 1955-1957, Vol XVI, s. 235, s. 256-257.

⁶² ŠAFWAT, Muḥammad Muṣṭafā. *Mas'alat qanāt as-Suwajs*. [Otázka Suezského prieplovu]. Káhira: Dār aš-Šurūq bez dáta vydania, s. 181-183.

⁶³ Kolektív. *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*, s. 481.

Nechceli, aby konferencia prijala rozhodnutia. Zamýšľali prijať rozhodnutia sami.

Použitá literatúra:

1. ADAMS, Sherman. *First Hand Report*. New York: Harper and Brothers, 1961.
2. BAILEY, Sydney D. *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*. London: Macmillan, 1990.
3. BASJŪNĪ, Šalāḥ. *Miṣr wa azmat as-Suwaḡs*. [Egypt a suezská kríza]. Káhira: Dār al-maʿārif, 1970.
4. BOVIE, Robert. *Eisenhower, Dulles and the Suez Crisis*. In: LOUIS, Wm. Roger and OWEN, Roger (eds.). *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
5. BRECHER, Michael. *Decisions in Israel's Foreign Policy*. London: Oxford University Press, 1974.
6. BURDŽ, Muḡammad ʿAbdarraḡmān. *Qanāt as-Suwaḡs. Aḡammījatuhā as-sijāsīja wa as-strātīdžīja*. [Suezský kanál. Jeho politický a strategický význam]. Káhira: Dār al-kātib al-ʿarabī, 1968.
7. CAMPBELL, J. C. *The Soviet Union, The United States, and the twin Crises of Hungary and Suez*. In: LOUIS, Wm. Roger and OWEN, Roger (eds.). *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
8. CARLTON, David. *Anthony Eden. A Biography*. London: Allen Lane, 1981.
9. DAYAN, Moshe. *Story of my Life*. London, Sphere Books Ltd., 1978.
10. *Dokumenty k otázce Blízkeho a Středního východu*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 1963.
11. DZELEPY, E. N. *Le complot de Suez*. Bruxelles: 1957.
12. FAWZĪ, Maḡmūd. *Ḥarb as-Suwaḡs 1956*. [Suezská vojna]. Káhira: Dār aš-Šurūq, 1987.
13. FAWZI, M. *Suez: An Egyptian Perspective*. London: Shorouk International, 1987.
14. EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. London: Cassell, 1960.
15. FULLICK, Roy – POWELL, Geoffrey. *Suez: The Double War*. London: Leo Cooper, 1990.
16. GEORGES-PICOT, Jacques. *The Real Suez Crisis*. London: Harcourt Brace Jovanovich, 1978.
17. GOLAN, Matti. *Shimon Peres*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1982.
18. HAJKAL, Muḡammad Ḥasanajn. *Qiṣṣat as-Suwaḡs*. [Suezský príbeh]. Bejrút: Šarikat al-maṭbūʿāt li-t-tawzīʿ wa-n-našr, (3. vyd.), 1973.
19. HAJKAL, Muḡammad Ḥasanajn. *Milaffāt as-Suwaḡs*. [Suezské fascikle]. Káhira: Al-Ahrām, 1987.
20. HORNE, Alistair. *Macmillan*. Diel I. London: Macmillan, 1988.
21. CHILDERS, Erskine B. *The Road to Suez. A Study of Western-Arab Relations*. London: Macgibbon and Kee, 1962.
22. JAY, Douglas. *Change and Fortune*. London: 1980.
23. JOHNSON, Paul. *The Suez War*. London: MacGibbon and Kee, 1957.
24. KELLY, Saul – GORST, Anthony (ed.). *Whitehall and the Suez Crisis*. London: Frank Cass, 2000.
25. KYLE, Keith. *Britain and the Crisis, 1955-1956*. In: LOUIS, Wm. Roger and OWEN, Roger (eds.). *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
26. KYLE, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1991.
27. Kolektív. *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*. Praha: Svoboda, 1982.
28. LLOYD, Selwyn. *Suez 1956*. London: Coronet Books, Hodder and Stoughton, 1980.

29. LOUIS, Wm. Roger – OWEN, Roger. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: The Clarendon Press, 1989.
30. LOVE, Kenneth. *Suez: The Twice Fought War*. New York: McGraw-Hill, 1969.
31. LUCAS, W. Scott. *Divided we Stand. Britain, the US and the Suez Crisis*. London: Hodder and Stoughton, A Sceptre Paperback, 1996.
32. LUCAS, W. Scott. *Britain and Suez. The Lions Last Roar. Documents in Contemporary History*. Manchester: Manchester University Press, 1996.
33. MacDONALD, Iveragh. *The History of the Times. Diel V. Struggles in War and Peace, 1939 – 1966*. London: Times Books, 1984.
34. MACMILLAN, Harold. *Riding the Storm, 1956-1959*. London: Macmillan, 1971.
35. MOSLEY, Leonard. *Dulles*. New York: Hodder and Stoughton, 1978
36. MURPHY, Robert. *Diplomat Among Warriors*. London: Collins, 1964.
37. NEFF, Donald. *Warriors at Suez. Eisenhower Takes America into the Middle East*. New York: The Linden Press/ Simon and Schuster, 1981.
38. NUTTING, Anthony. *No End of a Lesson. The Story of Suez*. London: Constable, 1967.
39. NUTTING, Anthony. *Nasser*. New York: E. P. Dutton and Co., Inc., 1972.
40. PROTOPOPOV, A. S. *Sovietskij Sojuz i Sueckij krizis 1956 goda*. Moskva: Nauka, 1969.
41. RHODES-JAMES, Robert. *Anthony Eden*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986.
42. As-SĀDĀT, Anwar. *Jā waladī, hādā ʿammuka Gamāl*. [Syn môj, toto je tvoj strýko Gamāl]. Káhira: al-Maktabat al-ʿirfān, b. d.
43. As-SĀDĀT, Anwar: *Baḥt ʿan ad-dāt. Qiṣṣat ḥajātī*. [Hľadanie identity. Príbeh môjho života]. Káhira: al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṯ li-ṭ-ṭibāʿa wa an-našr, 1978.
44. ŠAFWAT, Muḥammad Muṣṭafā. *Masʿalat qanāt as-Suwajs*. [Otázka Suezského prielavu]. Káhira: Dār aš-Šurūq bez dáta vydania.
45. ŠEPILOV, Dmitrij T. *Sueckij vopros*. Moskva: Gospolitizdat, 1956.
46. THOMAS, Abel. *Comment Israel Fut Sauvé. Les Secrets de l'Expédition de Suez*. Paris: Albin Michel, 1978.
47. THOMAS, Hugh. *The Suez Affair*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986.
48. TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (ed.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.
49. United States. Department of State. *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1956. Vol. XVI*.
50. VAISSE, M. *France and the Suez Crisis*. In: LOUIS, Wm. Roger and OWEN, Roger (eds.). *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
51. WILLIAMS, Philip (ed.). *The Diary of Hugh Gaitskell, 1945 – 1956*. London: Jonathan Cape, 1983.

Kontakt:

prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: karol.sorby@euba.sk

ISSN 1339-3502